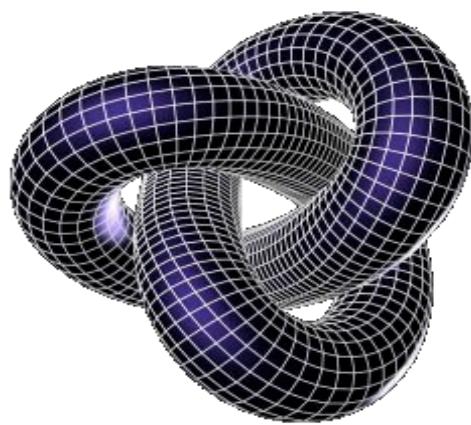

Ζακ ΛΑΚΑΝ

**ΠΕΡΙ ΤΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΜΑΣ**

Συνοδευόμενο από το κείμενο

**Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ
ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ**

DE NOS ANTÉCÉDENTS

Suivi de

**L'AGRESSIVITÉ EN
PSYCHANALYSE**

Το παρόν έντυπο της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου Γαλλίας προορίζεται για αποκλειστική χρήση από τα μέλη της Διεθνούς Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ

*Publication hors commerce. Document interne à
l'Ecole de Psychanalyse des Forums du Champ
Lacanien – France et destiné aux membres
de l' IF-EPFCL*

Jacques Lacan
DE NOS ANTÉCÉDENTS
Écrits, pp. 65-72,
Éditions du Seuil, 1966, Paris

Suivi de
L'AGRESSIVITÉ EN PSYCHANALYSE
Écrits, pp. 101-124
Éditions du Seuil, 1966, Paris

Ζακ Λακάν
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΜΑΣ
Γραπτά, σελ. 65-72,
Εκδόσεις Seuil, 1966, Paris

Συνοδευόμενο από το κείμενο

Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ
Γραπτά, σελ. 101-124
Εκδόσεις Seuil, 1966, Paris

Η μετάφραση των δύο αυτών κειμένων πραγματοποιήθηκε
στο πλαίσιο της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου Γαλλίας
από τους

Ζωή ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ, Βασίλη ΠΑΠΑΔΑΚΟ † και Νίκο ΖΟΡΜΠΑ.

Ευχαριστούμε ιδιαίτερα για την βοήθεια του στην κατανόηση του κειμένου τον
Λουίς IZKOBITΣ.

Ευχαριστούμε θερμά για τις πολύτιμες παρατηρήσεις και συμβουλές τους όσον αφορά τη
σύνταξη και την τελική επιμέλεια του ελληνικού κειμένου τις
Μαρία TPIANTAΦΥΛΛΙΔΟΥ και Κατερίνα ΜΑΛΙΧΙΝ.

Les présentes traductions ont été effectuées
dans le cadre de l'École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien – France par
Zoé FRANGOPOULOS, Vassilis PAPADAKOS † et Nicolas ZORBAS.

Nous remercions tout particulièrement
Luis IZCOVICH
pour son aide quant à la compréhension de ces textes.

Nous remercions également pour leurs précieux conseils et suggestions quant à la rédaction et
la forme finale du texte grec
Maria TRIANDAFYLLIDOU et Katerina MALICHIN.

Αφιερώνουμε αυτήν τη μεταφραστική προσπάθεια στη μνήμη του αγαπημένου μας φίλου και συνάδελφου Βασίλη Παπαδάκου που έσβησε πρόωρα τον Ιούλιο του 2007, λίγο πριν το τέλος της μεταφραστικής μας εργασίας.

Η ηθική του διάσταση, η κλινική του διαύγεια, η αγάπη του για την ελληνική γλώσσα καθώς και το οξυδερκές αναλυτικό του πνεύμα κάνει σήμερα περισσότερο αισθητή την απουσία του για εμάς.

Φίλε Βασίλη, θα σε θυμόμαστε για πάντα...

Nous dédions ce travail de traduction à la mémoire de notre ami et collègue Vassili Papadakos qui nous a quitté prématurément en juillet 2007, un peu avant la fin de ce travail.

Son éthique, sa finesse clinique, son amour pour la langue grecque ainsi que son fin esprit analytique marquent pour nous de façon encore plus intense son absence.

Cher ami Vassili, nous ne t'oublierons jamais...

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΜΑΣ

DE NOS ANTÉCÉDENTS

Trente ans des travaux, depuis 1936, ont été publiés en 1966 dans le recueil des Écrits de Jacques Lacan. Il ne s'agit pas d'un simple recueil mais d'un livre recomposé en sept parties ponctuées parfois par des présentations nouvellement rédigées :

- *Ouverture de ce recueil,*
- *De nos antécédents,*
- *Du sujet enfin en question,*
- *D'un dessin,*
- *D'un syllabaire après-coup.*

Le deuxième chapitre est ponctué par le texte *De nos antécédents* que nous avons décidé de traduire et qui comprend les articles suivants :

- *Au-delà du principe de réalité,*
- *Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je*
- *L'agressivité en psychanalyse,*
- *Introduction théorique aux fonctions de la psychanalyse en criminologie,*
- *Propos sur la causalité psychique.*

Ce sont des articles qui marquent l'évolution progressive de la pensée lacanienne. Lacan lui-même trouve ici l'occasion de scander une rétrospective de son propre cheminement jusqu'au moment de l'édition.

De toute façon, on est déjà pris dans le territoire lacanien, territoire devenu un lieu obligé de passage pour tout un chacun qui souhaite aborder et approfondir la théorie et la clinique psychanalytique.

Zoé Frangopoulos

Février 2008

Το 1966, ο Λακάν αποφασίζει να εκδόσει εργασίες τριάντα ετών σε μία συλλόγη με τίτλο *Γραπτά*. Δεν πρόκειται για μία απλή συλλογή άρθρων με χρονολογική σειρά. Ο συγγραφέας επιχείρησε να κατατάξει εκ νέου αυτά τα άρθρα με μία λογική σειρά. Έτσι, τα *Γραπτά* χωρίζονται σε επτά μέρη και αυτή η λογική υπογραμμίζεται από τα παρακάτω νεοσυνταχθέντα, για την εποχή, κείμενα :

- *Ouverture de ce recueil,*
- *De nos antécédents (Περί του ιστορικού μας),*
- *Du sujet enfin en question,*
- *D'un dessin,*
- *D'un syllabaire après-coup.*

Το δεύτερο μέρος (ή κεφάλαιο) τονίζεται λογικά από αυτό το κείμενο (*Περί του ιστορικού μας*) και εμπειρικλείει τα παρακάτω άρθρα :

- *Au-delà du principe de réalité,*
- *Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je*
- *L'agressivité en psychanalyse,*
- *Introduction théorique aux fonctions de la psychanalyse en criminologie,*
- *Propos sur la causalité psychique.*

Αυτά τα άρθρα υποδεικνύουν την προοδευτική εξέλιξη της σκέψης του Λακάν. Ο ίδιος ο συγγραφέας δράττει την ευκαιρία εδώ για να παρουσιάσει μία ανασκόπηση της προσωπικής του πορείας μέχρι και την εποχή της έκδοσης.

Σε κάθε περίπτωση βρισκόμαστε ήδη στον χώρο της λακανικής σκέψης, πεδίο που καθίσταται αναγκαίο πέρασμα για οποιονδήποτε επιθυμεί να προσεγγίσει και να εμβαθύνει στη θεωρία και στην κλινική της ψυχανάλυσης.

Ζωή Φραγκοπούλου
Φεβρουάριος 2008

De nos antécédents

A produire maintenant, d'un retour en arrière, les travaux de notre entrée dans la psychanalyse, nous rappellerons d'où cette entrée se fit.

Médecin et psychiatre, nous avions introduit, sous le chef de la « connaissance paranoïaque », quelques résultantes d'une méthode d'exhaustion clinique dont notre thèse de médecine est l'essai¹.

Plutôt que d'évoquer le groupe (*Évolution psychiatrique*) qui voulut bien à leur exposé faire accueil, voire leur écho dans le milieu surréaliste où s'en renoua un lien ancien d'un relais neuf : Dali, Crevel, la paranoïa critique et le Clavecin de Diderot — les rejetons s'en trouvent aux premiers numéros du *Minotaure*² — nous pointerons l'origine de cet intérêt.

Elle tient de la trace de Clémambault, notre seul maître en psychiatrie.

Son *automatisme mental*, avec son idéologie mécanistique de métaphore, bien critiquable assurément, nous paraît, dans ses prises du texte subjectif, plus proche de ce qui peut se construire d'une analyse structurale, qu'aucun effort clinique dans la psychiatrie française.

Nous y fûmes sensible à la touche d'une promesse, perçue du contraste qu'elle fait avec ce qui se marque de déclinant dans une sémiologie toujours plus engagée dans les présupposés raisonnants.

¹ *La psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, Le François, 1932. Elle repose sur trente observations, bien que sa méthode y impose une monographie le cas Aimée. Ce fait motive l'appréciation galante qu'on en trouvera, d'une lumière, p. 536.

² *Le problème du style et les Motifs du crime paranoïaque*, ce dernier article voué aux sœurs Papin et oublié lors d'une reprise récente de ce sujet par un témoin de cette époque.

Περί του ιστορικού μας

Παρουσιάζοντας τώρα, με μία ανασκόπηση του παρελθόντος, τις εργασίες της εισαγωγής μας στην ψυχανάλυση, θα υπενθυμίσουμε από πού έγινε αυτή η εισαγωγή.

Με την ιδιότητα του ιατρού και ψυχιάτρου, είχαμε εισαγάγει υπό τη βασική θεματική της «παρανοϊκής γνώσης» κάποιες συνιστώσες μίας διεξοδικής και πλήρους κλινικής μεθόδου της οποίας η διδακτορική μας διατριβή στην ιατρική αποτελεί την πραγματεία¹.

Αντί να επικαλεσθούμε την ομάδα (*Ψυχιατρική εξέλιξη [Evolution psychiatrique]*) που υποδέχτηκε καλοπροαίρετα την ανακοίνωσή της, και μάλιστα την απήχησή της στο υπερρεαλιστικό περιβάλλον όπου επανασυνδέονταν εκεί ένας παλαιός δεσμός με μία νέα διαδοχή (Νταλί [Dali], Κρεβέλ [Crevel], η κριτική παράνοια και το Κλαβενσέν του Ντιτερώ [Diderot] – τα βλαστάρια αυτών βρίσκονται στα πρώτα τεύχη του περιοδικού *Minotaure*²), αντί να επικαλεσθούμε λοιπόν αυτήν την ομάδα, θα επισημάνουμε την προέλευση αυτού του ενδιαφέροντος.

Αυτή [η προέλευση] ακολουθεί τα χνάρια του Κλεραμπώ [Clérambault], του μοναδικού μας δάσκαλου στην ψυχιατρική.

Ο ψυχοδιανοητικός αυτοματισμός του, με τη μηχανιστική του ιδεολογία τής μεταφοράς, η οποία αναμφίβολα επιδέχεται κριτική, εμφανίζεται, μέσα από τις πτυχές του υποκειμενικού κειμένου, πιο κοντά σε αυτό που μπορεί να κατασκευαστεί από μία δομική ανάλυση, παρά οποιαδήποτε άλλη κλινική προσπάθεια στη γαλλική ψυχιατρική.

Εναισθητοποιηθήκαμε από το άγγιγμα μιας υπόσχεσης, η οποία γίνεται αντιληπτή από την αντίθεση που δημιουργεί σε σχέση με αυτό που εκδηλώνεται ως φθίνον σε μία σημειολογία ολοένα και πιο στρατευμένη και εμπλεγμένη στις λογικοφανείς προϋποθέσεις.

¹ *H παρανοϊκή ψύχωση στις σχέσεις της με την προσωπικότητα, εκδ. Le François, 1932.* [Σημ. Μετ. Πρόκειται για τη διδακτορική διατριβή του Ζακ Λακάν που σήμερα μπορεί κανείς να βρει υπό τον τίτλο *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, éd. du Seuil, Paris, 1975.] Βασίζεται σε τριάντα κλινικές παρατηρήσεις παρ' όλο που η μέθοδός της δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα σε μία μονογραφία, αυτή του κλινικού περιστατικού της Αιμέ. Αυτό το γεγονός επεξηγεί την ευγενή παρατήρηση, κάποιου φωστήρα, που μπορούμε να βρούμε στη σελίδα 536 των *Γραπτών*.

² *Το πρόβλημα του ώφους και τα Κίνητρα των παρανοϊκού εγκλήματος*, αυτό το τελευταίο άρθρο αφιερωμένο στις αδερφές Παπέν και λησμονημένο σε μία πρόσφατη επανεξέταση αυτού του θέματος από έναν μάρτυρα αυτής της εποχής.

Clérambault réalise, de son être du regard, de ses partialités de pensée, comme une récurrence de ce qu'on nous a décrit récemment dans la figure datée de la *Naissance de la clinique*¹.

Clérambault connaissait bien la tradition française, mais c'est Kraepelin qui l'avait formé, où le génie de la clinique était porté plus haut.

Singulièrement, mais nécessairement croyons-nous, nous en fûmes amené à Freud.

Car la fidélité à l'enveloppe formelle du symptôme, qui est la vraie trace clinique dont nous prenions le goût, nous mena à cette limite où elle se rebrousse en effets de création. Dans le cas de notre thèse (le cas Aimée), effets littéraires, — et d'assez de mérite pour avoir été recueillis, sous la rubrique (de révérence) de poésie involontaire, par Eluard.

Ici la fonction de l'idéal se présentait à nous dans une série de réductions qui nous induisaient à la notion d'une structure, plus instructive, que le solde où les cliniciens de Toulouse eussent réduit l'affaire d'un rabais au registre de la passion.

En outre, l'effet comme de soufflage qui dans notre sujet avait couché ce paravant qu'on appelle un délire, dès que sa main avait touché, d'une agression non sans blessure, une des images de son théâtre, doublement fictive pour elle d'être d'une vedette en réalité, redoublait la conjugaison de son espace poétique avec une scansion de gouffre.

Ainsi approchions-nous de la machinerie de passage à l'acte, et ne fût-ce qu'à nous contenter du portemanteau de l'autopunition que nous tendait la criminologie berlinoise par la bouche d'Alexander et de Staub, nous débouchions sur Freud.

Le mode sous lequel une connaissance se spécifie de ses stéréotypies, et aussi bien de ses décharges, pour témoigner d'une autre fonction, pouvait prêter à des enrichissements à quoi aucun académisme, fût-il celui de l'avant-garde, n'eût refusé sa bienveillance.

¹ Cf. Michel Foucault, *Naissance de la clinique*, P.U.F., 1964.

Ο Κλεραμπώ πραγματώνει, μέσα από το είναι του τού βλέμματος, μέσα από τη μεροληψία της σκέψης του, κάτι σαν μία επαναφορά αυτού που μας περιγράφηκε πρόσφατα στη χρονολογημένη μορφή της Γέννησης της κλινικής¹.

Ο Κλεραμπώ γνώριζε καλά τη γαλλική παράδοση, αλλά ο Κρέπελιν [Kraepelin], στον οποίο η μεγαλοφυΐα της κλινικής είχε φτάσει σε ανώτερο επίπεδο, είναι αυτός που τον είχε διαπλάσει.

Παραδόξως, αλλά αναγκαία πιστεύουμε, ότι μ' όλα αυτά οδηγηθήκαμε στον Φρόνντ.

Διότι η αφοσίωση στο μορφολογικό περίβλημα του συμπτώματος που είναι το αληθινό κλινικό ίχνος το οποίο ήδη αντιλαμβανόμασταν, μας οδήγησε σε εκείνο το όριο όπου αυτό αναστρέφεται σε δημιουργικά αποτελέσματα. Στην περίπτωση της διδακτορικής μας διατριβής (το περιστατικό Αιμέ), λογοτεχνικά αποτελέσματα – και μάλιστα σημαντικής αξίας ώστε να έχουν ανθολογηθεί στην (τιμητική) στήλη ακούσιας ποίησης, από τον Ελιάρ [Eluard].

Εδώ η λειτουργία του ιδεώδους μάς εμφανίζόταν μέσα από μία σειρά αναδιπλασιασμών που μας παρέπεμπαν στην έννοια μίας δομής, περισσότερο διδακτική από την αποτίμηση στην οποία οι κλινικοί της Τουλούζης είχαν συρρικνώσει την υπόθεση υποβιβάζοντάς την στο επίπεδο του πάθους.

Εξάλλου, το σαν ένας δυνατός άνεμος αποτέλεσμα που στο υποκείμενό μας έριξε αυτό το παραβάν που ονομάζουμε παραλήρημα, από τη στιγμή που το χέρι της άγγιξε σε μία επίθεση όχι δίχως τραυματισμό μία από τις εικόνες του θεάτρου της, διπλά εικονική γι' αυτήν καθώς ήταν βεντέτα στην πραγματικότητα, αναδιπλασιάζε τη σύζευξη του ποιητικού της χώρου μέσω μίας αβυσσαλέας επιμέτρησης.

Έτσι προσεγγίζαμε τους μηχανισμούς του περάσματος-στην-πράξη, κι ακόμη και αν αρκούμασταν στη συνταγή της αυτο-τιμωρίας που μας πρότεινε η εγκληματολογία του Βερολίνου δια στόματος Αλεξάντερ [Alexander] και Στάουμπ [Staub], εντούτοις καταλήγαμε στον Φρόνντ.

Ο τρόπος με τον οποίο η γνώση διαφοροποιείται από τις στερεοτυπίες της, καθώς επίσης και από τις εκφορτίσεις της για να αποτελέσει μαρτυρία μίας άλλης λειτουργίας, προσφερόταν σε εμπλουτισμούς που κανένας ακαδημαϊσμός, ακόμα κι αυτός της αβάν-γκάρντ, δεν θα είχε αρνηθεί την ευμένειά του.

¹ Βλέπε Michel Foucault, *Naissance de la clinique*, P.U.F., Παρίσι, 1964.

Peut-être saisira-t-on qu'à franchir les portes de la psychanalyse, nous ayons aussitôt reconnu dans sa pratique, des préjugés de savoir beaucoup plus intéressants, d'être ceux qui sont à réduire dans son écoute fondamentale.

Nous n'avions pas attendu ce moment pour méditer sur les fantasmes dont s'appréhende l'idée du *moi*, et si le « stade du miroir » fut produit en 1936¹, par nous encore aux portes de la titularisation d'usage, au premier Congrès international où nous ayons eu l'expérience d'une association qui devait nous en donner bien d'autres, nous n'y étions pas sans mérite. Car son invention nous portait au cœur d'une résistance théorique et technique qui, pour constituer un problème par la suite toujours plus patent, était, il faut le dire, bien loin d'être aperçu du milieu d'où nous partions.

Nous avons trouvé bon d'offrir au lecteur d'abord un petit article, contemporain de cette production.

Il arrive que nos élèves se leurrent dans nos écrits de trouver « déjà là » ce à quoi notre enseignement nous a porté depuis. N'est-ce pas assez que ce qui est là n'en ait pas barré le chemin ? Qu'on voie dans ce qui ici se dessine d'une référence au langage, le fruit de la seule imprudence qui ne nous ait jamais trompé : celle de nous fier à rien qu'à cette expérience du sujet qui est la matière unique du travail analytique.

Le titre « Au-délà etc. » ne recule pas paraphraser l'autre « Au-delà » que Freud assigne en 1920 à son principe de plaisir. Par quoi l'on s'interroge : Freud y rompit-il le joug grâce à quoi il soutient ce principe, de le jumeler au principe de réalité ?

¹ C'est au Congrès de Marienbad (31 juillet 1936) que prit place ce premier pivot de notre intervention dans la théorie psychanalytique. On y trouvera une référence ironique p. 184-5 de ce recueil, avec l'indication du tome de l'*Encyclopédie française* qui fait foi pour la date de ses thèses (1938). Nous avions en effet négligé d'en livrer le texte pour le compte rendu du Congrès.

Ίσως θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε ότι διαβαίνοντας τις πύλες της ψυχανάλυσης, είχαμε πάραντα αναγνωρίσει στην πρακτική της, προκαταλήψεις γνώσης πολύ πιο ενδιαφέρουσες καθώς είναι αυτές που πρέπει να περιοριστούν μέσα στη βασική της ακρόαση.

Δεν περιμέναμε αυτήν τη στιγμή για να μελετήσουμε τις φαντασιώσεις από τις οποίες συλλαμβάνεται η ιδέα του εγώ, και παρ' όλο που το «στάδιο του καθρέφτη» παράχθηκε το 1936¹, ενώ ήμασταν ακόμη στα πρόθυρα της απόκτησης του τίτλου κατά τα ειωθότα, στο πρώτο διεθνές Συνέδριο όπου αποκτήσαμε την εμπειρία μιας [ψυχαναλυτικής] εταιρείας που επρόκειτο να μας δώσει πολλές άλλες ακόμα, δε βρισκόμασταν εκεί δίχως να το αξίζουμε. Διότι η επινόησή του μας οδηγούσε στο κέντρο μιας θεωρητικής και τεχνικής αντίστασης η οποία, συνιστώντας ένα πρόβλημα στο εξής όλο και πιο προφανές, απείχε πολύ, πρέπει να το πουμε, από το να γίνει αντιληπτή στον κύκλο από τον οποίο προερχόμασταν.

Θεωρήσαμε καλό να προσφέρουμε στον αναγνώστη αρχικά ένα μικρό άρθρο σύγχρονο αυτού του έργου².

Συμβαίνει οι μαθητές μας να πλανώνται μες στα γραπτά μας βρίσκοντας «ήδη εκεί» αυτό στο οποίο η διδασκαλία μας μάς έχει κατευθύνει έκτοτε.

Δεν είναι αρκετό ότι αυτό που υπάρχει εκεί δεν είχε φράξει το δρόμο;

Ας διακρίνουμε μέσα σε αυτό που σκιαγραφείται εδώ, μέσω μίας αναφοράς στη γλώσσα³, τον καρπό της μοναδικής παρατολμίας που δε μας απάτησε ποτέ: αυτόν του να μην εμπιστευτούμε τίποτε άλλο παρά μόνο την ίδια την εμπειρία του υποκειμένου που συνιστά το μοναδικό υλικό της αναλυτικής εργασίας.

Ο τίτλος «Πέρα από κτλ.» δεν διστάζει να παραφράσει το άλλο «Πέρα από» που ο Φρόντ αποδίδει το 1920 στη δική του Αρχή της ηδονής. Απ' όπου και το ερώτημά μας: ο Φρόντ αποτινάσσει εκεί τον ζυγό χάρη στον οποίο υποστηρίζει αυτήν την Αρχή, συζεύγοντάς την με την Αρχή της πραγματικότητας;

¹ Αυτός ο πρώτος άξονας της παρέμβασης μας στην ψυχαναλυτική θεωρία έλαβε χώρα στο συνέδριο του Μαρίενμπαντ (31 Ιουλίου 1936). Θα βρούμε μία ειρωνική αναφορά στις σελ. 184-85 αυτής της συλλογής, με την ένδειξη του τόμου της Γαλλικής Εγκυκλοπαίδειας που πιστοποιεί την ημερομηνία αυτών των θέσεων (1938).

Πράγματι, είχαμε αμελήσει να παραδώσουμε το κείμενο για τα πρακτικά του Συνεδρίου.

² [Σημ. Μετ.] Πρόκειται για το άρθρο του 1936 *Au delà du principe de réalité* που περιέχεται στα Ecrits.

³ [Σημ. Μετ.] Εδώ νομίζουμε ότι ο Λακάν αναφέρεται στο γλωσσικό σύστημα.

Freud dans son «Au-delà» fait place au fait que le principe du plaisir à quoi il a donné en somme un sens nouveau d'en installer dans le circuit de la réalité, comme processus primaire, l'articulation signifiante de la répétition, vient à en prendre un plus nouveau encore de prêter au forçage de sa barrière traditionnelle du côté d'une jouissance, — dont l'être alors s'épingle du masochisme, voire s'ouvre sur la pulsion de mort.

Que devient dans ces conditions cet entrecroisement par quoi l'identité des pensées qui proviennent de l'inconscient offre sa trame au processus secondaire, en permettant à la réalité de s'établir à la satisfaction du principe du plaisir?

Voici la question où pourrait s'annoncer cette reprise par l'envers du projet freudien où nous avons caractérisé récemment le nôtre.

S'il y en a ici l'amorce, elle ne saurait aller loin. Disons seulement qu'elle n'exagère pas la portée de l'acte psychanalytique à supposer qu'il transcende le processus secondaire pour atteindre une réalité qui ne s'y produit pas, ne fût-ce qu'à rompre le leurre qui réduisait l'identité des pensées à la pensée de leur identité.

Si tout le monde admet en effet, même assez sot pour ne pas le reconnaître, que le processus primaire ne rencontre rien de réel que l'impossible, ce qui dans la perspective freudienne reste la meilleure définition qu'on en puisse donner, il s'agirait d'en savoir plus sur ce qu'il rencontre d'Autre pour que nous puissions nous en occuper.

Ainsi n'est-ce pas céder à un effet perspectif que de voir ici cette première délinéation de l'imaginaire, dont les lettres, associées à celles du symbolique et du réel, viendront orner beaucoup plus tard, juste avant le discours du Rome, les pots, vides à jamais, d'être tous aussi symboliques, dont nous ferons notre thériaque pour résoudre les embarras de la cogitation analytique.

Rien là qui ne se justifie de s'essayer à prévenir les malentendus qui se prennent de l'idée qu'il y aurait dans le sujet quoi que ce soit qui répond à un appareil — voire, comme on dit ailleurs, à une fonction popre — du réel. Or c'est à ce mirage que

Ο Φρόνντ στο δικό του «Πέρα από» επισημαίνει το γεγονός ότι η Αρχή της ηδονής, στην οποία έδωσε τελικά ένα νέο νόημα εγκαθιστώντας τή σημαίνουσα άρθρωση τής επανάληψης μέσα στο κύκλωμα τής πραγματικότητας ως πρωτογενή διαδικασία, αποκτά εκεί ένα ακόμα νεότερο [νόημα] καθώς επιτρέπει την παραβίαση του παραδοσιακού της φραγμού από την πλευρά μίας απόλαυσης – το είναι της οποίας σημαδεύεται έκτοτε από τον μαζοχισμό και μάλιστα εκβάλλει στην ενόρμηση θανάτου.

Άραγε τι απογίνεται μέσα σ' αυτές τις συνθήκες τούτη η διασταύρωση διαμέσου της οποίας η ταυτότητα των σκέψεων οι οποίες προέρχονται από το ασυνείδητο προσφέρει την ύφανσή της στη δευτερογενή διαδικασία, επιτρέποντας στην πραγματικότητα να εγκαθιδρυθεί προς ικανοποίηση της αρχής της ηδονής;

Ιδού το ερώτημα απ' όπου θα μπορούσε να αναγγελθεί αυτή η επαναφορά μέσω του αντιστρόφου τού φρούδικού σχεδίου εκ του οποίου πρόσφατα χαρακτηρίσαμε το δικό μας.

Αν αυτό ήταν το έναντισμα, δε μας οδηγεί πολύ μακριά. Ας πούμε μόνο ότι δεν υπερβάλλει ως προς την εμβέλεια της ψυχαναλυτικής πράξης υποθέτοντας ότι υπερβαίνει τη δευτερογενή διαδικασία για να προσεγγίσει μία πραγματικότητα που δεν παράγεται εκεί, ακόμη και αν ακυρώνει το δόλωμα που περιόριζε την ταυτότητα των σκέψεων στη σκέψη της ταυτότητάς τους.

Αν όντως όλοι παραδεχόμαστε, ακόμα κι αν κάποιος είναι τόσο ανόητος ώστε να μην το αναγνωρίζει, ότι η πρωτογενής διαδικασία δε συναντά τίποτε άλλο του πραγματικού παρά το αδύνατο, κάτι το οποίο στη φρούδική προοπτική παραμένει ο καλύτερος ορισμός που θα μπορούσαμε να της δώσουμε, θα έπρεπε να ξέρουμε κάτι περισσότερο σχετικά με αυτό το Άλλο που [η πρωτογενής διαδικασία] συναντά για να μπορέσουμε να ασχοληθούμε με αυτήν.

Έτσι, δε σημαίνει άραγε ότι γινόμαστε θύματα μίας ψευδαίσθησης προοπτικής βλέποντας εδώ αυτήν την πρώτη λοξοδρόμηση τού εικονοφαντασιακού, του οποίου τα αρχικά γράμματα, συνδεδεμένα με αυτά του συμβολικού και του πραγματικού, θα έρθουν να κοσμήσουν πολύ αργότερα, λίγο πριν την ομιλία της Ρώμης, τα, έκτοτε κενά δοχεία, όλα εξίσου συμβολικά, και με τα οποία θα φτιάξουμε τη θεριακή μας για να λύσουμε την απορία του αναλυτικού στοχασμού;

Θα ήταν αδικαιολόγητο να μην επιχειρήσουμε να αποτρέψουμε τις παρεξηγήσεις που προέρχονται από την ιδέα ότι θα υπήρχε στο υποκείμενο ένα κάτι οτιδήποτε που θα αντιστοιχούσε σε ένα όργανο – και μάλιστα, όπως λέγεται αλλού, σε μία κατεξοχήν λειτουργία – του πραγματικού. Επομένως πρόκειται γι' αυτήν την ψευδαίσθηση στην οποία

se voue à cette époque une théorie du *moi* qui pour prendre appui dans la rentrée que Freud assure à cette instance dans *Analyse du moi et psychologie des masses* fait erreur, puisqu' il n'y a dans cet article rien d'autre que la théorie de l'identification.

Manquant trop à se reporter d'autre part à l'antécédent nécessaire, sans doute produit en une année où l'attention de communauté analytique est un peu relâchée d'être 1914, de l'article *Introduction au narcissisme* qui donne à celui-là sa base.

Rien en tout cas qui permette de tenir pour univoque la réalité qu'on invoquerait d'y conjuguer les deux termes : *Wirklichkeit* et *Realität* que freud y distingue, le second étant spécialement réservé à la réalité psychique.

Dès lors prend sa valeur, elle *wirklich*, opérante, le coin que nous introduisons en remettant à sa place l'évidence trompeuse que l'identité à soi-même qui se suppose dans le sentiment commun du *moi* aurait quoi que ce soit à faire avec une prétendue instance du réel.

Si Freud rappelle le rapport du *moi* au système perception-conscience, c'est seulement à indiquer que notre tradition, réflexive, dont on aurait tort de croire qu'elle n'ait pas eu des incidences sociales de ce qu'elle ait donné appui à des formes politiques du statut personnel, a éprouvé dans ce système ses étalons de vérité.

Mais c'est pour les mettre en question que Freud lie le *moi* d'une double référence, l'une au corps propre, c'est le *narcissisme*, l'autre à la complexité des trois ordres d'identificaiton.

Le stade du miroir donne la règle de partage entre l'imaginaire et le symbolique à ce moment de capture par une inertie historique dont tout ce qui s'autorise d'être psychologie porte la charge, fût-ce par des voies à prétendre s'en dégager.

C'est pour quoi nous n'avons pas donné à notre article sur le «Principe de Réalité» la suite qu'il annonçait, de devoir s'en prendre au *Gestaltisme* et à la phénoménologie.

αφοσιώνεται εκείνη την εποχή η θεωρία του *Eγώ* η οποία, στηριζόμενη στην επιστροφή που ο Φρόνντ διασφαλίζει σε αυτήν τη βαθμίδα [instance] στο *Ανάλυση του Εγώ και Ψυχολογία των μαζών*, σφάλλει αφού δεν υπάρχει σε αυτό το άρθρο τίποτε άλλο παρά η θεωρία της ταύτισης.

Και θα ήταν σημαντική παράλειψη να μην αναφερθούμε, απ' την άλλη πλευρά, στο αναγκαίο προηγούμενο τού άρθρου *Εισαγωγή στον Ναρκισσισμό* που δίνει εκεί¹ τη βάση του – δημοσιευμένο προφανώς μια χρονιά που η προσοχή της αναλυτικής κοινότητας ήταν λίγο χαλαρή, δηλαδή το 1914.

Τίποτα εν πάσῃ περιπτώσει δεν θα μας επέτρεπε να εκλάβουμε ως μονοσήμαντη την πραγματικότητα που θα επικαλούταν κανείς προβαίνοντας στη σύζευξη των όρων, *Wirklichkeit* και *Realität*, τους οποίους ο Φρόνντ διακρίνει. Η χρήση του δεύτερου όρου προορίζεται ειδικά για την ψυχική πραγματικότητα.

Έκτοτε αποκτά τη λειτουργική της, *wirklich*, αξία η σφήνα που εισάγουμε ξαναβάζοντας στη θέση του το απατηλό προφανές ότι η ταυτότητα με τον εαυτό, η οποία αυτο-υποτίθεται μέσα στο κοινό αίσθημα του *Eγώ* [moi], θα είχε τάχα κάποια σχέση με μία υποτιθέμενη βαθμίδα [instance] του πραγματικού.

Αν ο Φρόνντ υπενθυμίζει τη σχέση του *Eγώ* με το σύστημα αντίληψη-συνείδηση, το κάνει μόνο για να υποδείξει ότι η παράδοσή μας του ανακλαστικού στοχασμού, για την οποία θα είχαμε άδικο να θεωρήσουμε ότι δεν έχει κοινωνικές επιπτώσεις και μόνο από το γεγονός ότι έδωσε στήριγμα σε πολιτικές μορφές του στάτους του ατόμου, συνάντησε μέσα σε αυτό το σύστημα το μέτρο της αλήθειάς της.

Όμως ο Φρόνντ συνδέει με μία διπλή αναφορά το *Eγώ*, με το σώμα καθαυτό, πρόκειται για τον ναρκισσισμό, και με την πολυπλοκότητα των τριών τάξεων της ταύτισης ακριβώς για να τις θέσει υπό αμφισβήτηση.

Το στάδιο του καθρέφτη δίνει τον διαχωριστικό κανόνα μεταξύ του εικονοφαντασιακού και του συμβολικού, σ' αυτήν τη στιγμή αιχμαλωσίας από μία ιστορική αδράνεια της οποίας κάθετι που αυτοεξουσιοδοτείται να είναι ψυχολογία φέρει το φορτίο ακόμα κι αν συμβαίνει μέσω οδών που δήθεν την απελευθερώνουν.

Γι' αυτόν τον λόγο δε δώσαμε στο άρθρο μας «Αρχή της Πραγματικότητας» τη συνέχεια που ανήγγειλε, τη δέσμευση μας δηλαδή να τα βάλουμε με τον *Γκεσταλτισμό* και τη φαινομενολογία.

¹ [Σημ. Μετ.] Στο Εγώ.

Bien plutôt revenant sans cesse à rappeler dans la pratique un moment qui n'est pas d'histoire mais d'*insight* configurant, par quoi nous le désignons comme stade, émergeât-il en une phase.

Celle-ci est-elle à réduire à une crise biologique ? La dynamique que nous exposons, prend appui d'effets de diachronie : retard de la coordination nerveuse lié à la prématuration de la naissance, anticipation formelle de sa résolution.

Mais c'est encore donner le change que supposer une harmonie que contredisent bien des faits de l'éthologie animale.

Et masquer le vif d'une fonction de manque avec la question de la place qu'elle peut prendre dans une chaîne causale. Or loin que nous songions à l'en éliminer, une telle fonction nous semble maintenant l'origine même de la noëse causaliste, et jusqu'à la confondre avec son passage au réel.

Mais lui donner son efficace de la discordance imaginaire, c'est encore laisser trop de place à la présomption de la naissance. Cette fonction est d'un manque plus critique, à ce que sa couverture soit le secret de la jubilation du sujet.

En quoi se laisse voir que tout attardement sur la genèse du *moi* participe encore de la vanité de ce qu'il juge. Ce qui semble aller de soi, à y réfléchir : nul pas dans l'imaginaire peut-il franchir ses limites, s'il ne procède d'un autre ordre ?

C'est bien pourtant ce que promet la psychanalyse, et qui y resterait mythique si elle reculait au plain-pied de cet ordre.

Pour le repérer dans le stade du miroir, sachons d'abord y lire le paradigme de la définition proprement imaginaire qui se donne de la métonymie : la partie pour le tout. Car n'omettons pas ce que notre concept enveloppe de l'expérience analytique du fantasme, ces images dites partielles, seules à mériter la référence d'un archaïsme premier,

Αλλά μάλλον επανερχόμενοι αδιάκοπα στο να υπενθυμίζουμε μέσα στην πρακτική μας μία στιγμή που δεν είναι της τάξεως της ιστορίας αλλά του *insight* που διαμορφώνει, το οποίο μας κάνει να το ορίζουμε ως στάδιο ακόμα κι αν αναδύεται ως μία φάση.

Μήπως η φάση αυτή θα έπρεπε να περιορισθεί σε μία βιολογική κρίση; Η δυναμική της την οποία εκθέτουμε στηρίζεται σε συνέπειες διαχρονίας: καθυστέρηση (του νευρικού συντονισμού ή) της νευρικής συνεργίας που συνδέεται με το πρόωρον της γέννησης, μορφολογικό προάγγελμα της κατάληξής της.

Αλλά θα ήταν και πάλι κοροϊδία να υποθέσουμε μία αρμονία στην οποία αντιτίθενται πολλά γεγονότα της ζωικής ηθολογίας.

Και να συγκαλύψουμε τον έντονο χαρακτήρα μίας λειτουργίας έλλειψης με το ερώτημα της θέσης που μπορεί να λάβει μέσα σε μία αιτιακή αλυσίδα. Και μακριά από την αρχική μας σκέψη να αποκλείσουμε μία τέτοια λειτουργία από εκεί, μας φαίνεται τώρα να είναι ως η ίδια η απαρχή της αιτιακής νόησης¹ μέχρι του σημείου να τη συγχέουμε με το πέρασμα της στο πραγματικό.

Αλλά, αποδίδοντάς το αποτελεσματικό τού χαρακτήρα της στην εικονοφαντασιακή ασυγχρονία [discordance], αφήνουμε και πάλι υπερβολικό χώρο στην εικασία της γέννησης. Αυτή η λειτουργία είναι μίας κάποιας κρισιμότερης έλλειψης στο μέτρο που η κάλυψη της είναι το μυστικό της αγαλλίασης του υποκειμένου.

Τοιουτοτρόπως υπονοείται ότι κάθε καθυστέρηση σχετικά με τη γέννηση του *Eγώ* συμμετέχει επιπλέον στη ματαιοδοξία αυτού που κρίνει. Πράγμα που φαίνεται αυτονόητο αν το καλοσκεφτεί κανείς: κανένα βήμα άραγε στο εικονοφαντασιακό δε θα μπορούσε να διασχίσει τα όριά του αν δεν εκπορεύεται κι από μία άλλη τάξη;

Είναι εντούτοις αυτό που υπόσχεται η ψυχανάλυση και το οποίο θα παρέμενε μυθικό αν υποχωρούσε στο κατώφλι αυτής της τάξης.

Για να το εντοπίσουμε στο στάδιο του καθρέφτη ας μάθουμε καταρχάς να διαβάζουμε εκεί το παράδειγμα του κατεξοχήν εικονοφαντασιακού ορισμού που απορρέει από τη μετωνυμία: το μέρος για το όλον. Διότι ας μην παραμελήσουμε αυτό που η εννοιολογική μας σύλληψη εμπειρικείει από την αναλυτική εμπειρία της φαντασίωσης: αυτές τις εικόνες, τις λεγόμενες μερικές –οι μόνες που αξίζουν την αναφορά σε έναν πρωταρχικό αρχαϊσμό—

¹ Νομίζουμε ότι πρόκειται για την ικανότητα του σκέπτεσθαι.

que nous réunissons sous le titre des images du corps morcelé, et qui se confirment de l'assertion, dans la phénoménologie de l'expérience Kleinienne, des fantasmes de la phase dite paranoïde.

Ce qui se manipule dans le triomphe de l'assomption de l'image du corps au miroir, c'est cet objet le plus évanouissant à n'y apparaître qu'en marge : l'échange des regards, manifeste à ce que l'enfant se retourne vers celui qui de quelque façon l'assiste, fût-ce seulement de ce qu'il assiste à son jeu.

Ajoutons-y ce qu'un jour un film, pris tout à fait hors de notre propos, monta aux nôtres, d'une petite fille se confrontant nue au miroir : sa main en éclair croisant, d'un travers gauche, le manque phallique.

Quoi que couvre l'image pourtant, elle ne centre qu'un pouvoir trompeur de dériver l'aliénation qui déjà situe le désir au champ de l'Autre, vers la rivalité qui prévaut, totalitaire, de ce que le semblable lui impose d'une fascination duelle : ce l'un ou l'autre, c'est le retour dépressif de la phase seconde dans Mélanie Klein ; c'est la figure du meurtre hégélien.

Ajoutons-y l'usage aux fins d'apologue pour résumer la méconnaissance s'enracinant ici originelle, de l'inversion produite dans la symétrie par rapport à un plan. Elle ne prendrait valeur que d'une référence plus développé à l'orientation dans l'espace, où l'on s'étonne que la philosophie ne se soit plus intéressée depuis que Kant tenant son gant à bout de main y suspendit une esthétique, pourtant aussi simple à retourner que ce gant l'est lui-même.

C'est déjà situer pourtant l'expérience à un point qui ne permet pas de se leurrer sur sa liaison avec la qualité de voyant. Même l'aveugle y est sujet, de se savoir objet du regard. Mais le problème est ailleurs, et son articulation aussi théorique que celle du problème de Molyneux¹ : il faudrait savoir ce que serait le *moi* dans un monde où personne se saurait rien de la symétrie par rapport au plan.

¹ Cf. dans les *Cahiers pour l'analyse*, 2, mai, 1966, Cercle d'épistémologie de l'E.N.S., l'article de A. Grosrichard, sur *Une expérience psychologique au XVIIIe s.*, où l'on pourra approfondir, de la fiction de l'aveugle philosophe à celle du philosophe aveugle, la question du sujet.

τις οποίες ομαδοποιούμε υπό τον όρο εικόνες τεμαχισμένου σώματος, και οι οποίες επιβεβαιώνονται από τον ισχυρισμό της ύπαρξης των φαντασιώσεων της λεγόμενης παρανοειδούς φάσης μέσα στη φαινομενολογία της κλαϊνικής εμπειρίας.

Αυτό που πλάθεται μέσα στον θρίαμβο της ανάληψης της εικόνας τού σώματος στον καθρέφτη, είναι αυτό το πλέον εξαλειφόμενο αντικείμενο ώστε να μην εμφανίζεται παρά μόνο στα περιθώρια: η ανταλλαγή βλεμμάτων έκδηλη στο ότι το παιδί στρέφεται προς αυτόν που κατά κάποιον τρόπο του συμπαραστέκεται, έστω κι αν μόνο παραστέκεται στο παιχνίδι του.

Ας προσθέσουμε εδώ αυτό που κάποια μέρα μία ταινία, γυρισμένη για σκοπούς εντελώς ξένους από τους δικούς μας, έδειξε σε εμάς: ένα μικρό κορίτσι γυμνό, αντιπαραβαλλόμενο στον καθρέφτη το χέρι του οποίου διασταυρώνει αστραπιαία, με μία αριστερή διαγώνια κίνηση, τη φαλλική έλλειψη.

Ο,τι κι αν καλύπτει εντούτοις η εικόνα δεν εστιάζει παρά σε μία παραπλανητική εξουσία που εκτρέπει την αλλοτρίωση, η οποία τοποθετεί ήδη την επιθυμία στο πεδίο του (μεγάλου) Άλλου προς την αντιζηλία, ολοκληρωτική, που επικρατεί, εξαιτίας αυτού που ο όμοιος τού επιβάλλει σε μία δυαδική σαγήνευση: είναι ή ο ένας ή ο άλλος, είναι η καταθλιπτική επιστροφή της δεύτερης φάσης στη Μέλανι Κλάιν, είναι η μορφή του χεγκελιανού φόνου.

Ας προσθέσουμε σ' αυτό το σημείο τη χρήση, εν είδει επιμυθίου, — για να συνοψίσουμε έτσι την παραγνώριση που ριζώνεται εδώ πρωταρχικά — της αντιστροφής που παράγεται στη συμμετρία σε σχέση με ένα επίπεδο. Δεν θα αποκτούσε αξία παρά μέσα από μία πιο εκτενή αναφορά του προσανατολισμού μέσα στον χώρο και εδώ μένουμε έκπληκτοι πώς η φιλοσοφία δεν ενδιαφέρθηκε περισσότερο από τότε που ο Καντ κρατώντας το γάντι του με την άκρη του χεριού ανάρτησε μία αισθητική [θεωρία], εντούτοις τόσο απλό να αναστραφεί, όσο και το γάντι το ίδιο.

Είναι όμως σαν να τοποθετούμε ήδη την εμπειρία σε ένα τέτοιο σημείο που δεν επιτρέπει την αυταπάτη όσον αφορά τη σχέση της με την ιδιότητα του βλέποντος. Ακόμα και ο τυφλός είναι υποκείμενος σ' αυτήν, γνωρίζοντας εαυτόν ως αντικείμενο του βλέμματος. Άλλα το πρόβλημα είναι αλλού, και η άρθρωση του τόσο θεωρητική όσο και αυτή του προβλήματος του Μολινέ¹: θα έπρεπε κανείς να γνωρίζει αυτό που θα ήταν το *Ego* [moi] μέσα σε ένα κόσμο όπου κανείς δεν θα γνώριζε τίποτα περί συμμετρίας σε σχέση με ένα επίπεδο.

¹ Βλέπε στα *Cahiers pour l' analyse*, 2, Μάιος, 1966, Cercle d' épistémologie de l' E.N.S., το άρθρο του A. Grosrichard, σχετικά με *Mία ψυχολογική εμπειρία στο XVIIIe αιώνα*, όπου θα μπορέσει κανείς να εμβαθύνει, από τον μύθο του τυφλού φιλοσόφου σε αυτόν του τυφλωμένου φιλοσόφου, στο ερώτημα του υποκειμένου.

Les repères de la connaissance spéculaire enfin sont rappelés par nous d'une sémiologie qui va de la plus subtile dépersonnalisation à l'hallucination du double. On sait qu'ils n'ont en eux-mêmes aucune valeur diagnostique quant à la structure du sujet (la psychotique entre autres). Étant cependant plus important de noter qu'ils ne constituent pas un repère plus consistant du fantasme dans le traitement psychanalytique.

Nous nous trouvons donc replacer ces textes dans un futur antérieur : ils auront devancé notre insertion de l'inconscient dans le langage. N'est-ce pas, à les voir s'égailler sur des années peu remplies, nous exposer au reproche d'avoir cédé à un attardement ?

Outre qu'il nous fallait bien faire en notre pratique nos écoles, nous plaiderons de n'avoir pu mieux faire durant ce temps que de préparer notre audience.

Les générations présentes de la psychiatrie auront peine à s'imaginer que nous ayons été, de notre âge de salle de garde, quelque trois à nous engager dans la psychanalyse, et sans être ingrat pour ce groupe de l'*Evolution psychiatrique*, nous dirons qu'à ce que ce fût parmi ses talents que la psychanalyse se soit fait jour, ce n'est pas pour autant qu'elle en reçut une mise en question radicale. L'adjonction à cette fin d'une ingérence mondaine n'y augmenta ni leur solidarité ni leur information.

A vrai dire nul enseignement autre qu'accéléré de routine, ne vint au jour avant qu'en 1951 nous ayons ouvert le nôtre à titre privé.

Si cependant la quantité des recrues dont un effet de qualité s'engendre, changea après la guerre du tout au tout, peut-être la salle surchargée à nous entendre sur *La psychanalyse, didactique* (une virgule entre), sera-t-elle souvenir à rappeler que nous n'y fûmes pas pour rien.

Jusque-là pourtant le lieu à nous offrir quelques conférences publiques fut ce *Collège philosophique*, où se croisaient, Jean Wahl invitant, les fièvres d'alors¹.

Ajoutons que cette note ne doit rien de biographique qu'à notre désir d'éclairer le lecteur.

¹ Nous y produisimes entre autres un *mythe individuel du névrosé*, initium d'une référence structuraliste en forme (le premier texte de Claude Lévi-Strauss sur le mythe). Son texte ronéotypé, paru non corrigé par nous, fera foi pour une reprise ultérieure.

Τέλος έχουμε υπενθυμίσει τις αναφορές της κατοπτρικής γνώσης μίας σημειολογίας που εκτείνεται από την πιο λεπτή αποπροσωποποίηση μέχρι την ψευδαίσθηση του διπλού. Γνωρίζουμε ότι αυτές καθαυτές δεν έχουν καμία διαγνωστική αξία όσον αφορά τη δομή (και της ψυχωτικής μεταξύ άλλων) του υποκειμένου. Εντούτοις, είναι πιο σημαντικό να σημειώσουμε ότι αυτές δε συνιστούν κάποια πιο στιβαρή αναφορά τής φαντασίωσης μέσα στην ψυχαναλυτική θεραπεία.

Οδηγούμαστε έτσι να επαναποθετούμε αυτά τα κείμενα μέσα σ' έναν τετελεσμένο μέλλοντα: θα προηγούνταν έτσι της απόφασης μας να εντάξουμε το ασυνείδητο μέσα στη γλώσσα. Δεν εκτιθέμεθα έτσι άραγε, βλέποντάς τα να διασκορπίζονται σε χρονιές λίγο χαμένες, στη μομφή ότι έχουμε ενδώσει σε μία καθυστέρηση;

Εκτός ότι οφείλαμε σαφώς να δημιουργήσουμε τις σχολές μας για τις πρακτικές μας, θα δηλώσουμε προς υπεράσπισή μας ότι κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου δεν καταφέραμε τίποτε καλύτερο από το να προετοιμάσουμε το ακροατήριο μας.

Οι παρούσες γενιές της ψυχιατρικής θα δυσκολεύονταν να φανταστούν ότι υπήρξαμε, την εποχή που ήμασταν ειδικευόμενοι, κάποιοι τρεις που εισαχθήκαμε στην ψυχανάλυση, και δίχως να είμαστε αγνώμονες προς αυτήν την ομάδα της ψυχιατρικής *Εξέλιξης παρ'* όλο που η ψυχανάλυση βρήκε το φως της μεταξύ των ταλέντων της ομάδας αυτής, ωστόσο θα λέγαμε ότι δεν αναθεωρήθηκε ριζικά. Η προσθήκη γι' αυτόν τον σκοπό μίας κοσμικής ανάμιξης δεν αύξησε ούτε την αλληλεγγύη τους, ούτε την πληροφόρησή τους.

Για να πούμε την αλήθεια καμία άλλη διδασκαλία εκτός από μία επιταχυνόμενη ρουτίνα δεν είδε το φως της ημέρας πριν το 1951 όταν εγκαινιάσαμε τη δική μας [διδασκαλία] με ιδιωτική πρωτοβουλία.

Και αν εντούτοις η ποσότητα των νεόφυτων χάρη στους οποίους παράγεται ένα ποιοτικό αποτέλεσμα, άλλαξε εντελώς μετά τον πόλεμο, ίσως η υπερπλήρης αίθουσα που μας ακούει πάνω στην *Ψυχανάλυση, διδακτική* (με ένα κόμμα ανάμεσά τους), θα μπορούσε να αποτελέσει πειστήριο που υπενθυμίζει ότι παίξαμε κάποιον ρόλο.

Μέχρι τότε ο κατεξοχήν χώρος που μας προσφέρονταν για κάποιες δημόσιες διαλέξεις ήταν το *Κολλέγιο Φιλοσοφίας* όπου διασταυρώνονταν, μετά από πρόσκληση του Ζαν Βαλ, οι τότε οίστροι¹.

Ας υπογραμμίσουμε ότι αυτό το σημείωμα δεν προσφέρει τίποτε στη βιογραφία μας πέρα από την επιθυμία μας να διαφωτίσουμε τον αναγνώστη.

¹ Είχαμε παράγει τότε μεταξύ άλλων έναν *Ατομικό μύθο του νευρωτικού*, εισαγωγικό στοιχείο μίας στρουκτουραλιστικής αναφοράς σε μορφή (το πρώτο κείμενο του Κλοντ Λέβι Στρος περί μύθου). Το πολυγραφημένο κείμενο του, δημοσιευμένο δίχως δικές μας διορθώσεις, θα δώσει πίστη για μία μεταγενέστερη αναθεώρηση.

Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ
(1948)

L'AGRESSIVITÉ EN PSYCHANALYSE
(1948)

Préface au texte « L'agressivité en psychanalyse »

de Luis Izcovich

Ce texte de Lacan qui reprend le rapport théorique présenté au XI Congrès des psychanalystes en 1948 appartient à ce qu'on peut désigner comme le premier Lacan. Cette appellation désigne ses premiers travaux comme psychanalyste sachant que pendant la guerre entre 1939 et 1945 il s'est abstenu de publier. L'intérêt pourtant de ce texte est loin d'être seulement historique. Bien que l'armature essentielle de ce qui fonde son enseignement commence à partir de celui qui a été appelé comme le Premier rapport de Rome et qui a eu lieu en 1953, nous pouvons remarquer qu'un certain nombre de notions constituent les prémisses de ce qui sera plus tard le noyau de son élaboration.

Ainsi le texte « L'agressivité en psychanalyse », se propose de rendre compte en cinq thèses de ce qui fait la spécificité de l'agressivité à partir de l'expérience analytique. Et d'emblée, dès la première thèse, Lacan introduit la notion de sujet.

Ce n'est pas encore le sujet tel qu'il définira plus tard à partir du signifiant, car cette catégorie fait son apparition seulement en 1953. Néanmoins, Lacan a recours à la notion de sujet pour situer la spécificité de la psychanalyse par rapport à la science.

La deuxième thèse qui porte sur l'intention agressive dans ses rapports à l'efficacité de l'image inclut une autre prémissse fondamentale. En effet, comment ne pas voir dans le terme d'*Imago* ce qui préfigure la structure du signifiant ? Car l'*Imago* n'est pas juste une image mais elle est aussi formatrice de l'identification et surtout le ressort qui détermine la fonction du sujet. C'est ainsi que l'*Imago du corps morcelé* est, suivant la proposition dans *Le Stade du miroir*, d'un caractère structural. Autrement dit, Lacan explore la distinction entre une dimension imaginaire et une dimension symbolique dans l'agressivité.

Πρόλογος στο κείμενο «Η επιθετικότητα στην ψυχανάλυση»

του Λουίς Τζοβίτς

Το κείμενο αυτό που αναπαράγει τη θεωρητική εισήγηση η οποία παρουσιάσθηκε στο XI ψυχαναλυτικό συνέδριο του 1948, ανήκει σε αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε πρώτη περίοδος του Λακάν. Με αυτόν τον όρο περιγράφουμε τις πρώτες εργασίες του ως ψυχαναλυτή λαμβάνοντας υπόψη ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου (μεταξύ 1939 και 1945) απέφυγε συνειδητά να δημοσιεύσει.

Εντούτοις, το ενδιαφέρον που παρουσιάζει αυτό το κείμενο δεν είναι μόνο ιστορικού χαρακτήρα. Παρ' όλο που τα κυρίως στοιχεία αυτού που θα θεμελιώσει τη διδασκαλία του εντοπίζονται στο άρθρο που ονομάσθηκε «πρώτη ανακοίνωση της Ρώμης» το 1953, μπορούμε ήδη να διαπιστώσουμε εδώ ένα σημαντικό μέρος των εννοιών οι οποίες συνιστούν ήδη το προοίμιο αυτού που θα αποτελέσει αργότερα το βασικό πυρήνα των αναπτύξεών του.

Έτσι το άρθρο «η επιθετικότητα στην ψυχανάλυση» προτείνει την κατανόηση μέσω πέντε θέσεων αυτού που αποτελεί την ιδιαιτερότητα της επιθετικότητας μέσα στην ψυχαναλυτική εμπειρία και ευθύς εξαρχής, από την πρώτη ήδη θέση, ο Λακάν εισάγει την έννοια του υποκειμένου.

Δεν πρόκειται ακόμα για την έννοια του υποκειμένου έτσι όπως θα οριστεί (λίγο) αργότερα διαμέσου του σημαίνοντος, αυτή η λογική κατηγορία εμφανίζεται στη λακανική διδασκαλία από το 1953 και μετά. Εντούτοις, ο Λακάν αναφέρεται στην έννοια του υποκειμένου για να καταδείξει την ιδιαιτερότητα της ψυχανάλυσης σε σχέση με την επιστήμη.

Η δεύτερη θέση εξετάζει την επιθετική πρόθεση στη σχέση της με την αποτελεσματικότητα της εικόνας και εμπερικλείει μία άλλη θεμελιώδη πρόταση. Γιατί πράγματι πώς θα μπορούσαμε να μην αναγνωρίσουμε μέσα στον όρο της ιμάγκο αυτό που αχνοφαίνεται ήδη ως δομή του σημαίνοντος; Γιατί η ιμάγκο δεν είναι απλά μία εικόνα αλλά διαμορφώνει τη διαδικασία της ταύτισης και κυρίως αποτελεί το βασικό κίνητρο που καθορίζει τη λειτουργία του υποκειμένου. Είναι με αυτόν τον τρόπο που η ιμάγκο του τεμαχισμένου σώματος αποκτά δομικό χαρακτήρα, σύμφωνο άλλωστε με την πρόταση που

La troisième thèse porte sur les bénéfices mais aussi les limites du dialogue. Comment ne pas voir les prémisses d'une conception de l'expérience analytique qui ne la limite pas à l'élaboration symbolique ? Autrement dit, en abordant dans cette thèse, comment l'action de l'analyste peut induire l'agressivité de l'analysant, la fureur qui peut se déchaîner ou la réaction thérapeutique négative indiquée par Freud, Lacan n'est-il pas en train d'anticiper la catégorie de réel ?

De même, en abordant l'agressivité dans une perspective de clinique différentielle à savoir dans ses rapports aux différentes structures cliniques, cette thèse permet de montrer ce qui sera une constante dans l'enseignement de Lacan : comment chaque concept s'articule dans la structure et se distingue suivant les formes cliniques.

La quatrième thèse souligne un « carrefour structural », l'identification primordiale du sujet à la *Gestalt* visuelle de son propre corps ce qui est fondateur de la matrice d'agressivité. Cette matrice résulte de la passion qui spécifie l'être humain à savoir, l'aliénation à l'image de l'autre, ce qui est à la base de ce que Lacan désigne ici comme la structure paranoïaque du moi.

Si l'agressivité trouve comme ressort fondamental le narcissisme et les modalités propres de sa constitution chez le sujet, Lacan ne néglige pas l'exploration de ce qui peut transcender cette agressivité. A nouveau, le recours est au concept d'*Imago* dans ses rapport à l'Œdipe et l'exemple majeur est celui de l'identification secondaire résultat de l'introduction de l'*Imago* du parent du même sexe. Encore une préfiguration de la métaphore paternelle et de la pacification induite par l'incorporation du signifiant Nom-du-Père.

Finalement la cinquième thèse reste d'une actualité patente. En abordant la prééminence de l'agressivité dans la civilisation Lacan renouvelle le texte de Freud « Malaise dans la civilisation », et construit les bases d'une option dans la psychanalyse. En effet, Lacan prend en considération la pulsion de mort dans la structure du sujet sans la réduire à une pulsion aggressive comme l'avait faite Mélanie Klein à qui par ailleurs il rend hommage.

On peut donc déjà s'apercevoir, dès ce texte, que cette option implique un retour à Freud et une critique aux déviations post-freudiennes.

Octobre 2007

εισάγεται στο «στάδιο του καθρέφτη». Με άλλα λόγια, ο Λακάν διερευνά τη διάκριση μεταξύ της εικονοφαντασιακής και της συμβολικής διάστασης στην επιθετικότητα.

Η τρίτη θέση αναφέρεται στα οφέλη αλλά και στα όρια του διαλόγου. Πώς να μην αναγνωρίσει κανείς εδώ το προούμιο μίας σύλληψης της αναλυτικής εμπειρίας που ο Λακάν δεν την περιορίζει στη συμβολική επεξεργασία; Για να το πούμε διαφορετικά, προσεγγίζοντας σε αυτή την τρίτη θέση τον τρόπο με τον οποίο η δράση του αναλυτή θα μπορούσε να υποβάλλει την επιθετικότητα του αναλυόμενου, το μένος που μπορεί να αποχαλινώθει ή την αρνητική θεραπευτική αντίδραση που ο Φρόνντ κατέδειξε, ο Λακάν δεν εισάγει άραγε έτσι αυτό που αποτελεί τον πρόδρομο της κατηγορίας του Πραγματικού;

Επίσης, προσεγγίζοντας την επιθετικότητα σε μία προοπτική διαφορικής κλινικής, δηλαδή στη σχέση της με τις διάφορες κλινικές δομές, αυτή η τρίτη θέση καθιστά εμφανές αυτό που στο μέλλον θα αποτελέσει σταθερά της διδασκαλίας του Λακάν: με ποιο τρόπο δηλαδή κάθε θεωρητική έννοια αρθρώνεται στη δομή και διαφοροποιείται ανάλογα με τις κλινικές μορφές.

Η τέταρτη θέση υπογραμμίζει ένα «δομικό σταυροδρόμι», την πρωταρχική ταύτιση του υποκειμένου με την οπτική Gestalt του σώματός του, που αποτελεί το θεμέλιο του μοντέλου της επιθετικότητας. Αυτό το μοντέλο απορρέει από το πάθος που χαρακτηρίζει το ανθρώπινο όν, δηλαδή την αλλοτρίωση του από την εικόνα του άλλου, κάτι που βρίσκεται στη βάση αυτού που ο Λακάν ορίζει σε αυτό το άρθρο ως «η παρανοϊκή δομή του εγώ». Ακόμη και αν ο Λακάν εντοπίζει το βασικό κίνητρο της επιθετικότητας στον ναρκισσισμό και στους τρόπους συγκρότησής του στο υποκείμενο, εντούτοις δεν αμελεί να εξερευνήσει ότι δύναται να υπερβεί αυτήν την επιθετικότητα. Εκ νέου, ο Λακάν ανατρέχει στην έννοια του ιμάγκο στη σχέση του με το Οιδιπόδειο και το μείζον παράδειγμα είναι αυτό της δευτερογενούς ταύτισης, αποτέλεσμα της ενδοβιολής του ιμάγκο του γονέα του ίδιου φύλου. Ακόμα μία πρόδρομη μορφή της πατρικής μεταφοράς και της ειρήνευσης που επιφέρει η ενσωμάτωση του σημαίνοντος «Όνομα-του-Πατέρα».

Τελικά, η πέμπτη θέση παραμένει προφανώς επίκαιρη. Προσεγγίζοντας την περίοπτη θέση της επιθετικότητας στον πολιτισμό, ο Λακάν ανανεώνει το κείμενο του Φρόντ και οικοδομεί τις βάσεις μιας διαφορετικής ψυχαναλυτικής άποψης.

Οκτώβριος 2007

L'agressivité en psychanalyse

RAPPORT THEORIQUE PRÉSENTE AU XIe CONGRÈS
DES PSYCHANALYSTES DE LANGUE FRANÇAISE,
REUNI A BRUXELLES A LA MI-MAI 1948

Le précédent rapport vous a présenté l'emploi que nous faisons de la notion d'agressivité¹, en clinique et thérapeutique. Il me reste la charge de discuter devant vous si l'on peut en former une notion ou concept tel qu'il puisse prétendre à un usage scientifique, c'est-à-dire à objectiver des faits d'un ordre comparable dans la réalité, plus catégoriquement à établir une dimension de l'expérience dont les faits objectivés puissent être considérés comme des variables.

Nous avons tous en commun dans cette assemblée une expérience fondée sur une technique, un système de concepts auquel nous sommes fidèles, autant parce qu'il a été élaboré par celui-là même qui nous a ouvert toutes les voies de cette expérience, que parce qu'il porte la marque vivante des étapes de cette élaboration. C'est-à-dire qu'à l'opposé du dogmatisme qu'on nous impute, nous savons que ce système reste ouvert non seulement dans son achèvement, mais dans plusieurs de ses jointures.

Ces hiatus paraissent se conjointre dans la signification énigmatique que Freud a promue comme *instinct de mort* : témoignage, semblable à la figure du Sphynx, de l'aporie où s'est heurtée cette grande pensée dans la tentative la plus profonde qui ait paru de formuler une expérience de l'homme dans le registre de la biologie.

Cette aporie est au cœur de la notion de l'agressivité, dont nous mesurons mieux chaque jour la part qu'il convient de lui attribuer dans l'économie psychique.

C'est pourquoi la question de la nature métapsychologique des tendances mortifères est sans cesse remise sur le canevas par nos collègues théoriciens, non sans contradiction, et souvent, il faut le dire, avec quelque formalisme.

¹ Mise à part cette première ligne, ce texte est livré intact.

Η επιθετικότητα στην ψυχανάλυση

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΕΙΣΗΓΗΣΗ Η ΟΠΟΙΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΤΗΚΕ ΣΤΟ XI° ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΤΩΝ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΩΝ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ,
ΠΟΥ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΘΗΚΑΝ ΣΤΙΣ ΒΡΥΞΕΛΛΕΣ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΪΟΥ 1948

Στην προηγούμενη εισήγηση παρουσιάστηκε η χρήση της έννοιας επιθετικότητα¹, στην κλινική και θεραπευτική αγωγή. Μου απομένει η υποχρέωση να αποδείξω, ενώπιον σας, αν θα μπορούσαμε να διαμορφώσουμε μία έννοια που ως τέτοια φιλοδοξεί επιστημονική χρήση, κατάλληλη να αντικειμενικοποιήσει γεγονότα μίας συγκρίσιμης τάξης στην πραγματικότητα, και να εγκαθιδρύσει, πιο κατηγορηματικά, μία διάσταση της εμπειρίας ώστε τα αντικειμενοποιημένα γεγονότα της να θεωρούνται ως μεταβλητές.

Έχουμε όλοι μέσα σε αυτό το συνέδριο ως κοινό σημείο μας μία εμπειρία που θεμελιώνεται πάνω σε μία τεχνική, ένα σύστημα εννοιών στο οποίο είμαστε πιστοί, τόσο γιατί διαμορφώθηκε από αυτόν που μας άνοιξε όλες τις οδούς αυτής της εμπειρίας, όσο και γιατί φέρει το ζωντανό σημάδι των σταδίων αυτής της ανάπτυξης. Δηλαδή, σε αντίθεση με τον δογματισμό που μας καταλογίζουν, εμείς γνωρίζουμε ότι αυτό το σύστημα παραμένει ανοιχτό όχι μόνο ως προς την ολοκλήρωσή του, αλλά και σε πολλές από τις αρθρώσεις του.

Αυτά τα χάσματα μοιάζουν να συζεύγονται μέσα στην αινιγματική σημασία που ο Φρόντιντ εισήγαγε ως ένστικτο θανάτου : μαρτυρία, παρόμοια με τη μορφή της Σφίγγας, της απορίας την οποία αντιμετώπισε αυτό το μεγάλο πνεύμα στην πιο σημαντική προσπάθεια που έγινε ποτέ για τη διατύπωση μίας εμπειρίας του ανθρώπου στο πεδίο της βιολογίας.

Αυτή η απορία βρίσκεται στο επίκεντρο της έννοιας επιθετικότητα, για την οποία διαπιστώνουμε όλο και περισσότερο κάθε μέρα το μερίδιο που πρέπει να της αποδώσουμε στην ψυχική οικονομία.

Γι' αυτόν τον λόγο το ερώτημα της μεταψυχολογικής φύσης των θανατηφόρων τάσεων τίθεται αδιάκοπα επί τάπητος από τους συναδέλφους μας, τους θεωρητικούς, όχι δίχως αντιφάσεις, και συχνά, πρέπει να το πούμε, με κάποιον φορμαλισμό.

¹ Εκτός αυτής της πρώτης γραμμής, αυτό το κείμενο παρουσιάζεται χωρίς αλλαγές.

Je veux seulement vous proposer quelques remarques ou thèses, que m'ont inspirées mes réflexions de longtemps autour de cette aporie véritable de la doctrine, et aussi le sentiment qu'à la lecture de nombreux travaux j'ai de notre responsabilité dans l'évolution actuelle de la psychologie de laboratoire et de cure. Je pense d'une part aux recherches dites *behaviouristes* dont il me semble qu'elles doivent le meilleur de leurs résultats (qui parfois nous semblent un peu minces pour l'appareil dont ils s'entourent) à l'usage souvent implicite qu'elles font des catégories que l'analyse a apportées à la psychologie de l'autre, à ce genre de cure – qu'elle s'adresse aux adultes ou aux enfants – qu'on peut grouper sous le terme de cure *psychodramatique*, qui cherche son efficacité dans l'abréaction qu'elle tente d'épuiser sur le plan du jeu, et où ici encore l'analyse classique donne les notions efficacement directrices.

THÈSE I – L'agressivité se manifeste dans une expérience qui est subjective par sa constitution même.

Il n'est pas vain, en effet, de revenir sur le phénomène de l'expérience psychanalytique. Pour viser des données premières, cette réflexion est souvent omise.

On peut dire que l'action psychanalytique se développe dans et par la communication verbale, c'est-à-dire dans une saisie dialectique du sens. Elle suppose donc un sujet qui se manifeste comme tel à l'intention d'un autre.

Cette subjectivité ne peut nous être objectée comme devant être caduque, selon l'idéal auquel satisfait la physique, en l'éliminant par l'appareil enregistreur, sans pouvoir éviter pourtant la caution de l'erreur personnelle dans la lecture du résultat.

Seul un sujet peut comprendre un sens, inversement tout phénomène de sens implique un sujet. Dans l'analyse un sujet se donne comme pouvant être compris et l'est en effet : introspection et intuition prévue projective ne constituent pas ici les viciations de principe qu'une psychologie, à ses premiers pas dans la voie de la science, a considérées comme irréductibles. Ce serait là faire une impasse de moments abstraitemment

Θέλω μονάχα να σας προτείνω κάποιες παρατηρήσεις για θέσεις τις οποίες μου ενέπνευσαν οι συλλογισμοί μου, εδώ και καιρό, γύρω από αυτήν την πραγματική¹ απορία της θεωρίας. Όπως επίσης και το αίσθημα ευθύνης το οποίο, διαβάζοντας πλήθος εργασιών, μου δημιουργείται για τη σύγχρονη εξέλιξη της πειραματικής και θεραπευτικής ψυχολογίας. Εννοώ, από τη μία πλευρά, τις λεγόμενες συμπεριφοριστικές έρευνες, οι οποίες μου φαίνεται πως οφείλουν το καλύτερο των αποτελεσμάτων τους (τα οποία κάποιες φορές μας μοιάζουν πολύ ισχνά για τα τεχνικά μέσα που διαθέτουν αυτές οι έρευνες) στη συχνά αυτονόητη χρήση που κάνουν των κατηγοριών που η ανάλυση έχει προσκομίσει στην ψυχολογία. Κι από την άλλη πλευρά, αυτό το είδος θεραπείας – η οποία απενθύνεται στους ενήλικες ή στα παιδιά – που μπορούμε να ομαδοποίησουμε υπό την ονομασία ψυχοδραματική θεραπεία (ψυχόδραμα) που αναζητεί την αποτελεσματικότητα της στην εκτόνωση που προσπαθεί να εξαντλήσει με το παιχνίδι και που, κι εδώ ακόμα, η κλασική ανάλυση δίνει τις αποτελεσματικά διευθύνουσες έννοιες.

ΘΕΣΗ I : Η επιθετικότητα εκδηλώνεται σε μία εμπειρία που είναι υποκειμενική από την ίδια τη σύσταση [constitution]

Δεν είναι μάταιο, πράγματι, να επιστρέψουμε στο φαινόμενο της ψυχαναλυτικής εμπειρίας. Στοχεύοντας πρωτογενή [premières] δεδομένα αυτή η σκέψη συχνά παραλείπεται.

Μπορεί να πει κανείς ότι η ψυχαναλυτική δράση αναπτύσσεται μέσα και μέσω της λεκτικής επικοινωνίας, δηλαδή μέσα σε μία διαλεκτική σύλληψη του νοήματος. Υποθέτει λοιπόν ένα υποκείμενο που εκδηλώνεται ως τέτοιο απενθυνόμενο σε ένα άλλο.

Αυτή η υποκειμενικότητα δε μπορεί να αμφισβηθεί σύμφωνα με ένα ιδεώδες το οποίο πληροί η φυσική, αποκλείοντάς την μέσω της συσκευής καταγραφής, δίχως να μπορεί να αποφύγει εντούτοις την εγγύηση τού προσωπικού σφάλματος κατά την ανάγνωση του αποτελέσματος.

Μόνο ένα υποκείμενο μπορεί να καταλάβει ένα νόημα, αντιστρόφως κάθε φαινόμενο νοήματος εμπλέκει ένα υποκείμενο. Μέσα στην ανάλυση ένα υποκείμενο δίνεται ως δυνάμενο να γίνει κατανοητό και έτσι είναι πράγματι: ενδοσκόπηση και υποτιθέμενη προβολική διαίσθηση δε συνιστούν εδώ τις θεωρητικές στρεβλώσεις αρχών τις οποίες μία κάποια ψυχολογία, στα πρώτα βήματά της στην οδό της επιστήμης, είχε θεωρήσει μη-αναγώγιμες. Αυτό θα σήμαινε ότι λαμβάνουμε υπόψη μας στιγμές αόριστα

¹ [Σημ. Μετ.] Ο γαλλικός όρος εδώ είναι *véritable* και κατά συνέπεια δεν παραπέμπει στη θεσμική βαθμίδα του πραγματικού.

isolés du dialogue, quand il faut se fier à son mouvement : c'est le mérite de Freud d'en avoir assumé les risques, avant de les dominer par une technique rigoureuse.

Ses résultats peuvent-ils fonder une science positive ? Oui, si l'expérience est contrôlable par tous. Or, constituée entre deux sujets dont l'un joue dans le dialogue un rôle d'idéale impersonnalité (point qui requerra plus loin notre attention), l'expérience, une fois achevée et sous les seules conditions de capacité exigible pour toute recherche spéciale, peut être reprise par l'autre sujet avec un troisième. Cette voie apparemment initiatique n'est qu'une transmission par récurrence, dont il n'y a pas lieu de s'étonner puisqu'elle tient à la structure même, bipolaire, de toute subjectivité. Seule la vitesse de diffusion de l'expérience en est affectée et si sa restriction à l'aire d'une culture peut être discutée, outre qu'aucune saine anthropologie n'en peut tirer objection, tout indique que ses résultats peuvent être relativés assez pour une généralisation qui satisfasse au postulat humanitaire, inséparable de l'esprit de la science.

THÈSE II – L'agressivité, dans l'expérience, nous est donnée comme intention d'agression et comme image de dislocation corporelle, et c'est sous de tels modes qu'elle se démontre efficiente.

L'expérience analytique nous permet d'éprouver la pression intentionnelle. Nous la lisons dans le sens symbolique des symptômes, dès que le sujet dépouille les défenses par où il les déconnecte de leurs relations avec sa vie quotidienne et avec son histoire, – dans la finalité implicite de ses conduites et de ses refus, – dans les ratés de son action, – dans l'aveu de ses fantasmes privilégiés, – dans les rébus de la vie onirique.

Nous pouvons quasiment la mesurer dans la modulation revendicatrice qui soutient parfois tout le discours, dans ses suspensions, ses hésitations, ses inflexions et ses lapsus, dans les inexacitudes du récit, les irrégularités dans l'application de la règle, les retards aux séances, les absences calculées, souvent dans les récriminations, les reproches, les craintes fantasmatisques, les réactions émotionnelles de colère, les démonstrations à fin intimidante ;

απομονωμένες του διαλόγου, ενώ θα έπρεπε να εμπιστευτούμε τη (δυναμική) κίνησή του: αρετή τού Φρόνντ που ανέλαβε την ευθύνη τού τολμήματος πριν το δαμάσει μέσω μίας αυστηρής τεχνικής.

Τα αποτελέσματά της μπορούν άραγε να θεμελιώσουν μια θετική επιστήμη; Ναι, αν η εμπειρία είναι ελέγξιμη από όλους. Επομένως, η εμπειρία συγκροτημένη από δύο υποκείμενα εκ των οποίων το ένα μέσα στο διάλογο παίζει έναν ρόλο ιδεώδους α-προσωπικότητας (σημείο που θα απαιτήσει στη συνέχεια την προσοχή μας), η εμπειρία λοιπόν, αφού ολοκληρωθεί και υπό τις μοναδικές συνθήκες της ικανότητας που απαιτείται για κάθε εξειδικευμένη έρευνα, μπορεί να ανακτηθεί από το άλλο υποκείμενο μέσω ένος τρίτου [υποκειμένου]. Αυτή η οδός, προφανώς μυητική, δεν είναι παρά μία μετάδοση μέσω επαναλήψης που δε θα έπρεπε να προκαλεί την έκπληξη αφού προέρχεται από την ίδια τη δομή, διπολική, κάθε υποκειμενικότητας. Μονάχα η ταχύτητα της διάδοσης τής εμπειρίας επηρεάζεται από την οδό αυτή, και αν ακόμη ο περιορισμός της στη σφαίρα ενός πολιτισμού χωράει συζήτηση -άλλωστε καμία υγιής ανθρωπολογία δεν θα μπορούσε να έχει αντίρρηση σχετικά με αυτό- τα πάντα δείχνουν ότι τα αποτελέσματά της μπορούν να σχετικοποιηθούν αρκετά ώστε να προκύψει μία γενίκευση που να ικανοποιεί την ανθρωπιστική αξιωματική αρχή, αδιαχώριστη από το πνεύμα της επιστήμης.

ΘΕΣΗ II : Η επιθετικότητα, μέσα στην εμπειρία, μας δίδεται ως πρόθεση επίθεσης και ως εικόνα σωματικού διαμελισμού και έτσι αποδεικνύεται αποτελεσματική.

Η ψυχαναλυτική εμπειρία μάς επιτρέπει να αισθανθούμε την πίεση προθέσεων. Τη διαβάζουμε στο συμβολικό νόημα των συμπτωμάτων, αμέσως μόλις το υποκείμενο απεκδύεται τις άμυνες με τις οποίες τα αποσυνδέει από τις σχέσεις τους με την καθημερινή ζωή και με την ιστορία του στην άρρητη σκοπιμότητα των συμπεριφορών και των αρνήσεων του, στις αποτυχίες της δράσης του, στην ομολογία των προνομιούχων φαντασιώσεών του, στους γρίφους της ονειρικής ζωής.

Μπορούμε σχεδόν να τη μετρήσουμε στις διεκδικητικές τονικές μεταπτώσεις της φωνής οι οποίες υποστηρίζουν μερικές φορές ολόκληρο τον λόγο [discours], στις παύσεις, στους δισταγμούς, στις μελωδικές κάμψεις της φωνής και στις παραδρομές, μέσα στις ανακρίβειες της αφήγησης, στις ανωμαλίες στην εφαρμογή του κανόνα, στις αργοπορίες στις συνεδρίες, στις υπολογισμένες απουσίες, συχνά στα παράπονα, στις μομφές, στους φαντασιακούς φόβους, στις συναισθηματικές αντιδράσεις θυμού, στις εκδηλώσεις που έχουν σκοπό να εκφοβίσουν.

les violences proprement dites étant aussi rares que l'impliquent la conjoncture de recours qui a mené au médecin le malade, et sa transformation, acceptée par ce dernier, en une convention de dialogue.

L'efficacité propre à cette intention agressive est manifeste : nous la constatons couramment dans l'action formatrice d'un individu sur les personnes de sa dépendance : l'agressivité intentionnelle ronge, mine, désagrège ; elle châtre ; elle conduit à la mort : « Et moi qui croyais que tu étais impuissant ! » gémissait dans un cri de tigresse une mère à son fils qui venait de lui avouer, non sans peine, ses tendances homosexuelles. Et l'on pouvait voir que sa permanente agressivité de femme virile n'avait pas été sans effets ; il nous a toujours été impossible, en de semblables cas, d'en détourner les coups de l'entreprise analytique elle-même.

Cette agressivité s'exerce certes dans des contraintes réelles. Mais nous savons d'expérience qu'elle n'est pas moins efficace par la voie de l'expressivité : un parent sévère intimide par sa seule présence et l'image du Punisseur a à peine besoin d'être brandie pour que l'enfant la forme. Elle retentit plus loin qu'aucun sévice.

Ces phénomènes mentaux qu'on appelle les images, d'un terme dont toutes les acceptations sémantiques confirment leur valeur expressive, après les échecs perpétuels dans la tâche d'en rendre compte qu'a enregistrés la psychologie de tradition classique, la psychanalyse la première s'est révélée à niveau de la réalité concrète qu'ils représentent. C'est qu'elle est partie de leur fonction formative dans le sujet et a révélé que si les images déterminent telles inflexions individuelles des tendances, c'est comme variations des matrices que constituent pour les « instincts » eux-mêmes, celles-là spécifiques, que nous faisons répondre à l'antique appellation d'*imago*.

Entre ces dernières il en est qui représentent les vecteurs électifs des intentions agressives, qu'elles pourvoient d'une efficacité qu'on peut dire magique. Ce sont les images de castration, d'éviration, de mutilation, de démembrément, de dislocation, d'éventrement, de dévoration, d'éclatement du corps, bref, les *imagos* que personnellement j'ai groupées sous la rubrique qui paraît bien être structurale, d'*imagos du corps morcelé*.

Οι καθεαυτές βιαιότητες όντας τόσο σπάνιες όσο το επιτρέπει η συγκυρία που οδήγησε τον ασθενή να προσφύγει στον ιατρό καθώς και η μετατροπή της, αποδεκτή από τον ασθενή, σε μία σύμβαση διαλόγου.

Η ιδιαίτερη αποτελεσματικότητα αυτής της επιθετικής πρόθεσης είναι έκδηλη: τη διαπιστώνουμε συχνά στην παιδευτική δράση ενός ατόμου επί των προσώπων που εξαρτώνται από αυτό: η πρόθεση επιθετικότητας κατατρώει, υποσκάπτει, διαλύει. Ευνουχίζει. Οδηγεί στον θάνατο: «Και εγώ που νόμιζα ότι ήσουν [σεξουαλικά] ανίκανος!» στέναζε με έναν βρυχυθμό τίγρης μία μητέρα απευθυνόμενη στον γιο της ο οποίος τής είχε μόλις ομολογήσει, με δυσκολία, τις ομοφυλοφυλικές του τάσεις. Μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η διαρκής επιθετικότητα τής ανδροπρεπούς γυναίκας δεν ήταν δίχως επιπτώσεις. Μας ήταν πάντα αδύνατο, σε παρόμοιες περιπτώσεις, να εκτρέψουμε τέτοια χτυπήματα από το ίδιο το αναλυτικό εγχείρημα.

Αυτή η επιθετικότητα εξασκείται σίγουρα μέσα σε πραγματικούς καταναγκασμούς. Όμως γνωρίζουμε από πείρα ότι είναι εξίσου αποτελεσματική όταν μετέρχεται της οδού της εκφραστικότητας. Ένας αυστηρός γονιός εκφοβίζει και μόνο με την παρουσία του και η εικόνα τού Τιμωρού δε χρειάζεται να προβάλλεται παρά ελάχιστα για να τη σχηματίσει το παιδί. Αυτή η εικόνα έχει σημαντικότερες επιπτώσεις από οποιαδήποτε φυσική τιμωρία.

Πρώτη η ψυχανάλυση στάθηκε στο ύψος της συγκεκριμένης πραγματικότητας που αντιπροσωπεύουν τα νοητικά αυτά φαινόμενα τα οποία αποκαλούμε εικόνες - όρος του οποίου όλο το σημασιολογικό εύρος [acceptions sémantiques] επιβεβαιώνει την εκφραστική τους αξία, ύστερα από τις διαδοχικές αποτυχίες που έχει καταγράψει η ψυχολογία της κλασικής παράδοσης στην προσπάθειά της να τις κατανοήσει.

Αυτό συνέβη γιατί πήρε ως αφετηρία την παιδευτική λειτουργία τους στο υποκείμενο και αποκάλυψε ότι, αν οι εικόνες καθορίζουν αυτές ή εκείνες τις ατομικές αποχρώσεις τάσεων, είναι κυρίως ως παραλλαγές των καλουπιών που συνιστούν για τα ίδια τα «ένστικτα», αυτά [τα] ιδιαίτερα [καλούπια], τα οποία αποκαλούμε με την αρχαία ονομασία ιμάγκο.

Μεταξύ αυτών των τελευταίων, ορισμένες αντιπροσωπεύουν τους κατεξοχήν φορείς των επιθετικών προθέσεων τις οποίες προκινούν με μία αποτελεσματικότητα που θα λέγαμε μαγική. Είναι οι εικόνες του ευνουχισμού, της εκτομής, του ακρωτηριασμού, της εξάρθρωσης των άκρων, του διαμελισμού, του ξεκοιλιάσματος, της καταβρόχθισης, της διάρρηξης του σώματος, και εν συντομίᾳ, οι ιμάγκο που προσωπικά ομαδοποίησα υπό την κατηγορία, η οποία φαίνεται ότι είναι δομική, ιμάγκο του τεμαχισμένου σώματος.

Il y a là un rapport spécifique de l'homme à son propre corps qui se manifeste aussi bien dans la généralité d'une série de pratiques sociales – depuis les rites du tatouage, de l'incision, de la circoncision dans les sociétés primitives, jusque dans ce qu'on pourrait appeler l'arbitraire procustéen de la mode, en tant qu'il dément dans les sociétés avancées ce respect des formes naturelles du corps humain, dont l'idée est tardive dans la culture.

Il n'est besoin que d'écouter la fabulation et les jeux des enfants, isolés ou entre eux, entre deux et cinq ans pour savoir qu'arracher la tête et crever le ventre sont des thèmes spontanés de leur imagination, que l'expérience de la poupée démantibulée ne fait que combler.

Il faut feuilleter un album reproduisant l'ensemble et les détails de l'œuvre de Jérôme Bosch pour y reconnaître l'atlas de toutes ces images agressives qui tourmentent les hommes. La prévalence parmi elles, découverte par l'analyse, des images d'une autoscopie primitive des organes oraux et dérivés du cloaque, a ici engendré les formes des démons. Il n'est pas jusqu'à l'ogive des angustiae de la naissance qu'on ne retrouve dans la porte des gouffres où ils poussent les damnés, ni jusqu'à la structure narcissique qu'on ne puisse évoquer dans ces sphères de verre où sont captifs les partenaires épuisés du jardin des délices.

Nous retrouvons sans cesse ces fantasmagories dans les rêves, particulièrement au moment où l'analyse paraît venir se réfléchir sur le fond des fixations les plus archaïques. Et j'évoquerai le rêve d'un de mes patients, chez qui les pulsions agressives se manifestaient par des fantasmes obsédants ; dans le rêve, il se voyait, lui étant en voiture avec la femme de ses amours difficiles, poursuivi par un poisson volant, dont le corps de baudruche laissait transparaître un niveau de liquide horizontal, image de persécution vésicale d'une grande clarté anatomique.

Υπάρχει εκεί μία ιδιαίτερη σχέση του ανθρώπου με το ίδιο του το σώμα που εκδηλώνεται επίσης στη γενικότητα πλήθους κοινωνικών πρακτικών – από το τελετουργικό του τατουάζ, της εγχάραξης και της περιτομής στις πρωτόγονες κοινωνίες μέχρι αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε το προκρούστειο αυθαίρετο της μόδας καθώς διαψεύδει, στις προηγμένες κοινωνίες, τον σεβασμό των φυσικών γραμμών του ανθρώπινου σώματος, ο οποίος, ως ιδέα, είναι όψιμος στον πολιτισμό.

Αρκεί να ακούσει κανείς τις μυθοπλασίες και τα παιχνίδια των παιδιών όταν είναι μόνα ή μεταξύ τους, ανάμεσα στα δύο και πέντε έτη, για να διαπιστώσει ότι το ξερίζωμα του κεφαλιού και η διάρρηξη της κοιλιάς είναι θεματικές που έρχονται αυθόρμητα στη φαντασία τους, θεματικές τις οποίες άλλωστε η εμπειρία της ξεχαρβαλωμένης κούκλας δε μπορεί παρά να πληροί. Πρέπει να ξεφυλλίσει κανείς ένα λεύκωμα στο οποίο αναπαράγονται το σύνολο και οι λεπτομέρειες του έργου του Ιερώνυμου Μπος για να αναγνωρίσει εκεί τον άτλαντα όλων αυτών των επιθετικών εικόνων που βασανίζουν τους ανθρώπους. Η πρωτοκαθεδρία μεταξύ αυτών, την οποία ανακάλυψε η ψυχανάλυση, των εικόνων μίας πρωτόγονης αυτοσκόπησης των στοματικών οργάνων και των παράγωγων του οχετού [cloaque]¹ έχει ως απότοκο τις μορφές των δαιμόνων.

Δεν τις βρίσκουμε μόνο στην αφίδα των *angustiae* της γέννησης που ξανασυναντάμε στη θύρα του βάραθρου που σπρώχνουν οι κολασμένοι, κι ούτε μονάχα στη ναρκισσιστική δομή την οποία θα μπορούσαμε να επικαλεσθούμε βλέποντας αυτές τις γυάλινες σφαίρες μέσα στις οποίες είναι αιχμάλωτοι οι εξανλητημένοι σύντροφοι του κήπου των απολαύσεων².

Αυτές τις φαντασμαγορίες, τις ξαναβρίσκουμε αδιάκοπα στα όνειρα, και ειδικότερα τη στιγμή που η ανάλυση καταλήγει να αντανακλάται στον πυθμένα των πιο αρχαϊκών καθηλώσεων. Θα αναφέρω το όνειρο ενός ασθενή μου, οι επιθετικές ενορμήσεις του οποίου εκδηλώνονταν μέσω καταναγκαστικών φαντασιώσεων. Στο όνειρο, έβλεπε τον εαυτό του να βρίσκεται στο αυτοκίνητο με τη γυναίκα που του έκανε ερωτικά τη ζωή δύσκολη, καταδιωκόμενος από ένα ιπτάμενο ψάρι του οποίου το ημιδιαφανές μεμβρανώδες σώμα άφηνε να διαφαίνεται ένα επίπεδο οριζόντιου υγρού, εικόνα καταδίωξης -της ουροδόχου κύστης- υψηλής ανατομικής διαύγειας.

¹ [Σημ. Μετ.] : Πρόκειται για αναφορά στη θεωρία του οχετού ή του βορβόρου [*D. : Kloakentheorie, F. : théorie cloacale*], προσπάθεια εξήγησης της σεξουαλικότητας από το παιδί, στην οποία ο Φρόντητ αναφέρεται στο άρθρο του 1908 *Über infantile Sexualtheorien* (Σχετικά με τις παιδικές σεξουαλικές θεωρίες). Πιο συγκεκριμένα το παιδί δεν αναγνωρίζει την ανατομική διάκριση του κόλπου και του πρωκτού, έτσι πιστεύει ότι η γυναίκα διαθέτει μία μόνο οπή μέσω της οποίας συνουσιάζεται, γεννά τα παιδιά και αποβάλλει τα περιττώματα, τον πρωκτό.

² [Σημ. Μετ.] : Εδώ ο Λακάν αναφέρεται στον πίνακα του Ιερώνυμου Μπος με τίτλο «Οι κήποι των απολαύσεων» (*les jardins des délices*).

Ce sont là toutes données premières d'une *gestalt* propre à l'agression chez l'homme et liée au caractère symbolique, non moins qu'au raffinement cruel des armes qu'il fabrique, au moins au stade artisanal de son industrie. Cette fonction imaginaire va s'éclairer dans notre propos.

Notons ici qu'à tenter une réduction behaviouriste du procès analytique – ce à quoi un souci de rigueur, injustifié à mon sens, pousserait certains d'entre nous, – on la mutile de ses données subjectives les plus importantes, dont les fantasmes privilégiés sont les témoins dans la conscience et qui nous ont permis de concevoir l'*imago* formatrice de l'identification.

THÈSE III – *Les ressorts d'agressivité décident des raisons qui motivent la technique de l'analyse.*

Le dialogue paraît en lui-même constituer une renonciation à l'agressivité ; la philosophie depuis Socrate y a toujours mis son espoir de faire triompher la voie rationnelle. Et pourtant depuis le temps que Thrasymaque a fait sa sortie démente au début du grand dialogue de la République, l'échec de la dialectique verbale ne s'est que trop souvent démontré.

J'ai souligné que l'analyste guérissait par le dialogue, et des folies aussi grandes ; quelle vertu Freud lui a-t-il donc ajouté ?

La règle proposée au patient dans l'analyse le laisse s'avancer dans une intentionnalité aveugle à toute autre fin que sa libération d'un mal ou d'une ignorance dont il ne connaît même pas les limites.

Sa voix se fera seule entendre pendant un temps dont la durée reste à la discrétion de l'analyste. Particulièrement l'abstention de celui-ci lui sera vite manifeste, et d'ailleurs confirmée, de lui répondre sur aucun plan de conseil ou de projet. Il y a là une contrainte qui semble aller à l'encontre de la fin désirée et que doit justifier quelque profond motif.

Quel souci conditionne donc en face de lui l'attitude de l'analyste ? Celui d'offrir au dialogue un personnage aussi dénué que possible de caractéristiques individuelles ; nous nous effaçons, nous sortons du champ où pourraient être perçus cet intérêt, cette sympathie, cette réaction que cherche celui qui parle sur le visage de l'interlocuteur, nous évitons toute manifestation de nos goûts personnels, nous cachons ce qui peut les trahir, nous nous dépersonnalisons, et tendons à ce but de représenter pour l'autre un idéal d'impassibilité.

Αυτά είναι όλα τα πρώτα δεδομένα μίας *gestalt* χαρακτηριστικής τής επίθεσης στον άνθρωπο και συνδεδεμένης τόσο με τον συμβολικό χαρακτήρα, όσο και με την απάνθρωπη τελειοποίηση των όπλων που κατασκευάζει, τουλάχιστον στο πρώιμο βιοτεχνικό στάδιο της βιομηχανίας του. Αυτή η εικονοφαντασιακή λειτουργία θα διαφωτισθεί στον λόγο μας. Ας σημειώσουμε εδώ ότι με το να επιχειρούμε μία συμπεριφοριστική αναγωγή της αναλυτικής διαδικασίας – κάτι στο οποίο θα ωθούνταν μερικοί από εμάς από ένα μέλημα επιστημικής ακρίβειας, αδικαιολόγητης κατά τη γνώμη μου – την ακρωτηριάζουμε από τα σημαντικότερα υποκειμενικά δεδομένα της των οποίων οι προνομουχίες φαντασιώσεις αποτελούν τη μαρτυρία στο επίπεδο τής συνείδησης και που μας έχουν επιτρέψει να συλλάβουμε την *ιμάγκο* η οποία διαμορφώνει την ταύτιση.

ΘΕΣΗ III : *Ta κίνητρα της επιθετικότητας προκαθορίζουν τα αίτια που κινητοποιούν την τεχνική της ανάλυσης.*

Ο διάλογος φαίνεται αφ' εαυτού να συνιστά παραίτηση από την επιθετικότητα. Η φιλοσοφία από την εποχή του Σωκράτη εναπόθετε πάντα σε αυτόν τις ελπίδες της για τον θρίαμβο της ορθολογικής οδού. Ωστόσο, από την εποχή που ο Θρασύμαχος έκανε την εμφάνιση ως μωρός στην αρχή του μεγάλου διαλόγου της «Πολιτείας», αποδεικνύεται ολοένα και συχνότερα η αποτυχία της προφορικής [verbale] διαλεκτικής.

Υπογράμμισα ότι ο αναλυτής θεράπευε δια του διαλόγου ακόμη και τις μεγαλύτερες τρέλες. Ποια αρετή λοιπόν του πρόσθεσε ο Φρόντ;

Ο προτεινόμενος κανόνας προς τον ασθενή στην ανάλυση τον αφήνει να προχωρήσει μέσα σε μία σκοπιμότητα τυφλή προς οποιονδήποτε άλλο στόχο εκτός της απελευθέρωσής του από ένα κακό ή μία άγνοια των οποίων ούτε καν γνωρίζει τα όρια.

Μόνο η φωνή του θα ακουστεί για ένα χρονικό διάστημα, και η διάρκεια αυτού εξαρτάται από την καθοδήγηση του αναλυτή. Ιδιαίτερα η αποχή του αναλυτή θα του γίνει γρήγορα αντιληπτή, και μάλιστα θα επιβεβαιωθεί χάρη στην απουσία απόκρισης σε οποιοδήποτε επίπεδο συμβουλής ή σχεδίου. Υπάρχει εδώ ένας καταναγκασμός που μοιάζει να εναντιώνεται στον επιθυμητό τελικό σκοπό και που οφείλει να δικαιολογεί κάποιο βαθύ κίνητρο.

Ποιο μέλημα, ενώπιον του ασθενούς, καθορίζει λοιπόν τη στάση του αναλυτή; Αυτό τού να προσφέρει στον διάλογο κάποιον [συνομιλητή] όσο το δυνατόν περισσότερο στερημένο, απεκδυμένο από ατομικά χαρακτηριστικά. Εξαλειφόμαστε, αποσυρόμαστε από το πεδίο όπου θα μπορούσαν να γίνουν αντιληπτά αυτό το ενδιαφέρον, αυτή η συμπάθεια, αυτή η αντίδραση που αναζητά αυτός που ομιλεί στις εκφράσεις του προσώπου τού συνομιλητή του, αποφεύγομε κάθε εκδήλωση προσωπικού γούστου, κρύβουμε ό,τι θα μπορούσε να τα προδώσει, αποπροσωποποιούμαστε, και τείνουμε σε αυτόν τον στόχο: να εκπροσωπήσουμε για τον άλλο ένα ιδεώδες αταραξίας.

Nous n'exprimons pas seulement là cette apathie que nous avons dû réaliser en nous-mêmes pour être à même de comprendre notre sujet, ni ne préparons le relief d'oracle que, sur ce fond d'inertie, doit prendre notre intervention interprétante.

Nous voulons éviter une embûche, que recèle déjà cet appel, marqué du pathétique éternel de la foi, que le malade nous adresse. Il comporte un secret. « Prends sur toi, nous dit-on, ce mal qui pèse sur mes épaules ; mais, tel que je te vois repu, rassis et confortable, tu ne peux pas être digne de le porter ».

Ce qui apparaît ici comme revendication orgueilleuse de la souffrance montrera son visage, – et parfois à un moment assez décisif pour entrer dans cette « réaction thérapeutique négative » qui a retenu l'attention de Freud, – sous la forme de cette résistance de l'amour-propre, pour prendre ce terme dans toute la profondeur que lui a donné La Rochefoucauld, et qui souvent s'avoue ainsi : « Je ne puis accepter la pensée d'être libéré par un autre que par moi-même ».

Certes, en une plus insondable exigence du cœur, c'est la participation à son mal que le malade attend de nous. Mais c'est la réaction hostile qui guide notre prudence et qui déjà inspirait à Freud sa mise en garde contre toute tentation de jouer au prophète. Seuls les saints sont assez détachés de la plus profonde des passions communes pour éviter les contrecoups agressifs de la charité.

Quant à faire état de l'exemple de nos vertus et de nos mérites, je n'ai jamais vu y recourir que tel grand patron, tout imbu d'une idée, aussi austère qu'innocente, de sa valeur apostolique ; je pense encore à la fureur qu'il déchaîna.

Au reste, comment nous étonner de ces réactions, nous qui dénonçons les ressorts agressifs cachés sous toutes les activités dites philanthropiques.

Nous devons pourtant mettre en jeu l'agressivité du sujet à notre endroit, puisque ces intentions, on le sait, forment le transfert négatif qui est le nœud inaugural du drame analytique.

Δεν εκφράζουμε εδώ μόνο αυτήν την απάθεια που οφείλαμε να εφαρμόσουμε στον εαυτό μας για να βρεθούμε στο επίπεδο κατανόησης του υποκειμένου μας, και ούτε ετοιμάζουμε το ανάγλυφο χρησμού που, σε αυτό το φόντο αδράνειας, οφείλει να πάρει η ερμηνευτική μας παρέμβαση. Θέλουμε να αποφύγουμε μια παγίδα, η οποία κρύβεται ήδη σε αυτό το κάλεσμα το σημαδεμένο από το αιώνιο πάθος της πίστης που ο ασθενής μάς απευθύνει. Ενέχει ένα μυστικό: «Επιφορτίσου, μας λένε, αυτό το κακό που βαραίνει τις πλάτες μου. Αλλά έτσι που σε βλέπω κορεσμένο, χορτάτο και άνετο, δε φαίνεσαι άξιος να το επωμισθείς».

Αντό που εμφανίζεται εδώ ως αλαζονική διεκδίκηση της οδύνης θα δείξει το πρόσωπό του – και κάποιες φορές σε μία στιγμή αρκετά κρίσιμη ώστε να μπορεί να ενταχθεί σε αυτήν την «αρνητική θεραπευτική αντίδραση» που είχε τραβήξει την προσοχή του Φρόντ - υπό τη μορφή αυτής της αντίστασης του αυτοσεβασμού [amour propre], για να χρησιμοποιήσουμε αυτόν τον όρο με όλο το βάθος που του έδωσε ο Ροσφούκω [La Rochefoucauld], και που συχνά ομολογείται ως εξής: «Δεν μπορώ να δεχτώ τη σκέψη να απελευθερωθώ από κάποιον άλλο παρά μόνο από εμένα τον ίδιο».

Σίγουρα, σε μία απύθμενη συναισθηματική απαίτηση, ο ασθενής περιμένει από εμάς τη συμμετοχή μας στον πόνο του. Αλλά είναι η εχθρική αντίδραση [του αναλύοντα] που καθοδηγεί τη σώφρονη στάση μας και που ήδη ενέπνεε στον Φρόντ την επιφυλακτικότητά του απέναντι σε κάθε πειρασμό να κάνει τον προφήτη. Μόνο οι άγιοι είναι αρκετά αποδεσμευμένοι από το βαθύτερο των κοινών παθών για να αποφεύγουν τους επιθετικούς αντίκτυπους της αγαθοεργίας.

Σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα εκτίμησης των αρετών και των αξιών μας, δεν είδα ποτέ να ανατρέχει κανείς σε αυτές παρά μόνο κάποιον άγιο - προστάτη, έμπλεο μίας ιδέας, τόσο αυστηρής όσο και αθώας εξαιτίας της αποστολικής της αξίας. Σκέφτομαι επίσης την οργή που ξεσήκωσε.

Και τελικά πώς είναι δυνατό να εκπλαγούμε από αυτές τις αντιδράσεις, εμείς που καταγγέλλουμε τα επιθετικά κίνητρα που κρύβονται πίσω από όλες τις λεγόμενες φιλανθρωπικές δραστηριότητες;

Οφείλουμε εντούτοις να βάλουμε στο παιχνίδι την επιθετικότητα του υποκείμενου απέναντι μας, αφού αυτές οι προθέσεις, το γνωρίζουμε, διαμορφώνουν την αρνητική μεταβίβαση που συνιστά τον εναρκτήριο κόμβο του αναλυτικού δράματος.

Ce phénomène représente chez le patient le transfert imaginaire sur notre personne d'une des imagos plus ou moins archaïques qui, par un effet de subduction symbolique, dégrade, dérive ou inhibe le cycle de telle conduite, qui, par un accident de refoulement, a exclu du contrôle du moi telle fonction et tel segment corporel, qui par une action d'identification a donné sa forme à telle instance de la personnalité.

On peut voir que le plus hasardeux prétexte suffit à provoquer l'intention agressive, qui réactualise l'imago, demeurée permanente dans le plan de surdétermination symbolique que nous appelons l'inconscient du sujet, avec sa corrélation intentionnelle.

Un tel mécanisme s'avère souvent extrêmement simple dans l'hystérie : dans le cas d'une jeune fille atteinte d'astasie-abasie, qui résistait depuis des mois aux tentatives de suggestion thérapeutique des styles les plus divers, mon personnage se trouva identifié d'emblée à la constellation des traits les plus désagréables que réalisait pour elle l'objet d'une passion, assez marquée au reste d'un accent délirant. L'imago sous-jacente était celle de son père, dont il suffit que je lui fisse remarquer que l'appui lui avait manqué (carence que je savais avoir effectivement dominé sa biographie et dans un style très romanesque), pour qu'elle se trouvât guérie de son symptôme, sans, pourraient-on dire, qu'elle n'y eût vu que du feu, la passion morbide d'ailleurs ne se trouvant pas pour autant affectée.

Ces nœuds sont plus difficiles à rompre, on le sait, dans la névrose obsessionnelle, justement en raison de ce fait bien connu de nous que sa structure est particulièrement destinée à camoufler, à déplacer, à nier, à diviser et à amortir l'intention agressive, et cela selon une décomposition défensive, si comparable en ses principes à celle qu'illustrent le redan et la chicane, que nous avons entendu plusieurs de nos patients user à leur propre sujet d'une référence métaphorique à des « fortifications à la Vauban ».

Quant au rôle de l'intention agressive dans la phobie, il est pour ainsi dire manifeste.

Ce n'est donc pas qu'il soit défavorable de réactiver une telle intention dans la psychanalyse.

Αυτό το φαινόμενο αντιπροσωπεύει στον ασθενή την εικονοφαντασιακή μεταβίβαση στο πρόσωπό μας μίας από τις λίγο πολύ αρχαικές *ιμάγκο* που, μέσω μίας επίπτωσης συμβολικού καταποντισμού υποβαθμίζει, εκτρέπει ή αναστέλλει τον κύκλο μίας τέτοιας συμπεριφοράς η οποία από ένα ατύχημα απώθησης απέκλεισε από τον έλεγχο του εγώ μία λειτουργία και ένα τμήμα του σώματος, που μέσω μίας δράσης ταύτισης έδωσε τη μορφή της σε κάποια βαθμίδα της προσωπικότητας.

Μπορεί κανείς να δει ότι αρκεί το πιο τυχαίο πρόσχημα για να προκαλέσει την επιθετική πρόθεση, που επαναδραστηριοποιεί την *ιμάγκο* – η οποία παραμένει μόνιμη στο επίπεδο του συμβολικού υπερκαθορισμού που αποκαλούμε ασυνείδητο του υποκειμένου – με τους συσχετισμούς των προθέσεών της.

Ένας τέτοιος μηχανισμός αποδεικνύεται συχνά εξαιρετικά απλός στην υστερία: στην περίπτωση μίας νεαρής κοπέλας που έπασχε από αστάθεια [astasie] και διαταραχές της όρθιας στάσης [abasie] και που αντιστεκόταν εδώ και μήνες σε όλο το φάσμα προσπαθειών θεραπευτικής υποβολής, που είχε ταυτίσει εξαρχής το άτομό μου με μία πλειάδα των πλέον δυσάρεστων χαρακτηριστικών τα οποία εκπροσωπούσε για αυτήν το αντικείμενο ενός πάθους, αρκετά σημαδεμένη εξάλλου από μία παραληρηματική απόχρωση. Η υποβόσκουσα *imago* ήταν αυτή του πατέρα της, και η παρατήρηση ότι η υποστήριξή του τής έλειψε (ανεπάρκεια που γνώριζα ότι όντως είχε κυριαρχήσει στη βιογραφία της και μάλιστα με ύφος πολύ μυθιστορηματικό) ήταν αρκετή για να θεραπευθεί από το σύμπτωμά της, χωρίς, θα μπορούσαμε να πούμε, να είχε δει εκεί παρά μόνο καπνό, το νοσηρό πάθος εξάλλου δεν επηρεάστηκε καθόλου.

Αυτά τα δεσμά είναι πιο δύσκολο να διαρραγούν, το γνωρίζουμε, στην ψυχαναγκαστική νεύρωση, ακριβώς εξαιτίας αυτού του γεγονότος που γνωρίζουμε πολύ καλά, ότι η δομή της είναι ιδιαιτέρως προορισμένη να συγκαλύπτει, να μεταθέτει, να αρνείται, να διαιρεί και να εξουδετερώνει την επιθετική πρόθεση και αυτό σύμφωνα με μια αμυντική διάρθρωση σε τέτοιο βαθμό συγκρίσιμη στις αρχές της με αυτήν που απεικονίζει η έκφραση «δρόμος μετ' εμποδίων», την οποία έχουμε ακούσει να χρησιμοποιούν για τον εαυτό τους πολλούς από τους ασθενείς μας μέσω μιας μεταφορικής αναφοράς στις «οχυρώσεις αλά Βομπάν».

Σε ό,τι αφορά τον ρόλο της επιθετικής πρόθεσης στη φοβία, αυτός είναι, θα λέγαμε, προφανής.

Αρα λοιπόν δεν αντενδείκνυται η επαναδραστηριοποίηση μίας τέτοια πρόθεσης στην ψυχανάλυση.

Ce que nous cherchons à éviter pour notre technique, c'est que l'intention agressive chez le patient trouve l'appui d'une idée actuelle de notre personne suffisamment élaborée pour qu'elle puisse s'organiser en ces réactions d'opposition, de dénégation, d'ostentation et de mensonge, que notre expérience nous démontre pour être les modes caractéristiques de l'instance du *moi* dans le dialogue.

Je caractérise ici cette instance non pas par la construction théorique que Freud en donne dans sa métapsychologie comme du système *perception-conscience*, mais par l'essence phénoménologique qu'il a reconnue pour être le plus constamment la sienne dans l'expérience, sous l'aspect de la *Verneinung*, et dont il nous recommande d'apprécier les données dans l'indice le plus général d'une inversion préjudicelle.

Bref, nous désignons dans le *moi* ce noyau donné à la conscience, mais opaque à la réflexion marqué de toutes les ambiguïtés qui, de la complaisance à la mauvaise foi, structurent dans le sujet humain le vécu passionnel ; ce « je » qui, pour avouer sa facticité à la critique existentielle, oppose son irréductible inertie de prétentions et de méconnaissance à la problématique concrète de la réalisation du sujet.

Loin de l'attaquer de front, la maïeutique analytique adopte un détour qui revient en somme à induire dans le sujet une paranoïa dirigée. C'est bien en effet l'un des aspects de l'action analytique que d'opérer la projection de ce que Mélanie Klein appelle les *mauvais objets internes*, mécanisme paranoïaque certes, mais ici bien systématisé, filtré en quelque sorte et étanché à mesure.

C'est l'aspect de notre praxis qui répond à la catégorie de l'espace, pour peu qu'on y comprenne cet espace imaginaire où se développe cette dimension des symptômes, qui les structure comme îlots exclus, scotomes inertes, ou autonomismes parasites dans les fonctions de la personne.

À l'autre dimension, temporelle, répond l'angoisse et son incidence, soit patente dans le phénomène de la fuite ou de l'inhibition, soit latente quand elle n'apparaît qu'avec l'*imago motivante*.

Encore, répétons-le, cette *imago* ne se révèle-t-elle que pour autant que notre attitude offre au sujet le miroir pur d'une surface sans accidents.

Αυτό που προσπαθούμε να αποφύγουμε για την τεχνική μας είναι η επιθετική πρόθεση στον ασθενή να βρίσκει στήριγμα σε μία επίκαιρη ιδέα που αφορά το άτομό μας, διαμορφωμένη σε βαθμό τέτοιο που να μπορεί να οργανωθεί σε αυτές τις αντιδράσεις αντίθεσης, απάρνησης, επίδειξης και ψέματος, οι οποίες, όπως μάς αποδεικνύει η εμπειρία μας, είναι χαρακτηριστικοί τρόποι της βαθμίδας του εγώ μέσα στον διάλογο.

Χαρακτηρίζω εδώ αυτήν τη βαθμίδα του εγώ όχι διαμέσου της θεωρητικής κατασκευής που ο Φρόντιν δίνει στη μεταψυχολογία του σαν σύστημα *αντίληψη – συνείδηση*, αλλά διαμέσου της φαινομενολογικής ουσίας που ο ίδιος ο Φρόντιν αναγνώρισε ότι είναι η πιο σταθερά δική του μέσα στην εμπειρία, υπό τη μορφή της *Verneinung*, και της οποίας τα δεδομένα μάς συνιστά να εκτιμήσουμε στην πιο γενική ένδειξη μίας προδικαστικής αντιστροφής.

Εντέλει, ορίζουμε στο εγώ αυτόν τον πυρήνα, δεδομένο στη συνείδηση και όμως αδιαφανή στη σκέψη, σημαδεμένο από όλες τις αμφισημίες οι οποίες, από τη συνενοχή μέχρι την κακή προαίρεση δομούν μέσα στο ανθρώπινο υποκείμενο το βίωμα πάθους. Αυτό το «εγώ» το οποίο, για να ομολογήσουμε το πλαστόν του στην υπαρξιστική κριτική, αντιπαραθέτει τη μη-αναγώγιμη αδράνεια των κενοδοξιών και της άγνοιάς του στη συγκεκριμένη προβληματική της πραγματοποίησης του υποκειμένου.

Δίχως να το προσβάλλει κατά μέτωπο, η αναλυτική μαιευτική υιοθετεί μία εκτροπή που συνοψίζεται τελικά στο να εισάγει στο υποκείμενο μία κατευθυνόμενη παράνοια. Είναι πράγματι μία από τις όψεις της αναλυτικής πράξης να προβαίνει στην προβολή αυτού που η Μελανί Κλάιν ονομάζει τα *εσωτερικά κακά αντικείμενα*, παρανοϊκός μηχανισμός αναμφίβολα, αλλά εν προκειμένῳ συστηματοποιημένος, κατά μία έννοια διηθημένος και απομονωμένος ανάλογα.

Είναι η όψη της *πρακτικής* μας που αντιστοιχεί στην κατηγορία του χώρου, εφόσον συμπεριλαμβάνουμε σε αυτόν τον εικονοφαντασιακό χώρο όπου αναπτύσσεται αυτή η διάσταση των συμπτωμάτων, που τα δομεί σαν αποκλεισμένες νησίδες, αδρανείς σκοτισμούς ή παρασιτικούς αυτοματισμούς στις λειτουργίες του ατόμου.

Στην άλλη διάσταση, τη χρονική, αντιστοιχεί το άγχος και η επίπτωσή του είτε έκδηλη στο φαινόμενο της φυγής ή της αναστολής είτε λανθάνουσα όταν δεν εμφανίζεται παρά με την *ιμάγκο* που δρα σαν κινητήρια δύναμη.

Και μάλιστα, ας το επαναλάβουμε, αυτή η *ιμάγκο* δεν αποκαλύπτεται παρά μόνο εφόσον η συμπεριφορά μας προσφέρει στο υποκείμενο τον καθαρό καθρέφτη μίας επιφάνειας χωρίς ανωμαλίες.

Mais qu'on imagine, pour nous comprendre, ce qui se passerait chez un patient qui verrait dans son analyste une réplique exacte de lui-même. Chacun sent que l'excès de tension agressive ferait un tel obstacle à la manifestation du transfert que son effet utile ne pourrait se produire qu'avec la plus grande lenteur, et c'est ce qui arrive dans certaines analyses à fin didactique. L'imaginerons-nous, à la limite, vécue sous le mode d'étrangeté propre aux appréhensions du double, cette situation déclencherait une angoisse immaîtrisable.

THÈSE IV – L'agressivité est la tendance corrélative d'un mode d'identification que nous appelons narcissique et qui détermine la structure formelle du moi de l'homme et du registre d'entités, caractéristique de son monde.

L'expérience subjective de l'analyse inscrit aussitôt ses résultats dans la psychologie concrète. Indiquons seulement ce qu'elle apporte à la psychologie des émotions en montrant la signification commune d'états aussi divers que la crainte fantasmatique, la colère, la tristesse active ou la fatigue psychasthénique.

Passer maintenant de la subjectivité de l'intention à la notion d'une tendance à l'agression, c'est faire le saut de la phénoménologie de notre expérience à la métapsychologie.

Mais ce saut ne manifeste rien d'autre qu'une exigence de la pensée qui, pour objectiver maintenant le registre des réactions agressives, et faute de pouvoir le sérier en une variation quantitative, doit le comprendre dans une formule d'équivalence. C'est ainsi que nous en usons avec la notion de *libido*.

La tendance agressive se révèle fondamentale dans une certaine série d'états significatifs de la personnalité, qui sont les psychoses paranoïdes et paranoïaques.

J'ai souligné dans mes travaux qu'on pouvait coordonner par leur sériation strictement parallèle la qualité de la réaction agressive qu'on peut attendre de telle forme de paranoïa avec l'étape de la genèse mentale représentée par le délire symptomatique de cette même forme. Relation qui apparaît encore plus profonde quand, – je l'ai montré pour une forme curable : la paranoïa d'auto-punition – l'acte agressif résout la construction délirante.

Αλλά ας φανταστούμε, για να γίνουμε κατανοητοί, αυτό που θα συνέβαινε σε κάποιον ασθενή που θα έβλεπε στον αναλυτή του ένα ακριβές αντίγραφο του εαυτού του. Ο καθένας αισθάνεται ότι η υπερβολή της επιθετικής έντασης θα συνιστούσε ένα τέτοιο εμπόδιο στην εκδήλωση της μεταβίβασης που η χρήσιμη επίπτωσή της δε θα μπορούσε να πραγματωθεί παρά με τη μέγιστη βραδύτητα, και είναι αυτό ακριβώς που συμβαίνει σε κάποιες αναλύσεις με διδακτικό σκοπό. Θα φανταζόμασταν, τελικά, την κατάσταση αυτή να βιώνεται υπό τη μορφή του ανοίκειου ίδιου των αντιλήψεων του διπλούν, συνθήκη που θα εξέλινε ένα ανεξέλεγκτο άγχος.

ΘΕΣΗ IV : *H επιθετικότητα είναι η τάση που συσχετίζεται με έναν τρόπο ταύτισης που ονομάζουμε ναρκισσιστικό και η οποία προσδιορίζει τη μορφολογική δομή του ανθρώπινου εγώ και τον κατάλογο των οντοτήτων, χαρακτηριστικός τού κόσμου του.*

Η υποκειμενική εμπειρία της ανάλυσης εγγράφει άμεσα τα αποτελέσματά της στην πρακτική ψυχολογία. Ας καταδείξουμε μόνο αυτό που προσφέρει στην ψυχολογία του συναισθήματος υποδεικνύοντας την κοινή σημασία καταστάσεων τόσο διαφορετικών μεταξύ τους όπως το φαντασιακό δέος, ο θυμός, η ενεργή λύπη ή η ψυχασθενική κούραση.

Το να περάσουμε τώρα από την υποκειμενικότητα της πρόθεσης στην έννοια μιας τάσης για επίθεση, θα ήταν σαν να κάναμε το άλμα από τη φαινομενολογία της εμπειρίας μας στη μεταψυχολογία.

Όμως αυτό το άλμα δεν (εκ)δηλώνει τίποτε άλλο παρά μία απαίτηση της σκέψης η οποία για να αντικειμενικοποιήσει τώρα την ποικιλία των επιθετικών αντιδράσεων και αδυνατώντας να την παρατάξει βάσει μιας ποσοτικής παραλλαγής, οφείλει να την κατανοήσει σε μία διατύπωση αναλογίας. Έτσι λοιπόν κάνουμε χρήση της με την έννοια της λίμπιντο.

Η επιθετική τάση αποδεικνύεται θεμελιώδης σε μία κάποια σειρά ενδεικτικών καταστάσεων της προσωπικότητας οι οποίες είναι οι παρανοειδείς και παρανοϊκές ψυχώσεις.

Έχω υπογραμμίσει στις εργασίες μου ότι θα μπορούσαμε να συντονίσουμε σε μία αυστηρά παράλληλη παράταξη την ποιότητα της επιθετικής αντίδρασης που μπορούμε να περιμένουμε από μία τάδε μορφή παράνοιας με το στάδιο της πνευματικής γένεσης που αναπαριστάται από το συμπτωματικό παραλήρημα αυτής της ίδιας μορφής. Σχέση που εμφανίζεται ακόμη βαθύτερη όταν –το απέδειξα για μία ιάσιμη μορφή: την παράνοια αυτοτιμωρίας– η επιθετική πράξη επιφέρει λύση της παραληρηματικής κατασκευής.

Ainsi se série de façon continue la réaction agressive, depuis l'explosion brutale autant qu'immotivée de l'acte à travers toute la gamme des formes des belligérances jusqu'à la guerre froide des démonstrations interprétatives, parallèlement aux imputations de nocivité qui, sans parler du *kakon* obscur à quoi le paranoïde réfère sa discordance de tout contact vital, s'étagent depuis la motivation, empruntée au registre d'un有机isme très primitif, du poison, à celle, magique, du maléfice, télépathique, de l'influence, lésionnelle, de l'intrusion physique, abusive, du détournement de l'intention, dépossessive, du vol du secret, profanatoire, du viol de l'intimité, juridique, du préjudice, persécutive, de l'espionnage et de l'intimidation, prestigieuse, de la diffamation et de l'atteinte à l'honneur, revindicatrice, du dommage et de l'exploitation.

Cette série où nous retrouvons toutes les enveloppes successives du statut biologique et social de la personne, j'ai montré qu'elle tenait dans chaque cas à une organisation originale des formes du *moi* et de l'objet qui en sont également affectées dans leur structure, et jusque dans les catégories spatiale et temporelle où ils se constituent, vécus comme événements dans une perspective de mirages, comme affections avec un accent de stéréotypie qui en suspend la dialectique.

Janet qui a montré si admirablement la signification des sentiments de persécution comme moments phénoménologiques des conduites sociales, n'a pas approfondi leur caractère commun, qui est précisément qu'ils se constituent par une stagnation d'un de ces moments, semblable en étrangeté à la figure des acteurs quand s'arrête de tourner le film.

Or cette stagnation formelle est parente de la structure la plus générale de la connaissance humaine : celle qui constitue le moi et les objets sous des attributs de permanence, d'identité et de substantialité, bref sous forme d'entités ou de « choses » très différentes de ces *gestalt* que l'expérience nous permet d'isoler dans la mouvance du champ tendu selon les lignes du désir animal.

Έτσι παρατίθεται με συνεχή τρόπο η επιθετική αντίδραση, από την ξαφνική όσο και δίχως κίνητρα έκρηξη της πράξης διαμέσου όλης της ποικιλίας των εμπόλεμων μορφών μέχρι τον ψυχρό πόλεμο των ερμηνευτικών επιδείξεων, παράλληλα με τον καταλογισμό προθέσεων βλάβης, οι οποίες, δίχως να μιλήσουμε για το σκοτεινό κακόν στο οποίο ο παρανοειδής αναγάγει την απροσφορότητα κάθε ζωικής επαφής, κλιμακώνονται με αφετηρία το κίνητρο του δηλητηρίου, δανεισμένο από τον κατάλογο ενός πολύ πρωτόγονου οργανικισμού, μέχρι εκείνο του μαγικού -της βασκανίας, του τηλεπαθητικού -της επίδρασης, εκείνο της σωματικής βλάβης -της σωματικής εισβολής, του καταχρηστικού -της εκτροπής του ελέγχου πρόθεσης, του αποστερητικού -της κλοπής του μυστικού, της ιεροσυλίας -του βιασμού της ιδιωτικότητας, του νομικού -της ηθικής βλάβης, του καταδιωκτικού -της κατασκοπείας και του εκφοβισμού, εκείνο του γοήτρου -της δυσφήμησης και της προσβολής τιμής, του διεκδικητικού -της ζημίας και της εκμετάλλευσης.

Αυτή η αλληλουχία στην οποία ξαναβρίσκουμε όλα τα διαδοχικά περιβλήματα του βιολογικού και κοινωνικού καταστατικού τού ατόμου, απέδειξα ότι εξαρτάται στην κάθε περίπτωση από μία πρωτότυπη οργάνωση μορφών του εγώ και του αντικειμένου που είναι εξίσου επηρεασμένα και στη δομή τους, μέχρι και τις κατηγορίες του χώρου και του χρόνου όπου συγκροτούνται, βιωμένα σαν συμβάντα μέσα σε μία προοπτική οφθαλμαπατών, σαν παθήματα με έναν τόνο στερεοτυπίας ο οποίος αναστέλλει τη διαλεκτική.

Ο Ζανέ [Janet] που απέδειξε τόσο θαυμάσια τη σημασία των αισθημάτων καταδίωξης σαν φαινομενολογικές στιγμές των κοινωνικών συμπεριφορών, δεν εμβάθυνε στον κοινό χαρακτήρα τους ο οποίος συνίσταται ακριβώς στο γεγονός ότι συγκροτούνται από μία στασιμότητα μίας μεταξύ αυτών των στιγμών, παρόμοια σε ανοικειότητα με τις φιγούρες των ηθοποιών όταν σταματούν το γύρισμα της ταινίας.

Έτσι, αυτή η μορφολογική στασιμότητα είναι συγγενής τής πιο γενικής δομής τής ανθρώπινης γνώσης: αυτής που συγκροτεί το εγώ και τα αντικείμενα υπό τα χαρακτηριστικά της μονιμότητας, της ταυτότητας και της ουσίας¹, εν κατακλείδι υπό τη μορφή οντοτήτων ή «πραγμάτων» πολύ διαφορετικών από αυτά της *gestalt* που η εμπειρία μάς επιτρέπει να απομονώσουμε μέσα στην κινητήρια δύναμη του πεδίου που εκτείνεται σύμφωνα με τις γραμμές της ζωικής επιθυμίας.

¹ [Σημ. Διορθ.] Η *ουσία*, κατά Αριστοτέλη, είναι η ιδεώδης πραγματικότητα, το όντως όν. Όλα τα άλλα είναι συμβεβηκότα, τυχαία γνωρίσματα που το συνοδεύουν. Η ουσία αποτελεί τον αναπόσπαστο οντολογικό πυρήνα του όντος.

Effectivement cette fixation formelle qui introduit une certaine rupture de plan, une certaine discordance entre l'organisme de l'homme et son *Umwelt*, est la condition même qui étend indéfiniment son monde et sa puissance, en donnant à ses objets leur polyvalence instrumentale et leur polyphonie symbolique, leur potentiel aussi d'armement.

Ce que j'ai appelé la connaissance paranoïaque se démontre alors répondre dans ses formes plus ou moins archaïques à certains moments critiques, scandant l'histoire de la genèse mentale de l'homme, et qui représentent chacun un stade de l'identification objectivante.

On peu en entrevoir par la simple observation les étapes chez l'enfant, où *une Charlotte Bühler*, une *Elsa Kölher*, et l'école de Chicago à leur suite, nous montrent plusieurs plans de manifestations significatives, mais auxquels seule l'expérience analytique peut donner leur valeur exacte en permettant d'y réintégrer la relation subjective.

Le premier plan nous montre que l'expérience de soi-même chez l'enfant du premier âge, en tant qu'elle se réfère à son semblable, se développe à partir d'une situation vécue comme indifférenciée. Ainsi autour de l'âge de huit mois dans ces confrontations entre enfants, qui, notons-le, pour être fécondes, ne permettent guère que deux mois et demi d'écart d'âge, voyons-nous ces gestes d'actions fictives par où un sujet reconduit l'effort imparfait du geste de l'autre en confondant leur distincte application, ces synchronies de la captation spectaculaire, d'autant plus remarquables qu'elles devancent la coordination complète des appareils moteurs qu'elles mettent en jeu.

Ainsi l'agressivité qui se manifeste dans les retaliations de tapes et de coups ne peut seulement être tenue pour une manifestation ludique d'exercice des forces et de leur mise en jeu pour le repérage du corps. Elle doit être comprise dans un ordre de coordination plus ample : celui qui subordonnera les fonctions de postures toniques et de tension végétative à une relativité sociale dont un Wallon a remarquablement souligné la prévalence dans la constitution expressive des émotions humaines.

Πράγματι αυτή η μορφολογική καθήλωση που εισάγει μία κάποια ρήξη του επιπέδου, μία κάποια ασυμφωνία μεταξύ του οργανισμού τού ανθρώπου και του *Umwelt* του, είναι η ίδια η συνθήκη που εκτείνει ατέρμονα τον κόσμο του και την ισχύ του, δίνοντας στα αντικείμενα του την ενόργανη πολυσχιδεία, τη συμβολική τους πολυφωνία και το δυναμικό εξοπλισμού τους.

Αυτό που ονόμασα παρανοϊκή γνώση αποδεικνύεται λοιπόν πως απαντά μέσα από τις λίγο ή πολύ αρχαϊκές μορφές της σε κάποιες σημαντικές στιγμές, υπογραμμίζοντας τούς σταθμούς της ιστορίας τής διανοητικής γένεσης του ανθρώπου, και οι οποίες αντιπροσωπεύουν κάθεμια ένα στάδιο ταύτισης αντικειμένου.

Με μία απλή παρατήρηση μπορούμε να διακρίνουμε τα στάδια στο παιδί, όπου *μία Σάρλοτ Μπίλερ* [Charlotte Bühler], *μία Έλσα Κόλερ* [Elsa Köhler], και ακολούθως η Σχολή του Σικάγου, μας υποδεικνύουν πολλαπλά επίπεδα σημαντικών εκδηλώσεων, στα οποία όμως μόνο η αναλυτική εμπειρία μπορεί να απόδώσει την ακριβή τους αξία επιτρέποντας την επανένταξη τής υποκειμενικής σχέσης σε αυτά.

Το πρώτο επίπεδο μάς δείχνει ότι η εμπειρία της συνειδητοποίησης τού εαυτού στο παιδί της πρώιμης ηλικίας, στο μέτρο που αναφέρεται στον όμοιό του, αναπτύσσεται με αφετήρια κάποια κατάσταση βιωμένη ως αδιαφοροποίητη. Έτσι, περίπου στην ηλικία των οκτώ μηνών σε αυτές τις αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε παιδιά, οι οποίες, ας το σημειώσουμε, για να είναι γόνιμες δεν επιτρέπουν παρά δυόμιση περίπου μήνες απόσταση ηλικίας, βλέπουμε αυτές τις εικονικές κινήσεις δράσης μέσω των οποίων ένα υποκείμενο οδηγεί ξανά την ατελή προσπάθεια τής κίνησης τού άλλου συγχέοντας τη διακριτή τους εφαρμογή, αυτές τις συγχρονίες τής κατοπτρικής αιχμαλωσίας [captation], αξιοσημείωτες μια και προπορεύονται του πλήρους συντονισμού των κινητικών συστημάτων που θέτουν σε λειτουργία.

Έτσι η επιθετικότητα που εκδηλώνεται στα αντίοινα με φάπες και χτυπήματα δε μπορεί να θεωρηθεί απλά ως μία παιγνιώδης εκδήλωση άσκησης δύναμης και η χρήση τους δεν εξυπηρετεί απλά την οριοθέτηση του σώματος. Η επιθετικότητα οφείλει να κατανοηθεί σε ένα πλαίσιο ευρύτερου συντονισμού: είναι αυτό στο οποίο θα υπαχθούν οι λειτουργίες της τονικής στάσης και της νευροφυτικής τάσης κάτω από μία κοινωνική σχετικότητα, η προτεραιότητα της οποίας στην εκφραστική συγκρότηση των ανθρωπίνων συναισθημάτων υπογραμμίστηκε θαυμάσια από τον Βαλόν [Wallon].

Bien plus, j'ai cru moi-même pouvoir mettre en valeur que l'enfant dans ces occasions anticipe sur le plan mental la conquête de l'unité fonctionnelle de son propre corps, encore inachevé à ce moment sur le plan de la motricité volontaire.

Il y a là une première captation par l'image où se dessine le premier moment de la dialectique des identifications. Il est lié à un phénomène de *Gestalt*, la perception très précoce chez l'enfant de la forme humaine forme qui, on le sait, fixe son intérêt dès les premiers mois, et même pour le visage humain dès le dixième jour. Mais ce qui démontre le phénomène de reconnaissance, impliquant la subjectivité, ce sont les signes de jubilation triomphante et le ludisme de repérage qui caractérisent dès le sixième mois la rencontre par l'enfant de son image au miroir. Cette conduite contraste vivement avec l'indifférence manifestée par les animaux mêmes qui perçoivent cette image, le chimpanzé par exemple, quand ils ont fait l'épreuve de sa vanité objectale, et elle prend encore plus de relief de se produire à un âge où l'enfant présente encore, pour le niveau de son intelligence instrumentale, un retard sur le chimpanzé, qu'il ne rejoint qu'à onze mois.

Ce que j'ai appelé le *stade du miroir* a l'intérêt de manifester le dynamisme affectif par où le sujet s'identifie primordialement à la *Gestalt* visuelle de son propre corps : elle est, par rapport à l'incoordination encore très profonde de sa propre motricité, unité idéale, *imago* salutaire ; elle est valorisée de toute la détresse originelle, liée à la discordance intra-organique et relationnelle du petit d'homme, durant les six premiers mois, où il porte les signes, neurologiques et humoraux, d'une prématuration natale physiologique.

Ακόμη περισσότερο, πίστεψα εγώ ο ίδιος ότι μπορούσα να αναδείξω το γεγονός ότι το παιδί σε αυτές τις στιγμές προλαμβάνει στο νοητικό επίπεδο την κατάκτηση της λειτουργικής ενότητας του ίδιου του του σώματος το οποίο ακόμα δεν είναι ολοκληρωμένο εκείνη τη στιγμή, στο επίπεδο της εκούσιας κινητικότητας.

Υπάρχει εδώ μια πρώτη αιχμαλωσία από την εικόνα όπου σκιαγραφείται η πρώτη στιγμή της διαλεκτικής των ταυτίσεων. Αυτή η στιγμή συνδέεται με ένα φαινόμενο της *Gestalt*, την εξαιρετικά πρώιμη αντίληψη στο παιδί της ανθρώπινης μορφής, μορφή η οποία, το γνωρίζουμε, καθηλώνει το ενδιαφέρον του από τους πρώτους μήνες και μάλιστα το ενδιαφέρον για το ανθρώπινο πρόσωπο από τη δέκατη ημέρα. Άλλα αυτό που αποδεικνύει το φαινόμενο αναγνώρισης, το οποίο προϋποθέτει την υποκειμενικότητα, είναι οι ενδείξεις θριαμβευτικής αγαλλίασης και ο παιγνιώδης χαρακτήρας της οριοθέτησης που χαρακτηρίζουν από τον έκτο μήνα τη συνάντηση τού παιδιού με την εικόνα του στον καθρέφτη. Αυτή η συμπεριφορά αντιτίθεται έντονα στην αδιαφορία που εκδηλώνουν τα ζώα, ακόμα κι αυτά που αντιλαμβάνονται αυτήν την εικόνα, ο χιμπαντζής παραδείγματος χάρη, όταν συμβαίνει να περνούν τη δοκιμασία της αντικειμενικής ματαιότητάς της. Η συμπεριφορά αυτή αποκτά ακόμα πιο έντονο ανάγλυφο καθώς παράγεται σε μία ηλικία κατά την οποία το παιδί παρουσιάζει ακόμη, στο επίπεδο της πρακτικής ευφυΐας, μία καθυστέρηση σε σχέση με τον χιμπαντζή, ευφυΐα την οποία δε θα φτάσει παρά στους ένδεκα μήνες.

Αυτό που ονόμασα *το στάδιο του καθρέφτη παρουσιάζει* το ενδιαφέρον να εκφράζει το συναισθηματικό δυναμισμό μέσω του οποίου το υποκείμενο ταυτίζεται αρχικά με την οπτική *Gestalt* του ίδιου του του σώματος: αποτελεί, σε σχέση με την έντονη απουσία συντονισμού της δικής του μυϊκής κινητικότητας, ιδεώδη ενότητα, σωτήρια *ιμάγκο*. Η εικόνα αυτή αντλεί την αξία από όλη την αρχαϊκή απόγνωση η οποία σχετίζεται με την ενδοοργανική και σχεσιακή ασυμφωνία τού μωρού τού ανθρώπου, που διαρκεί τους πρώτους έξι μήνες, κατά τους οποίους το παιδί φέρει τα σημεία, νευρολογικά και θυμικά, μίας εκ γεννήσεως πρωιμότητας στη φυσιολογία.

C'est cette captation par *l'imago* de la forme humaine, plus qu'une *Einfühlung* dont tout démontre l'absence dans la prime enfance, qui entre six mois et deux ans et demi domine toute la dialectique du comportement de l'enfant en présence de son semblable. Durant toute cette période on enregistrera les réactions émotionnelles et les témoignages articulés d'un transitivisme normal. L'enfant qui bat dit avoir été battu, celui qui voit tomber pleure. De même c'est dans une identification à l'autre qu'il vit toute la gamme des réactions de prestance et de parade, dont ses conduites révèlent avec évidence l'ambivalence structurale, esclave identifié au despote, acteur au spectateur, séduit au séducteur.

Il y a là une sorte de carrefour structural, où nous devons accommoder notre pensée pour comprendre la nature de l'agressivité chez l'homme et sa relation avec le formalisme de son moi et de ses objets. Ce rapport érotique où l'individu humain se fixe à une image qui l'aliène à lui-même, c'est là l'énergie et c'est là la forme d'où prend origine cette organisation passionnelle qu'il appellera son moi.

Cette forme se cristallisera en effet dans la tension conflictuelle interne au sujet, que détermine l'éveil de son désir pour l'objet du désir de l'autre : ici le concours primordial se précipite en concurrence agressive, et c'est d'elle que naît la triade de l'autrui, du moi et de l'objet, qui, en étoilant l'espace de la communion spectaculaire, s'y inscrit selon un formalisme qui lui est propre, et qui domine tellement l'*Einfühlung* affective, que l'enfant à cet âge peut méconnaître l'identité des personnes à lui les plus familières, si elles lui apparaissent dans un entourage entièrement renouvelé.

Mais si déjà le moi apparaît dès l'origine marqué de cette relativité agressive, où les esprits en mal d'objectivité pourront reconnaître les érections émotionnelles provoquées chez l'animal qu'un désir vient solliciter latéralement dans l'exercice de son conditionnement expérimental, comment ne pas concevoir que chaque grande métamorphose instinctuelle, scandant la vie de l'individu, remettra en cause sa délimitation, faite de la conjonction de l'histoire du sujet avec l'impensable innéité de son désir ?

Είναι αυτή η αιχμαλωσία από την *ιμάγκο* της ανθρώπινης μορφής, πιότερο κι από μία *Einfühlung*¹ της οποίας τα πάντα αποδεικνύουν την απουσία στην πρώιμη παιδική ηλικία, που μεταξύ των έξι μηνών και δυόμισι χρονών κυριαρχεί σε ολόκληρη τη διαλεκτική της συμπεριφοράς του παιδιού παρουσία του όμοιού του. Κατά τη διάρκεια όλης αυτής της περιόδου θα σημειώναμε τις συναισθηματικές αντιδράσεις και τις αρθρωμένες μαρτυρίες ενός κανονικού μεταβατισμού. Το παιδί που χτυπά λέει ότι το έχουν χτυπήσει, εκείνο που βλέπει κάποιον να πέφτει, κλαίει. Κατά τον ίδιο τρόπο, μέσα σε μία ταύτιση με τον άλλο, το παιδί βιώνει όλο το φάσμα των αντιδράσεων παρουσίας και επίδειξης και του οποίου οι συμπεριφορές αποκαλύπτουν προφανώς τη δομική αμφιθυμία: δούλος ταυτιζόμενος με τον κύριο, ηθοποιός με τον θεατή, σαγηνευμένος με τον σαγηνευτή.

Υπάρχει εδώ ένα είδος δομικής διασταύρωσης, στην οποία οφείλουμε να προσαρμόσουμε τη σκέψη μας για να καταλάβουμε τη φύση της επιθετικότητας στον άνθρωπο και τη σχέση της με τον φορμαλισμό του εγώ του και των αντικειμένων του. Αυτή η ερωτική σχέση στην οποία ο άνθρωπος καθηλώνεται σε μία εικόνα που τον αλλοτριώνει σε σχέση με τον εαυτό του, σε αυτή έγκεινται η ενέργεια και η μορφή απ' όπου κατάγεται αυτή η οργάνωση πάθους που θα ονομάσει το εγώ του.

Αυτή η μορφή θα αποκρυσταλλωθεί πράγματι μέσα στη συγκρουσιακή τάση, εσωτερική στο υποκείμενο, που καθορίζει την αφύπνιση της επιθυμίας του για το αντικείμενο της επιθυμίας του άλλου: εδώ ο πρωταρχικός συναγωνισμός διηθείται σε επιθετικό ανταγωνισμό, κι από εκεί γεννιέται η τριάδα του άλλου, του εγώ και του αντικειμένου, που, ραγίζοντας σε θρύψαλα το χώρο της θεαματικής ταυτότητας [με τον άλλο], εγγράφεται στο χώρο αυτό σύμφωνα με έναν χαρακτηριστικό φορμαλισμό, ο οποίος κυριαρχεί σε τέτοιο βαθμό στη συναισθηματική *Einfühlung* ώστε να συμβαίνει το παιδί σε αυτήν την ηλικία να παραγγωρίζει την ταυτότητα των πλέον οικείων ατόμων, εάν αυτά τού εμφανισθούν σε ένα πλήρως ανανεωμένο περιβάλλον.

Άλλα αν το εγώ εμφανίζεται ήδη, σημαδέμενο εξαρχής από αυτήν την επιθετική σχετικότητα, στην οποία τα πνεύματα σε αναζήτηση αντικειμενικότητας θα μπορέσουν να αναγνωρίσουν τις συναισθηματικές διεγέρσεις που προκαλούνται στο ζώο όταν μία επιθυμία έρχεται να το προκαλέσει πλαγίως στην άσκηση του πειραματικού καθορισμού του, πώς να μη συλλάβει κανείς ότι κάθε μεγάλη ενστικτώδης μεταμόρφωση, ρυθμίζοντας τη ζωή τού υποκειμένου, θα ξαναθέσει υπό συζήτηση την οριοθέτησή του, η οποία προκύπτει από τη σύζευξη της ιστορίας του υποκειμένου με το αδιανόητο του έμφυτου της επιθυμίας του;

¹ [Σημ. Μετ.] Προβολή.

C'est pourquoi jamais, sinon à une limite que les génies les plus grands n'ont jamais pu approcher, le moi de l'homme n'est réductible à son identité vécue ; et dans les disruptions dépressives des revers vécus de l'infériorité, engendre-t-il essentiellement les négations mortelles qui le figent dans son formalisme. « Je ne suis rien de ce qui m'arrive. Tu n'es rien de ce qui vaut ».

Aussi bien les deux moments se confondent-ils où le sujet se nie lui-même et où il charge l'autre, et l'on y découvre cette structure paranoïaque du moi qui trouve son analogue dans les négations fondamentales, mises en valeur par Freud dans les trois délires de jalousie, d'érotomanie et d'interprétation. C'est le délire même de la belle âme misanthrope, rejetant sur le monde le désordre qui fait son être.

L'expérience subjective doit être habilitée de plein droit à reconnaître le nœud central de l'agressivité ambivalente, que notre moment culturel nous donne sous l'espèce dominante du *ressentiment*, jusque dans ses plus archaïques aspects chez l'enfant. Ainsi pour avoir vécu à un moment semblable et n'avoir pas eu à souffrir de cette résistance *behaviouriste* au sens qui nous est propre, saint Augustin devance-t-il la psychanalyse en nous donnant une image exemplaire d'un tel comportement en ces termes : « *Vidi ego et expertus sum zelantem parvulum : nondum loquebatur et intuebatur pallidus amaro aspectu conlactanuem suum* ». « J'ai vu de mes yeux et j'ai bien connu un tout petit en proie à la jalousie. Il ne parlait pas encore, et déjà il contemplait, tout pâle et d'un regard empoisonné, son frère de lait ». Ainsi noue-t-il impérissablement, avec l'étape *infans* (d'avant la parole) du premier âge, la situation d'absorption spectaculaire : il contemplait, la réaction émotionnelle : tout pâle, et cette réactivation des images de la frustration primordiale : et d'un regard empoisonné, qui sont les coordonnées psychiques et somatiques de l'agressivité originelle.

C'est seulement Mme Mélanie Klein qui, travaillant sur l'enfant à la limite même de l'apparition du langage, a osé projeter l'expérience subjective dans cette période antérieure où l'observation nous permet pourtant d'affirmer sa dimension, dans le simple fait par exemple qu'un enfant qui ne parle pas réagit différemment à une punition et à une brutalité.

Να γιατί ποτέ, παρά μόνο σε ένα όριο που ακόμα και οι μεγαλύτερες διάνοιες ουδέποτε μπόρεσαν να προσεγγίσουν, το εγώ του ανθρώπου δεν ανάγεται στη βιωμένη του ταυτότητα. Όπως και από τα καταθλιπτικά θραύσματα των αντίξοων βιωμάτων της μειονεκτικότητας, το εγώ γεννά κυρίως τις θανατηφόρες αρνήσεις που το καθηλώνουν στην τυπολατρία του. «Τίποτα δεν με αντιπροσωπεύει από αυτά που μου συμβαίνουν. Δεν αξίζεις τίποτε».

Έτσι λοιπόν οι δύο στιγμές συγχέονται όταν το υποκείμενο αρνείται τον εαυτό του και ρίχνει την ευθύνη στον άλλο, και ανακαλύπτουμε εκεί αυτήν την παρανοϊκή δομή του εγώ το ανάλογο της οποίας συναντάται στις θεμελιώδεις αρνήσεις που επισημάνθηκαν από τον Φρόντ στα τρία παραληρήματα της ζήλειας, της ερωτομανίας και της ερμηνείας. Είναι το ίδιο το παραλήρημα της μισάνθρωπης «*belle âme*», η οποία επιρρίπτει στον εξωτερικό κόσμο την αταξία που συνιστά το είναι της.

Η υποκειμενική εμπειρία οφείλει να εξουσιοδοτείται δικαιωματικά (ώστε) να αναγνωρίζει τον κεντρικό κόμβο της αμφιθυμικής επιθετικότητας - που η πολιτισμική μας στιγμή μάς δίνει υπό το κυρίαρχο είδος της *μνησικακίας* - μέχρι τις πιο αρχαϊκές της μορφές στο παιδί. Έτσι, έχοντας ζήσει μία παρόμοια στιγμή και μην έχοντας υποφέρει από αυτήν τη συμπεριφοριστική αντίσταση με την έννοια που αυτή μας είναι οικεία, ο άγιος Αυγουστίνος προηγείται της ψυχανάλυσης δίνοντάς μας μία παραδειγματική εικόνα μίας τέτοιας συμπεριφοράς με αυτά τα λόγια: «*Vidi ego et expertus sum zelantem parvulum : nondum loquebatur et intuebatur pallidus amaro aspectu conlactaneum suum*». «Είδα με τα ίδια μου τα μάτια και γνώρισα καλά ένα μωρό θύμα της ζήλιας. Δε μιλούσε ακόμη και ήδη θαύμαζε, παντελώς χλωμό και με ένα δηλητηριώδες βλέμμα, τον αδερφογάλακτό του». Έτσι συνδέει ανεξίτηλα το στάδιο *infans* (αυτό πριν την ομιλία) της πρώτης ηλικίας με: α) την κατάσταση τής θεαματικής απορρόφησης: θαύμαζε, β) τη συναισθηματική αντίδραση: εντελώς χλωμό, γ) και αυτήν την επανεργοποίηση των εικόνων της πρωταρχικής αποστέρησης: και με ένα δηλητηριασμένο βλέμμα. Τα παραπάνω συνιστούν τις ψυχικές και σωματικές συνιστώσες της πρωταρχικής επιθετικότητας.

Μονάχα η κυρία Μέλανι Κλάιν (είναι αυτή η οποία), δουλεύοντας με το παιδί στα ίδια τα όρια της εμφάνισης του λόγου, τόλμησε να προβάλει την υποκειμενική εμπειρία σε αυτήν τη προγενέστερη περίοδο κατά την οποία η παρατήρηση μάς επιτρέπει εντούτοις να επιβεβαιώσουμε τη διάστασή της, στο απλό γεγονός, επί παραδείγματι, ότι ένα παιδί που δε μιλάει αντιδρά διαφορετικά σε μία τιμωρία ή σε μία βιαιότητα.

Par elle nous savons la fonction de la primordiale enceinte imaginaire formée par l'imago du corps maternel ; par elle nous avons la cartographie, dessinée de la main même des enfants, de son empire intérieur, et l'atlas historique des divisions intestines où les imagos du père et des frères réels ou virtuels, où l'agression vorace du sujet lui-même débattent leur emprise délétère sur ses régions sacrées. Nous savons aussi la persistance dans le sujet de cette ombre des *mauvais objets internes*, liés à quelque accidentelle *association* (pour user d'un terme dont il serait bon que nous mettions en valeur le sens organique que lui donne notre expérience, en opposition au sens abstrait qu'il garde de l'idéologie humaine). Par là nous pouvons comprendre par quels ressorts structuraux la réévocation de certaines personæ imaginaires, la reproduction de certaines infériorités de situation peuvent *déconcerter* de la façon la plus rigoureusement prévisible les fonctions volontaires chez l'adulte : à savoir leur incidence morcelante sur l'*imago* de l'identification originelle.

En nous montrant la primordialité de la « position dépressive », l'extrême archaïsme de la subjectivation d'un kakon, Mélanie Klein repousse les limites où nous pouvons voir jouer la fonction subjective de l'identification, et particulièrement nous permet de situer comme tout à fait originelle la première formation du *surmoi*.

Mais précisément il y a intérêt à délimiter l'orbite où s'ordonnent pour notre réflexion théorique les rapports, loin d'être tous élucidés, de la tension de culpabilité, de la nocivité orale, de la fixation hypocondriaque, voire de ce masochisme primordial que⁽³⁸¹⁾ nous excluons de notre propos, pour en isoler la notion d'une agressivité liée à la relation narcissique et aux structures de méconnaissance et d'objectivation systématiques qui caractérisent la formation du moi.

À l'*Urbild* de cette formation, quoique aliénante par sa fonction extranéisante, répond une satisfaction propre, qui tient à l'intégration d'un désarroi organique originel, satisfaction qu'il faut concevoir dans la dimension d'une déhiscence vitale constitutive de

Από την Κλάιν γνωρίζουμε τη λειτουργία του πρωταρχικού εικονοφαντασιακού περίβολου¹ διαμορφωμένη από την *ιμάγκο* του μητρικού σώματος, από αυτήν έχουμε τη χαρτογράφηση, σχεδιασμένη από το ίδιο το χέρι των παιδιών, του εσωτερικού βασιλείου της και τον ιστορικό άτλαντα των εντοσθιακών διαιρέσεων όπου οι *ιμάγκο* του πατέρα και των πραγματικών ή δυνητικών αδερφών, όπου η καταβροχθιστική επιθετικότητα του ίδιου του υποκειμένου, διαπραγματεύονται την επιζήμια επιρροή τους στις απόκρυφες περιοχές του. Γνωρίζουμε επίσης την επιμονή μέσα στο υποκείμενο αυτής της σκιάς των εσωτερικών κακών αντικειμένων, συνδεδεμένα με κάποιο τυχαίο *συνειρμό* (για να χρησιμοποιήσουμε έναν όρο του οποίου θα ήταν καλό να επισημάνουμε την οργανική διάσταση που του δίνει η εμπειρία μας, σε αντίθεση με την αφηρημένη σημασία που διατηρεί από την ιδεολογία του Χιούμ [Hume]). Από εδώ μπορούμε να καταλάβουμε από ποια δομικά κίνητρα η επίκληση εκ νέου κάποιων εικονοφαντασιακών *personae*, η αναπαραγωγή κάποιων καταστάσεων μειονεκτικότητας μπορούν να θέσουν *σε αμηχανία* με τον πλέον αυστηρά προβλεπόμενο τρόπο τις εκούσιες λειτουργίες στον ενήλικα: δηλαδή την κατακερματιστική επίπτωσή τους επί της *ιμάγκο* της πρωταρχικής ταύτισης.

Καταδεικνύοντας μας τον πρωταρχικό χαρακτήρα τής «καταθλιπτικής θέσης», τον ακραίο αρχαϊσμό τής υποκειμενικοποίησης ενός *κακού*², η Μέλανι Κλάιν σπρώχνει τα όρια όπου μπορούμε να δούμε να παίζει η υποκειμενική λειτουργία της ταύτισης και ειδικότερα μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε ως απολύτως πρωταρχικό τον πρώτο σχηματισμό του *υπερεγώ*.

Αλλά ακριβώς, είναι ανάγκη να περιορίσουμε την τροχιά στην οποία στοιχίζονται για τη θεωρητική μας θέση οι σχέσεις -οι οποίες δεν είναι κατά καμία έννοια όλες διασαφηνισμένες- της ενοχοποιητικής τάσης, της στοματικής βλαβερότητας, της υποχονδριακής καθήλωσης ακόμα και αυτού του πρωταρχικού μαζοχισμού που αποκλείουμε από την προσέγγισή μας, για να απομονώσουμε την έννοια μίας επιθετικότητας η οποία συνδέεται με τη ναρκισσιστική σχέση και με τις δομές της συστηματικής παραγνώρισης και της συστηματικής αντικειμενικοποίησης που χαρακτηρίζουν τον σχηματισμό του εγώ.

Στην *Urbild* αυτού του μορφώματος, αν και αλλοτριωτικό εξαιτίας της φυγόκεντρης λειτουργίας του, ανταποκρίνεται μία ιδιάζουσα ικανοποίηση, που προέρχεται από την ενσωμάτωση μίας πρωταρχικής, οργανικής σύγχυσης, ικανοποίηση που πρέπει να συλλάβουμε μέσα στη διάσταση μίας ζωτικής διάνοιξης, ιδρυτικής του

¹ [Σημ. Μετ.] Εδώ ο Λακάν κάνει ένα λογοπαίγνιο με τη λέξη «*primordiale enceinte imaginaire*» που δυστυχώς στα ελληνικά δε μπορέσαμε να αποδώσουμε. Η λέξη «*enceinte*» περιγράφει ως ουσιαστικό τον περίβολο και ως επίθετο προσδιορίζει το γυναικείο σώμα σε εγκυμονούσα κατάσταση.

² *Κακόν* (στο κείμενο στα ελληνικά)

l'homme et qui rend impensable l'idée d'un milieu qui lui soit préformé, *libido « négative »* qui fait luire à nouveau la notion héraclitienne de la Discorde, tenue par l'Éphésien pour antérieure à l'harmonie.

Nul besoin dès lors de chercher plus loin la source de cette énergie dont Freud, à propos du problème de la répression, se demande d'où l'emprunte le *moi*, pour le mettre au service du « principe de réalité ».

Nul doute qu'elle ne provienne de la « passion narcissique », pour peu qu'on conçoive le *moi* selon la notion subjective que nous promouvons ici pour conforme au registre de notre expérience ; les difficultés théoriques rencontrées par Freud nous semblent en effet tenir à ce mirage d'objectivation, hérité de la psychologie classique, que constitue l'idée du système *perception-conscience*, et où semble soudain méconnu le fait de tout ce que le *moi* néglige, scotomise, méconnaît dans les sensations qui le font réagir à la réalité, comme de tout ce qu'il ignore, tarit et noue dans les significations qu'il reçoit du langage : méconnaissance bien surprenante chez l'homme qui même a su forcer les limites de l'inconscient par la puissance de sa dialectique.

Tout comme l'oppression insensée du *surmoi* reste à la racine des impératifs motivés de la conscience morale, la furieuse passion, qui spécifie l'homme, d'imprimer dans la réalité son image est le fondement obscur des médiations rationnelles de la volonté.

La notion d'une agressivité comme tension corrélative de la structure narcissique dans le devenir du sujet permet de comprendre dans une fonction très simplement formulée toutes sortes d'accidents et d'atypies de ce devenir.

Nous indiquerons ici comment nous en concevons la liaison dialectique avec la fonction du complexe d'Edipe. Celle-ci dans sa normalité est de sublimation, qui désigne très exactement un remaniement identificatoire du sujet, et, comme l'a écrit Freud dès qu'il eut ressenti la nécessité d'une coordination « topique » des dynamismes psychiques, une *identification secondaire* par introduction de l'imago du parent de même sexe.

ανθρώπου και η οποία καθιστά αδιανόητη την ιδέα ενός χώρου που θα της ήταν σχεδιασμένος εκ προοιμίου, λίμπιντο «αρνητική» που κάνει να λάμψει εκ νέου η κατά Ηράκλειτο έννοια της Διανείκης¹, την οποία ο Εφέσιος θεωρεί προϋπάρχουσα της αρμονίας.

Δεν υπάρχει λόγος επομένως να αναζητούμε περαιτέρω την πηγή αυτής της ενέργειας αναφορικά με την οποία ο Φρόνυντ αναρωτίεται, με αφορμή το πρόβλημα της καταστολής, από πού τη δανείζεται το εγώ, για να τη θέσει στην υπηρεσία της «αρχής της πραγματικότητας».

Δεν υπάρχει αμφιβολία πώς αυτή προέρχεται από το «ναρκισσιστικό πάθος»: αρκεί να αντιληφθούμε το εγώ σύμφωνα με την υποκειμενική έννοια που προωθούμε εδώ ως σύμφωνο με το πεδίο της εμπειρίας μας. Οι θεωρητικές δυσκολίες που συνάντησε ο Φρόνυντ μοιάζουν πράγματι να προέρχονται από αυτόν τον αντικατοπτρισμό αντικειμενικότητας, κληροδοτημένο από την κλασική ψυχολογία, ο οποίος συγκροτείται από την ιδέα του συστήματος αντίληψηςυνείδηση, και στο πλαίσιο του οποίου φαίνεται ξαφνικά να παραγνωρίζεται το γεγονός όλων αυτών που το εγώ παραμελεί, διαγράφει, παραγνωρίζει στις αισθήσεις που το κάνουν να αντιδρά στην πραγματικότητα, όπως και όλων αυτών που αγνοεί, εξαντλεί και δένει μέσα στις σημασίες που δέχεται από το γλωσσικό σύστημα [language]: παραγνώριση που προκαλεί έκπληξη με το να παρασύρει τον ίδιο τον άνθρωπο που κατάφερε να υπερβεί τα όρια του ασυνείδητου με τη δύναμη της διαλεκτικής του.

Ακριβώς όπως η αδιανόητη καταπίεση του υπερεγώ παραμένει στη ρίζα των κατηγορικών προσταγών οι οποίες κινητοποιούνται από την ηθική συνείδηση, έτσι και το λυσσαλέο πάθος, που χαρακτηρίζει τον άνθρωπο, να αποτυπώνει την εικόνα του στην πραγματικότητα, είναι το σκοτεινό θεμέλιο των ορθολογικών μεσολαβήσεων της θέλησης.

Η έννοια μίας επιθετικότητας ως ένταση συνακόλουθη της ναρκισσιστικής δομής στο γίγνεσθαι του υποκειμένου επιτρέπει την κατανόηση σε μία πολύ απλά διατυπωμένη λειτουργία κάθε είδους ατύχηματος και παρατυπίας αυτού του γίγνεσθαι.

Θα υποδείξουμε εδώ πώς κατανοούμε τη διαλεκτική σχέση με τη λειτουργία του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Αυτή που μέσα στην κανονικότητά της είναι της τάξεως της μετουσίωσης, που υποδεικνύει ακριβέστατα έναν ανασχηματισμό ταυτοποίησης του υποκειμένου, και όπως το έγραψε ο Φρόνυντ μόλις διαισθάνθηκε την αναγκαιότητα ενός «τοπικού» συγχρονισμού των ψυχικών δυναμισμών, μία δευτερεύουσα ταύτιση μέσω ενδοβολής της *ιμάγκο* του γονέα του ίδιου φύλου.

¹ [Σημ. Διορθ.] : Στον Ηράκλειτο αντιπαρατίθενται οι δύο όροι του Έρωτα και του Νείκους (Διανείκη) για να δημιουργηθεί αρμονία.

L'énergie de cette identification est donnée par le premier surgissement biologique de la *libido* génitale. Mais il est clair que l'effet structural d'identification au rival ne va pas de soi, sinon sur le plan de la fable, et ne se conçoit que s'il est préparé par une identification primaire qui structure le sujet comme rivalisant avec soi-même. En fait, la note d'impuissance biologique se retrouve ici, ainsi que l'effet d'anticipation caractéristique de la genèse du psychisme humain, dans la fixation d'un « idéal » imaginaire que l'analyse a montré décider de la conformation de l'« instinct » au sexe physiologique de l'individu. Point, soit dit en passant, dont nous ne saurions trop souligner la portée anthropologique. Mais ce qui nous intéresse ici, c'est la fonction que nous appellerons pacifiante de l'*idéal du moi*, la connexion de sa normativité libidinale avec une normativité culturelle, liée depuis l'orée de l'histoire à l'*imago* du père. Ici gît évidemment la portée que garde l'œuvre de Freud : *Totem et tabou*, malgré le cercle mythique qui la vicie, en tant qu'elle fait dériver de l'événement mythologique, à savoir du meurtre du père, la dimension subjective qui lui donne son sens, la culpabilité.

Freud en effet nous montre que le besoin d'une participation, qui neutralise le conflit inscrit après le meurtre dans la situation de rivalité entre les frères, est le fondement de l'identification au Totem paternel. Ainsi l'identification oedipienne est celle par où le sujet transcende l'agressivité constitutive de la première individuation subjective. Nous avons insisté ailleurs sur le pas qu'elle constitue dans l'instauration de cette distance, par quoi, avec les sentiments de l'ordre du respect, est réalisée toute une assumption affective du prochain.

Seule la mentalité antidialectique d'une culture qui, pour être dominée par des fins objectivantes, tend à réduire à l'être du *moi* toute l'activité subjective, peut justifier l'étonnement produit chez un Van den Steinen par le Bororo qui profère « Je suis un ara ». Et tous les sociologues de la « mentalité primitive » de s'affairer autour de cette profession d'identité, qui pourtant n'a rien de plus surprenant pour la réflexion que d'affirmer : « Je suis médecin » ou « Je suis citoyen de la République française »,

Η ενέργεια αυτής της ταύτισης έχει δοθεί από την πρώτη βιολογική ανάδυση της γενετήσιας λίμπιντο. Αλλά είναι προφανές ότι το δομικό αποτέλεσμα της ταύτισης με τον αντίζηλο δεν είναι αυτονόητο, παρά μόνο στο επίπεδο του μύθου, και δεν εννοείται παρά μόνο αν έχει προετοιμαστεί από μία πρωταρχική ταύτιση που δομεί το υποκείμενο ως αντίζηλο του εαυτού του. Πραγματικά, το ίχνος της βιολογικής αδυναμίας ξαναβρίσκεται εδώ όπως και το αποτέλεσμα της προεξόφλησης χαρακτηριστικό της γέννησης του ανθρώπινου ψυχισμού, μέσα στην καθήλωση ενός εικονοφαντασιακού «ιδανικού», που η ανάλυση έδειξε ότι αποφασίζει την κανονικοποίηση [conformation] του ενστίκτου με το βιολογικό φύλο του ατόμου. Σημείο, παρενθετικά, του οποίου δεν θα μπορούσαμε και πολύ να υπογραμμίσουμε την ανθρωπολογική σημασία. Αλλά αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ, είναι αυτό που θα ονομάζαμε ειρηνοποιό λειτουργία του *ιδεώδους του εγώ*, η σύνδεση της λιβιδινικής κανονικότητάς του με κάποια πολιτιστική κανονικότητα, συνδεδεμένη από τις απαρχές της ιστορίας με την *ιμάγκο* του πατέρα. Σ' αυτό το σημείο βρίσκεται προφανώς η σπουδαιότητα που διατηρεί το έργο του Φρόντ *Τοτέμ και ταμπού*, παρά τον μυθικό κύκλο που το υπονομεύει, στο μέτρο που κάνει να προκύπτει από το μυθολογικό συμβάν, δηλαδή το φόνο του πατέρα, η υποκειμενική διάσταση η οποία του δίνει το νόημα του, δηλαδή η ενοχή.

Ο Φρόντ πράγματι μας υποδεικνύει ότι η ανάγκη μίας συμμετοχής, η οποία εξουδετερώνει τη σύγκρουση που εγγράφεται μετά τον φόνο μέσα στη συνθήκη αντιπαλότητας μεταξύ αδελφών, είναι το θέμελιο της ταύτισης με το πατρικό Τοτέμ. Έτσι η οιδιπόδεια ταύτιση καθίσταται αυτή μέσω της οποίας το υποκείμενο υπερβαίνει τη συστατική επιθετικότητα της πρώτης υποκειμενικής εξατομίκευσης. Επιμείναμε αλλού στο βήμα που συνιστά στην εγκαθίδρυση αυτής της απόστασης, μέσω της οποίας, με τα συναισθήματα της τάξεως του σεβασμού, πραγματοποιήθηκε μία ολόκληρη συναισθηματική ανάδυση του πλησίου.

Μόνο η αντιδιαλεκτική νοοτροπία ενός πολιτισμού ο οποίος, εξαιτίας του ότι κατακυριεύεται από αντικειμενικοποιήσμους σκοπούς, τείνει να περιορίσει στο είναι του εγώ όλη την υποκειμενική δραστηριότητα, μπορεί να δικαιολογήσει την έκπληξη που γεννάται στον *Ban vtev Στάινεν* [Van de Steinen] ενώπιον ενός Μπορορό που εκστομίζει : «Είμαι ένας άρα¹». Και όλοι οι κοινωνιολόγοι της «πρωτόγονης νοοτροπίας» είναι υπερβολικά απασχολημένοι με αυτήν την ομολογία ταυτότητας, που εντούτοις δεν έχει τίποτα πιο εκπληκτικό για τη σκέψη από όταν δηλώνει κάποιος: «Είμαι γιατρός» ή «Είμαι πολίτης της γαλλικής

¹ [Σημ. Μετ.]: Μεγάλος παπαγάλος της Νοτίου Αμερικής.

et présente sûrement moins de difficultés logiques que de promulguer : « Je suis un homme », ce qui dans sa pleine valeur ne peut vouloir dire que ceci : « Je suis semblable à celui qu'en le reconnaissant comme homme, je fonde à me reconnaître pour tel ». Ces diverses formules ne se comprenant en fin de compte qu'en référence à la vérité du « Je est un autre », moins fulgurante à l'intuition du poète qu'évidente au regard du psychanalyste.

Qui, sinon nous, remettra en question le statut objectif de ce « je », qu'une évolution historique propre à notre culture tend à confondre avec le sujet ? Cette anomalie mériterait d'être manifestée dans ses incidences particulières sur tous les plans du langage, et tout d'abord dans ce sujet grammatical de la première personne dans nos langues, dans ce « J'aime », hypostasiant la tendance dans un sujet qui la nie. Mirage impossible dans des formes linguistiques où se rangent les plus antiques, et où le sujet apparaît fondamentalement en position de déterminatif ou d'instrumental de l'action.

Laissons ici la critique de tous les abus du *cogito ergo sum*, pour rappeler que le *moi*, dans notre expérience, représente le centre de toutes les *résistances* à la cure des symptômes.

Il devait arriver que l'analyse, après avoir mis l'accent sur la réintégration des tendances exclues par le moi, en tant que sous-jacentes aux symptômes auxquels elle s'attaqua d'abord, pour la plupart liés aux *ratés* de l'identification oedipienne, vînt à découvrir la dimension « morale » du problème.

Et c'est parallèlement que sont venues au premier plan d'une part le rôle joué par les tendances agressives dans la structure des symptômes et de la personnalité, d'autre part toutes sortes de conceptions « valorisantes » de la libido libérée, dont une des premières est due aux psychanalystes français sous le registre de *l'oblativité*.

Il est clair en effet que la *libido* génitale s'exerce dans le sens d'un dépassement, d'ailleurs aveugle, de l'individu au profit de l'espèce, et que ses effets sublimants dans la crise de l'Œdipe sont à la source de tout le procès de la subordination culturelle de l'homme. Néanmoins on ne saurait trop mettre l'accent sur le caractère irréductible de la structure narcissique, et sur l'ambiguïté d'une notion qui tendrait à méconnaître la constance de la tension agressive dans toute vie morale comportant la sujexion à cette structure : or aucune oblativité ne saurait en libérer l'altruisme.

Δημοκρατίας», και παρουσιάζει σίγουρα λιγότερες λογικές δυσκολίες από το να δηλώνει δημόσια κάποιος: «Είμαι ένας άνθρωπος», κάτι που στην πλήρη αξία του δε μπορεί να σημαίνει παρά αυτό: «Είμαι όμοιος με εκείνον που αναγνωρίζοντάς τον ως άνθρωπο, καθιερώνω να αναγνωρίζομαι ως τέτοιος». Αυτές οι διάφορες διατυπώσεις δε μπορούν να γίνουν κατανοητές τελικά παρά μόνο σε σχέση με την αλήθεια του «Εγώ είναι ένας άλλος» λιγότερη φωτεινή στη διαίσθηση του ποιητή, μάλλον προφανής στο βλέμμα του ψυχαναλυτή.

Ποιος, αν όχι εμείς, θα θέσει σε αμφισβήτηση το αντικειμενικό στάτους αυτού του «εγώ» που μία ιστορική εξέλιξη χαρακτηριστική του πολιτισμού μας τείνει να συγχέει με το υποκείμενο; Αυτή η ανωμαλία θα άξιζε να καταδειχθεί στις ιδιαίτερες πτυχές της σε όλα τα επίπεδα του γλωσσικού συστήματος, και πρώτα απ' όλα στο πρώτο γραμματικό υποκείμενο του πρώτου προσώπου στις γλώσσες μας, σε αυτό το «(εγώ) αγαπώ», δίνοντας υπόσταση στην τάση ενός υποκειμένου που την αρνείται. Αδύνατη αυταπάτη στις γλωσσικές μορφές όπου στοιχίζονται ακόμα και οι πιο αρχαϊκές μορφές και στις οποίες το υποκείμενο εμφανίζεται θεμελιωδώς σε θέση ποιητικού αιτίου τής πράξης ή προσδιοριζόμενο από την πράξη.

Ας αφήσουμε κατά μέρος την κριτική όλων των καταχρήσεων του *cogito ergo sum* για να υπενθυμίσουμε ότι το εγώ στην πρακτική μας αντιπροσωπεύει το κέντρο όλων των αντιστάσεων στη θεραπεία των συμπτωμάτων.

Έπρεπε να συμβεί η ανάλυση, έχοντας δώσει βαρύτητα στην επανένταξη των τάσεων που έχουν αποκλειστεί από το εγώ, ως υπολανθάνουσες των συμπτωμάτων τα οποία έθιξε πρώτα απ' όλα, και που τα περισσότερα συνδέονται με τις αποτυχίες της οιδιπόδειας ταύτισης, να ανακαλύψει την «ηθική» διαστάση του προβλήματος.

Και αυτό συνέβη παράλληλα με την εμφάνιση στην πρώτη γραμμή αφενός του ρόλου που παίζουν οι επιθετικές τάσεις στη δομή των συμπτωμάτων και της προσωπικότητας και αφετέρου κάθε είδους «αξιοποιητικές» αντιλήψεις της απελευθερωμένης λίμπιντο εκ των οποίων μία από τις πρώτες οφείλεται στους γάλλους ψυχαναλυτές υπό το καθεστώς της αφιέρωσης [oblativité].

Είναι προφανές πράγματι ότι η γενετήσια λίμπιντο ασκείται με την έννοια ενός, τυφλού εξάλλου, ξεπεράσματος [dépassement] του ατόμου προς όφελος του είδους και τα μετουσιωτικά αποτελέσματά της, κατά την κρίση του Οιδιπόδειου, βρίσκονται στην πηγή κάθε διαδικασίας της πολιτιστικής υπαγωγής του ανθρώπου. Εντούτοις δε μπορούμε να τονίσουμε υπερβολικά τον ακατάβλητο [irréductible] χαρακτήρα της ναρκισσιστικής δομής, και το διφορούμενο μίας έννοιας που θα έτεινε να παραγνωρίσει τον έμμονο χαρακτήρα της επιθετικής τάσης σε όλη την ηθική ζωή η οποία περιλαμβάνει την υποταγή [sujétion] σε αυτήν

Et c'est pourquoi La Rochefoucauld à pu formuler sa maxime, où sa rigueur s'accorde au thème fondamental de sa pensée, sur l'incompatibilité du mariage et des délices.

Nous laisserions se dégrader le tranchant de notre expérience à nous leurrer, sinon nos patients, sur une harmonie préétablie quelconque, qui libérerait de toute induction agressive dans le sujet les conformismes sociaux que la réduction des symptômes rend possible.

Et les théoriciens du Moyen Âge montraient une autre pénétration, qui débattaient le problème de l'amour entre les deux pôles d'une théorie « physique » et d'une théorie « extatique », l'une et l'autre impliquant la résorption du moi de l'homme, soit par sa réintégration dans un bien universel, soit par l'effusion du sujet vers un objet sans altérité.

C'est à toutes les phases génétiques de l'individu, à tous les degrés d'accomplissement humain dans la personne, que nous retrouvons ce moment narcissique dans le sujet, en un avant où il doit assumer une frustration libidinale et un après où il se transcende dans une sublimation normative.

Cette conception nous fait comprendre l'agressivité impliquée dans les effets de toutes les régressions, de tous les avortements, de tous les refus du développement typique dans le sujet, et spécialement sur le plan de la réalisation sexuelle, plus exactement à l'intérieur de chacune des grandes phases que déterminent dans la vie humaine les métamorphoses libidinales dont l'analyse a démontré la fonction majeure : sevrage, Œdipe, puberté, maturité, ou maternité, voire climax involutif. Et nous avons souvent dit que l'accent mis d'abord dans la doctrine sur les rétorsions agressives du conflit œdipien dans le sujet répondait au fait que les effets du complexe furent aperçus d'abord dans les *ratés* de sa solution.

τη δομή: έτσι καμία αφιέρωση [oblativité] δεν μπορεί να απελευθερώσει από αυτήν τον αλτρουισμό. Και γι' αυτό τον λόγο ο Ροσφουκώ μπόρεσε να διατυπώσει το αξίωμα του τού οποίου η ακρίβειά συμβαδίζει με το θεμελιώδες θέμα της σκέψης του σχετικά με το ασυμβίβαστο του γάμου και των απολαύσεων¹.

Θα αφήναμε να στομώσει η κόψη της εμπειρίας μας αν ξεγελιόμασταν ή αν ξεγελούσαμε τους ασθενείς μας, σχετικά με την ύπαρξη οποιασδήποτε προϋπάρχουσας αρμονίας που θα απελευθέρωνε τους κοινωνικούς κονφορμισμούς από κάθε επιθετική προτροπή μέσα στο υποκείμενο (και) τους οποίους η μειώση τών συμπτωμάτων καθιστά δυνατούς.

Και οι θεωρητικοί του Μεσαίωνα επιδείκνυαν μία άλλη οξυδέρκεια, αφού πραγματεύονταν το πρόβλημα της αγάπης ανάμεσα στους δύο πόλους μίας «φυσικής» θεωρίας και μίας «εκστατικής», οι οποίες, τόσο η μία όσο και η άλλη, υποθέτουν την εξάλειψη του εγώ του ανθρώπου, είτε μέσω της ένταξής του σε ένα παγκόσμιο αγαθό, είτε μέσω της διάχυσης τού υποκειμένου προς ένα αντικείμενο χωρίς ετερότητα.

Σε όλες τις γενετικές φάσεις τού ατόμου, σε όλες τις βαθμίδες ανθρώπινης ολοκλήρωσης τού προσώπου², ξαναβρίσκουμε αυτήν τη ναρκισσιστική στιγμή του υποκειμένου, σε ένα πριν που οφείλει να αποδεχθεί μία λιβιδινική αποστέρηση, και σε ένα μετά όπου υπερβαίνει τον εαυτό του μέσα σε μία ρυθμιστική μετουσίωση.

Αυτή η σύλληψη μας επιτρέπει να κατανοήσουμε την επιθετικότητα που εμπλέκεται στα αποτελέσματα όλων των παλινδρομήσεων [regressions], όλων των αποβολών, όλων των απορρίψεων της τυπικής ανάπτυξης του υποκειμένου, και ιδιαίτερα στο επίπεδο της πραγμάτωσης του φύλου και ακριβέστερα στο εσωτερικό κάθεμιας από τις μεγάλες φάσεις που καθορίζουν στην ανθρώπινη ζωή τις λιβιδινικές μεταμορφώσεις των οποίων η ανάλυση απέδειξε τη μείζονα λειτουργία: απογαλακτισμός, Οιδιπόδειο, εφηβεία, ενηλικίωση ή μητρότητα ακόμα και κλιμακτήριος. Και συχνά έχουμε πει ότι η σημαντικότητα που δόθηκε αρχικά στη θεωρία στα επιθετικά αντίοινα της οιδιπόδειας σύγκρουσης στο υποκείμενο ανταποκρίνονταν στο γεγονός ότι τα αποτελέσματα του [οιδιπόδειου] συμπλέγματος έγιναν αντιληπτά καταρχάς στις αποτυχίες της λύσης του.

¹ [Σημ. Μετ.] : Πρόκειται για τη γνωστή στους γάλλους ρήση του Δούκα του Ροσφουκώ (1613-1680) : «Il y a de bons mariages, mais il n'y en a point de délicieux».

² [Σημ. Διορθ.] : Εδώ ο Λακάν κάνει αναφορά στη θεολογία του Αγίου Αυγουστίνου.

Il n'est pas besoin de souligner qu'une théorie cohérente de la phase narcissique clarifie le fait de l'ambivalence propre aux « pulsions partielles » de la scoptophilie, du sadomasochisme et de l'homosexualité, non moins que le formalisme stéréotypique et cérémoniel de l'agressivité qui s'y manifeste : nous visons ici l'aspect fréquemment très peu « réalisé » de l'appréhension de l'autrui dans l'exercice de telles de ces perversions, leur valeur subjective dans le fait bien différente des reconstructions existentielles, d'ailleurs très saisissantes, qu'un Jean-Paul Sartre en a pu donner.

Je veux encore indiquer en passant que la fonction décisive que nous donnons à l'*imago* du corps propre dans la détermination de la phase narcissique permet de comprendre la relation clinique entre les anomalies congénitales de la latéralisation fonctionnelle (gaucherie) et toutes les formes d'inversion de la normalisation sexuelle et culturelle. Cela nous rappelle le rôle attribué à la gymnastique dans l'idéal « bel et bon » de l'éducation antique et nous amène à la thèse sociale par laquelle nous concluons.

THÈSE V – *Une telle notion de l'agressivité comme d'une des coordonnées intentionnelles du moi humain, et spécialement relative à la catégorie de l'espace, fait concevoir son rôle dans la névrose moderne et le malaise de la civilisation.*

Nous ne voulons ici qu'ouvrir une perspective sur les verdicts que dans l'ordre social actuel nous permet notre expérience. La prééminence de l'agressivité dans notre civilisation serait déjà suffisamment démontrée par le fait qu'elle est habituellement confondue dans la morale moyenne avec la vertu de la force. Très justement comprise comme significative d'un développement du moi, elle est tenue pour d'un usage social indispensable et si communément reçue dans les mœurs qu'il faut, pour en mesurer la particularité culturelle, se pénétrer du sens et des vertus efficaces d'une pratique comme celle du *jang* dans la morale publique et privée des Chinois.

Ne serait-ce pas superflu, le prestige de l'idée de la lutte pour la vie serait suffisamment attesté par le succès d'une théorie qui a pu faire accepter à notre pensée une sélection fondée sur la seule conquête de l'espace par l'animal comme une explication valable des développements de la vie. Aussi bien le succès de Darwin semble-t-il

Δεν είναι αναγκαίο να υπογραμμίσουμε ότι μία συνεκτική θεωρία τής ναρκισσιστικής φάσης αποσαφηνίζει το γεγονός τής αμφιθυμίας, ίδιας των «μερικών ενορμήσεων» της σκοποφιλίας, του σαδομαζοχισμού και της ομοφυλοφιλίας, όπως επίσης και τον στερεοτυπικό και τελετουργικό¹ φορμαλισμό της επιθετικότητας που εκδηλώνεται σε αυτές: στοχεύουμε εδώ ακριβώς την άποψη - συχνά ελάχιστα «συνειδητοποιημένη» - τής σύλληψης του άλλου στην άσκηση τέτοιου είδους διαστροφών, την υποκειμενική αξία τους η οποία είναι όντως πολύ διαφορετική από τις υπαρξιακές ανακατασκευές, κατά τα άλλα πολύ ενδιαφέρουσες, που ο Ζαν Πωλ Σάρτρ κατάφερε να διατυπώσει.

Παρεπιμπτόντως θα ήθελα να υποδείξω επίσης ότι η αποφασιστική λειτουργία που δίνουμε στην ιμάγκο του ίδιου σώματος κατά τον καθορισμό της ναρκισσιστικής φάσης επιτρέπει να καταλάβουμε την κλινική σχέση ανάμεσα στις εκ γενετής ανωμαλίες της λειτουργικής αριστεροχειρίας (laterativité) και όλες τις μορφές αντιστροφής της σεξουαλικής και πολιτιστικής κανονικότητας. Αυτό μας υπενθυμίζει το ρόλο που αποδίδεται στη γυμναστική σύμφωνα με το ιδεώδες «καλόν κάγαθόν» της διαπαιδαγώγησης κατά τους αρχαίους και μας οδηγεί στην κοινωνική θέση με την οποία καταλήγουμε.

ΘΕΣΗ V : *Mία τέτοια έννοια της επιθετικότητας σαν μία από τις θεληματικές συντεταγμένες του ανθρώπινου εγώ και ειδικά αναφερόμενη στην κατηγορία του χώρου, επιτρέπει να συλλάβουμε τον ρόλο της στη μοντέρνα νεύρωση και τη δυσφορία στον πολιτισμό.*

Δε θέλουμε παρά να προτείνουμε σε αυτό το σημείο μία προοπτική στις ετυμηγορίες που μέσα στη σύγχρονη κοινωνική τάξη μας επιτρέπει η εμπειρία μας. Η υπεροχή της επιθετικότητας μέσα στον πολιτισμό μας θα αποδεικνύονταν ήδη επαρκώς από το γεγονός ότι συγχέεται συνήθως στη μέση ηθική με την αρετή της δύναμης. Πολύ σωστά κατανοημένη ως σημαίνουσα μίας ανάπτυξης του εγώ, θεωρείται τόσο απαραίτητη σε μία κοινωνική χρήση και τόσο γενικά αποδεκτή στα ήθη που πρέπει, για να υπολογίσουμε την πολιτιστική της ιδιαιτερότητα, να αφήσουμε να μας διαπεράσει το νόημα και οι αποτελεσματικές αρετές μίας πρακτικής σαν αυτής του γιάνγκ μέσα στη δημόσια και ιδιωτική ηθική των Κινέζων.

Επιπρόσθετα, το γόητρο της ιδέας του αγώνα για τη ζωή θα ήταν επαρκώς επικυρωμένο από την επιτυχία μίας θεωρίας που κατάφερε να κάνει αποδεκτή στη σκέψη μας μία επιλογή θεμελιωμένη μόνο στην κατάκτηση του χώρου από το ζώο ως μία έγκυρη εξήγηση των αναπτύξεων της ζωής. Και έτσι η επιτυχία του Δαρβίνου φαίνεται να

¹ [Σημ. Μετ.] : Κοινωνικά και όχι θρησκευτικά.

tenir à ce qu'il projette les prédations de la société victorienne et l'euphorie économique qui sanctionnait pour elle la dévastation sociale qu'elle inaugurerait à l'échelle de la planète, à ce qu'il les justifie par l'image d'un laissez-faire des dévorants les plus forts dans leur concurrence pour leur proie naturelle.

Avant lui pourtant, un Hegel avait donné la théorie pour toujours de la fonction propre de l'agressivité dans l'ontologie humaine, semblant prophétiser la loi de fer de notre temps. C'est du conflit du Maître et de l'Esclave qu'il déduit tout le progrès subjectif et objectif de notre histoire, faisant surgir de ces crises les synthèses que représentent les formes les plus élevées du statut de la personne en Occident, du stoïcien au chrétien et jusqu'au citoyen futur de l'État Universel.

Ici l'individu naturel est tenu pour néant, puisque le sujet humain l'est en effet devant le Maître absolu qui lui est donné dans la mort. La satisfaction du désir humain n'est possible que médiatisée par le désir et le travail de l'autre. Si dans le conflit du Maître et de l'Esclave, c'est la reconnaissance de l'homme par l'homme qui est en jeu, c'est aussi sur une négation radicale des valeurs naturelles qu'elle est promue, soit qu'elle s'exprime dans la tyrannie stérile du maître où dans celle féconde du travail.

On sait l'armature qu'a donnée cette doctrine profonde au spartacisme constructif de l'esclave recréé par la barbarie du siècle darwinien.

La relativation de notre sociologie par le recueil scientifique des formes culturelles que nous détruisons dans le monde, et aussi bien les analyses, marquées de traits véritablement psychanalytiques, où la sagesse d'un Platon nous montre la dialectique commune aux passions de l'âme et de la cité, peuvent nous éclairer sur la raison de cette barbarie. C'est à savoir, pour le dire dans le jargon qui répond à nos approches des besoins subjectifs de l'homme, l'absence croissante de toutes ces saturations du *surmoi* et de l'*idéal du moi*, qui sont réalisées dans toutes sortes de formes organiques des sociétés traditionnelles, formes qui vont des rites de l'intimité quotidienne aux fêtes périodiques où se manifeste la communauté. Nous ne les connaissons plus que sous les aspects les plus nettement dégradés. Bien plus, pour abolir la polarité cosmique des principes mâle et femelle, notre société connaît toutes les incidences psychologiques, propres au phénomène moderne

προέρχεται από τις προβολές της ανηλεότητας της βικτωριανής κοινωνίας και της οικονομικής ευμάρειας που επικύρωνε την κοινωνική καταστροφή που εγκαινίαζε σε πλανητική κλίμακα, εφόσον τις δικαιώνει μέσω της εικόνας ενός «laissez-faire» των ισχυρότερων σαρκοβόρων στο πλαίσιο του ανταγωνισμού τους για τη φυσική τους λεία.

Εντούτοις πριν από αυτόν, ο Χέγκελ [Hegel] είχε διατυπώσει μια για πάντα τη θεωρία της χαρακτηριστικής λειτουργίας της επιθετικότητας στην ανθρώπινη οντολογία, που έμοιαζε να προφητεύει τον σιδηρούν νόμο της εποχής μας. Από τη σύγκρουση του Κυρίου και του Δούλου εξάγει κάθε πρόοδο, υποκειμενική και αντικειμενική, της ιστορίας μας, κάνοντας να αναδυθούν από αυτές τις συγκρούσεις οι συνθέσεις που αντιπροσωπεύουν τις ύψιστες μορφές του στάτους του ατόμου στην Δύση, από τον στωϊκό μέχρι τον χριστιανό και έως τον μέλλοντα πολίτη του Παγκόσμιου Κράτους.

Εδώ το φυσικό άτομο εκλαμβάνεται ως μηδέν, αφού το ανθρώπινο υποκείμενο είναι πράγματι μηδέν ενώπιον του απόλυτου Κυρίου που του δίδεται [donner] μέσα στον θάνατο. Η ικανοποίηση της ανθρώπινης επιθυμίας δεν είναι δυνατή παρά μόνο με τη μεσολάβηση της επιθυμίας και της εργασίας του άλλου. Αν στη σύγκρουση του Κυρίου και του Δούλου, αυτό που διακυβεύεται είναι η αναγνώριση του ανθρώπου από τον άνθρωπο, αυτή προωθείται μέσα από μία ριζική άρνηση των φυσικών αξιών, είτε εκφράζεται μέσα στη στείρα τυραννία του Κυρίου είτε μέσα στη γόνιμη τυραννία της εργασίας.

Γνωρίζουμε την πανοπλία που έδωσε αυτή η βαθιά δογματική θέση στον δημιουργικό σπαρτακισμό του δούλου όταν αναγεννήθηκε από τη βαρβαρότητα του αιώνα του Δαρβίνου.

Το σχετικό του χαρακτήρα [relativation] της κοινωνιολογίας μας μέσω της επιστημονικής συλλογής των πολιτισμικών μορφών που καταστρέφουμε ανά τον κόσμο, καθώς επίσης και οι αναλύσεις, σημαδεμένες από πραγματικά ψυχαναλυτικά χαρακτηριστικά, όπου η σοφία ενός Πλάτωνα μας υποδεικνύει την κοινή διαλεκτική μεταξύ των παθών της ψυχής και της πολιτείας, μπορούν να μας διαφωτίσουν για τους λόγους αυτής της βαρβαρότητας. Για να το πούμε στη διάλεκτο η οποία ανταποκρίνεται στις προσεγγίσεις μας σχετικά με τις υποκειμενικές ανάγκες του ανθρώπου, πρόκειται για την αυξανόμενη απουσία όλων αυτών των πρακτικών πλήρωσης του *Υπερεγώ* και του *Ιδεώδους του Εγώ*, που πραγματοποιήθηκαν σε κάθε είδους οργανική μορφή των παραδοσιακών κοινωνιών, μορφές που εκτείνονται από τις τελετουργικές πρακτικές της καθημερινής προσωπικής ζωής μέχρι τις περιοδικές γιορτές στις οποίες εκδηλώνεται η κοινότητα.

Δεν τις γνωρίζουμε πλέον παρά μόνο μέσα από τις πιο ξεκαθαρά υποβαθμισμένες μορφές. Ακόμα περισσότερο, για να ακυρώσει το κοσμικό δίπολο των αρχών αρσενικού και θηλυκού, η κοινωνία μας γνωρίζει όλες τις ψυχολογικές επιπτώσεις ίδιες του μοντέρνου

dit de la *lutte des sexes*. Communauté immense, à la limite entre l'anarchie « démocratique » des passions et leur nivellation désespérée par le « grand frelon ailé », de la tyrannie narcissique, – il est clair que la promotion du *moi* dans notre existence aboutit, conformément à la conception utilitariste de l'homme qui la seconde, à réaliser toujours plus avant l'homme comme individu, c'est-à-dire dans un isolement de l'âme toujours plus parent de sa déréliction originelle.

Corrélativement, semble-t-il, nous voulons dire pour des raisons dont la contingence historique repose sur une nécessité que certaines de nos considérations permettent d'apercevoir, nous sommes engagés dans une entreprise technique à l'échelle de l'espèce : le problème est de savoir si le conflit du Maître et de l'Esclave trouvera sa solution dans le service de la machine, qu'une psychotechnique, qui déjà s'avère grosse d'applications toujours ⁽³⁸⁷⁾plus précises, s'emploiera à fournir de conducteurs de bolides et de surveillants de centrales régulatrices.

La notion du rôle de la symétrie spatiale dans la structure narcissique de l'homme est essentielle à jeter les bases d'une analyse psychologique de l'espace, dont nous ne pouvons ici qu'indiquer la place. Disons que la psychologie animale nous a révélé que le rapport de l'individu à un certain champ spatial est dans certaines espèces socialement repéré, d'une façon qui l'élève à la catégorie de l'appartenance subjective. Nous dirons que c'est la possibilité subjective de la projection en miroir d'un tel champ dans le champ de l'autre qui donne à l'espace humain sa structure originellement « géométrique », structure que nous appellerions volontiers *kaléidoscopique*.

Tel est du moins l'espace où se développe l'imagerie du moi, et qui rejoint l'espace objectif de la réalité. Nous offre-t-il pourtant une assiette de tout repos ? Déjà dans l'« espace vital » où la compétition humaine se développe toujours plus serrée, un observateur stellaire de notre espèce conclurait à des besoins d'évasion aux effets singuliers. Mais l'étendue conceptuelle où nous avons pu croire avoir réduit le réel, ne semble-t-elle pas refuser plus loin son appui à la pensée physicienne ?

φαινομένου της λεγόμενης *πάλης των φύλων*. Τεράστια κοινότητα, στα όρια μεταξύ της δημοκρατικής «αναρχίας» των παθών και της απέλπιδης εξομοίωσής τους από τον «μεγάλο φτερωτό κηφήνα»¹, της ναρκισσιστικής τυρρανίας – είναι ξεκάθαρο ότι η προώθηση του εγώ στην ύπαρξή μας καταλήγει σύμφωνα με την ωφελιμιστική αντίληψη του ανθρώπου που τη συνοδεύει, να πραγματώνει πάντα ολοένα και περισσότερο τον άνθρωπο ως άτομο, δηλαδή σε μία απομόνωση της ψυχής όλο και πιο συγγενή με το πρωταρχικό αίσθημα εγκατάλειψης (*dérécision*)².

Σε αναφορά με αυτά, φαίνεται, θέλουμε να πούμε για λόγους των οποίων το ιστορικό ενδεχόμενο βασίζεται σε μία αναγκαιότητα που κάποιες από τις εκτιμήσεις μας επιτρέπουν να αντιληφθούμε, έχουμε δεσμευτεί σε ένα τεχνικό εγχείρημα στην κλίμακα του είδους: το πρόβλημα είναι να μάθουμε αν η σύγκρουση του Κυρίου και του Δούλου θα βρει τη λύση της στη λειτουργία της μηχανής που μία ψυχοτεχνική που ήδη φέρεται να έχει εφαρμογές ολοένα και πιο επακριβείς, θα προμηθεύσει οδηγούς βολίδων και επιτηρητές ρυθμιστικών κέντρων.

Η έννοια του ρόλου της χωρικής συμμετρίας στη ναρκισσιστική δομή του ανθρώπου είναι απαραίτητη για να βάλει τις βάσεις μίας ψυχολογικής ανάλυσης του χώρου της οποίας δε μπορούμε εδώ παρά να υποδείξουμε τη θέση. Ας πούμε ότι η ψυχολογία των ζώων μας αποκάλυψε ότι η σχέση του ατόμου με ένα κάποιο πεδίο του χώρου σε ορισμένα είδη εντοπίζεται κοινωνικά, με ένα τρόπο που το [το πεδίο] αναγάγει στην κατηγορία του υποκειμενικού ανήκειν. Θα λέγαμε ότι αυτή η υποκειμενική δυνατότητα κατοπτρικής προβολής ενός τέτοιου πεδίου μέσα στο πεδίο του άλλου, δίνει στον ανθρώπινο χώρο την πρωταρχικά «γεωμετρική» δομή του, δομή που θα ονομάσουμε ευχαρίστως *καλειδοσκοπική*.

Τέτοιος είναι τουλάχιστον ο χώρος όπου αναπτύσσεται η φαντασμαγορία του εγώ και η οποία συναντά τον αντικειμενικό χώρο της πραγματικότητας. Μας προσφέρει εντούτοις μία ικανοποιητική βάση; Ήδη μέσα στο «ζωτικό χώρο» όπου ο ανθρώπινος ανταγωνισμός αναπτύσσεται όλο και πιο έντονα, ένας διαστημικός παρατηρητής του είδους μας θα είχε συμπεράνει σε ανάγκες φυγής με μοναδικά αποτελέσματα. Άλλα η εννοιολογική έκταση όπου είχαμε πιστέψει ότι περιορίσαμε το πραγματικό, δε μοιάζει άραγε να αρνείται μεταγενέστερα το στήριγμά του στη σκέψη των φυσικών επιστημών;

¹ [Σημ. Μετ.]: Σε αυτό το σημείο ο Λακάν αναφέρεται στον Πλάτωνα και την *Πολιτεία* (βιβλία VIII και IX).

² [Σημ. Μετ.]: Ο γαλλικός όρος (*dérécision*) έχει καθαρά θρησκευτικό χαρακτήρα και δηλώνει την τραγική κατάσταση του ανθρώπου ο οποίος αισθάνεται αποκλεισμένος, εγκαταλελειμένος, στερημένος από τη σχέση του με τον Θεό.

Ainsi pour avoir porté notre prise aux confins de la matière, cet espace « réalisé » qui nous fait paraître illusoires les grands espaces imaginaires où se mouvaient les libres jeux des anciens sages, ne va-t-il pas s'évanouir à son tour dans un rugissement du fond universel ?

Nous savons, quoiqu'il en soit, par où procède notre adaptation à ces exigences, et que la guerre s'avère de plus en plus l'accoucheuse obligée et nécessaire de tous les progrès de notre organisation. Assurément l'adaptation des adversaires dans leur opposition sociale semble progresser vers un concours de formes, mais on peut se demander s'il est motivé par un accord à la nécessité, ou par cette identification dont Dante en son Enfer nous montre l'image dans un baiser mortel.

Au reste il ne semble pas que l'individu humain, comme matériel d'une telle lutte, soit absolument sans défaut. Et la détection des « mauvais objets internes », responsables des réactions, qui peuvent être fort coûteuses en appareils, de l'inhibition et de la fuite en avant, détection à laquelle nous avons appris récemment à procéder pour les éléments de choc, de la chasse, du parachute et du commando, prouve que la guerre, après nous avoir appris beaucoup sur la genèse des névroses, se montre peut-être trop exigeante en fait de sujets toujours plus neutres dans une agressivité dont le pathétique est indésirable.

Néanmoins nous avons là encore quelques vérités psychologiques à apporter : à savoir combien le prétendu « instinct de conservation » du *moi* fléchit volontiers dans le vertige de la domination de l'espace, et surtout combien la crainte de la mort, du « Maître absolu », supposé dans la conscience par toute une tradition philosophique depuis Hegel, est psychologiquement subordonnée à la crainte narcissique de la lésion du corps propre.

Nous ne croyons pas vain d'avoir souligné le rapport que soutient avec la dimension de l'espace une tension subjective, qui dans le malaise de la civilisation vient recouper celle de l'angoisse, si humainement abordée par Freud et qui se développe dans la dimension temporelle. Celle-ci aussi nous l'éclairerions volontiers des significations contemporaines de deux philosophies qui répondraient à celles que nous venons d'évoquer : celle de Bergson pour son insuffisance naturaliste et celle de Kierkegaard pour sa signification dialectique.

Έτσι έχοντας φτάσει στη σύλληψη του έσχατου της ύλης, αυτό το «πραγματωμένο» διάστημα, που μας κάνει να φαίνονται ψευδαισθησιακά τα μεγάλα (εικονο)φαντασιακά διαστήματα όπου διακινούνταν τα ελεύθερα παίγνια των αρχαίων σοφών, δε θα εξαλειφόταν άραγε με τη σειρά του μέσα σε ένα μούγκρισμα από τα βάθη του σύμπαντος;

Ούτως ή άλλως γνωρίζουμε από πού πηγάζει η προσαρμογή μας σε αυτές τις απαιτήσεις και πώς η μάχη¹ αποδεικνύεται ολοένα και περισσότερο ως η αναγκαία και υποχρεωτική μαμμή κάθε προόδου της οργάνωσης μας. Σίγουρα η προσαρμογή των αντιπάλων στην κοινωνική τους αντίθεση μοιάζει να κερδίζει έδαφος προς ένα διαγωνισμό μορφών, αλλά θα έπρεπε να αναρωτηθούμε αν κινητοποιείται από συμφωνία με την αναγκαιότητα ή από αυτήν την ταύτιση της οποίας ο Δάντης, στην Κόλασή του, μας δείχνει την εικόνα με ένα θανατηφόρο φιλί.

Τελικά, φαίνεται ότι το άτομο του ανθρωπίνου είδους, σαν υλικό μίας τέτοιας πάλης, έχει τις ευθύνες του. Και η ανίχνευση των «κακών εσωτερικών αντικειμένων», υπεύθυνα των αντιδράσεων της αναστολής και της φυγοπονίας (που μπορούν να έχουν μεγάλο κόστος στο ψυχικό όργανο), ανίχνευση την οποία μάθαμε να κάνουμε προσφάτως για τις ειδικές δυνάμεις κρούσης, καταδίωξης, αλεξίπτωτιστών και κομμάντος, αποδεικνύει ότι ο πόλεμος, αφού μας έμαθε πολλά σχετικά με τη γένεση των νευρώσεων, αποδεικνύεται ίσως υπερβολικά απαιτητικός για τα ολοένα και πιο ουδέτερα υποκείμενα σε μία επιθετικότητα της οποίας το συγκινησιακό είναι ανεπιθύμητο.

Παρ' όλα αυτά έχουμε ακόμα κάποιες ψυχολογικές αλήθειες να συνεισφέρουμε: δηλαδή πόσο το υποτιθέμενο «ένστικτο της αυτοσυντήρησης» του εγώ τείνει ευχαρίστως προς τον ίλιγγο της κυριαρχίας του χώρου, και προπαντός πόσο ο φόβος του θανάτου του «απόλυτου Κυρίου», που υποτίθεται μέσα στη συνείδηση από μία ολόκληρη φιλοσοφική παράδοση που ξεκινά από τον Χέγκελ, είναι ψυχολογικά υποταγμένος στον ναρκισσιστικό φόβο του τραυματισμού του ίδιου του σώματος.

Δεν θεωρούμε μάταιο το ότι έχουμε υπογραμμίσει τη σχέση που στηρίζει μαζί με τη διάσταση του χώρου μία υποκειμενική ένταση η οποία μέσα στη δυστυχία στον πολιτισμό έρχεται να συναντήσει αυτήν του άγχους, την οποία τόσο ανθρώπινα προσεγγίστηκε από τον Φρόντ και η οποία αναπτύσσεται στη χρονική διάσταση. Τούτη εδώ θα τη φωτίζαμε επιπλέον ευχαρίστως με τις σύγχρονες σημασίες δύο φιλοσοφικών ρευμάτων που θα απαντούσαν σε αυτά που αναφέραμε: αυτό του Μπεργκσόν [Bergson] για τη νατουραλιστική του ανεπάρκεια και αυτό του Κίρκεγκααρντ [Kierkegaard] για τη διαλεκτική του σημασία.

¹ [Σημ. Διορθ.]: Εδώ ο Λακάν αναφέρεται στο εμπεδόκλειο «νείκος» ως πατέρα κάθε προόδου.

À la croisée seulement de ces deux tensions, devrait être envisagée cette assumption par l'homme de son déchirement originel, par quoi l'on peut dire qu'à chaque instant il constitue son monde par son suicide, et dont Freud eut l'audace de formuler l'expérience psychologique si paradoxale qu'en soit l'expression en termes biologiques, soit comme « instinct de mort ».

Chez l'homme « affranchi » de la société moderne, voici que ce déchirement révèle jusqu'au fond de l'être sa formidable lézarde. C'est la névrose d'auto-punition, avec les symptômes hystérico-hypochondriaques de ses inhibitions fonctionnelles, avec les formes psychasthéniques de sa déréalisation de l'autrui et du monde, avec ses séquelles sociales d'échec et de crime. C'est cette victime émouvante, évadée d'ailleurs irresponsable en rupture du ban qui voue l'homme moderne à la plus formidable galère sociale, que nous recueillons quand elle vient à nous, c'est à cet être de néant que notre tâche quotidienne est d'ouvrir à nouveau la voie de son sens dans une fraternité discrète à la mesure de laquelle nous sommes toujours trop inégaux.

Μόνο στο σταυροδρόμι αυτών των δύο τάσεων θα έπρεπε να θεωρηθεί αυτή η αποδοχή ανάληψης από τον άνθρωπο του πρωταρχικού του σχίσματος, με το οποίο, θα λέγαμε, ότι σε κάθε στιγμή συγκροτεί τον κόσμο του μέσω της αυτοκτονίας του και της οποίας την ψυχολογική εμπειρία ο Φρόνντ είχε την τόλμη να διατυπώσει με βιολογικούς όρους ως «ένστικτο θανάτου», όσο παράδοξη κι αν είναι αυτή η έκφραση.

Στον «απελευθερωμένο» άνθρωπο της μοντέρνας κοινωνίας, να που αυτό το σχίσμα αποκαλύπτει μέχρι το βάθος του είναι την τρομερή του ρωγμή. Πρόκειται για τη νεύρωση της αυτο-τιμωρίας, με τα υστερικο-υποχονδριακά συμπτώματα των λειτουργικών της αναστολών, με τις ψυχασθενικές μορφές των αποπραγματοποίησεων του άλλου και του κόσμου, με τις κοινωνικές αλληλουχίες αποτυχίας και εγκλήματος. Πρόκεται γι' αυτό το συγκινητικό θύμα - ανεύθυνος δραπέτης εξάλλου σε ρήξη με το κοινωνικό του πλαίσιο που αφιερώνει τον μοντέρνο άνθρωπο στα πιο τρομερά κοινωνικά κάτεργα- το οποίο υποδεχόμαστε όταν έρχεται προς εμάς, είναι σε αυτό το όν της ανυπαρξίας που η καθημερινή μας προσπάθεια στοχεύει να ανοίξει εκ νέου το δρόμο του νοήματός του μέσα σε μία διακριτική αδερφότητα στο μέτρο της οποίας είμαστε πάντα υπερβολικά άνισοι.